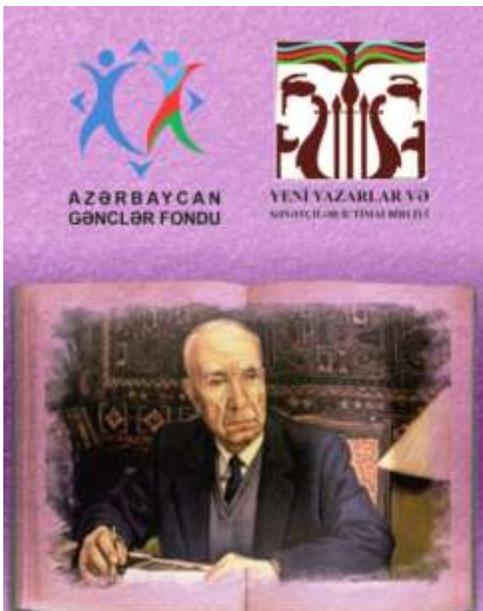

www.kitabxana.net

**Milli Virtual-Elektron
Kitabxana**

YAZIÇI VƏ ZAMAN - 1

Mir Cəlal Paşayev

Elmi məqalələr toplusu

Kitab - 1. Ədəbiyyatşünaslıq -1

“Yazıçı və zaman”. Mir Cəlal Paşayev – 100. I cild. 1 e-kitab

www.kitabxana.net

Milli Virtual-Elektron Kitabxana

**Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai
Birliyinin rəqəmsal nəşrlər seriyası**

Mir Cəlalin Paşayev - 100

Görəmli yazıçı və tanınmış ədəbiyyatşünas alim Mir Cəlal Paşayevin 100 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi konfransın materialları əsasında

YAZIÇI VƏ ZAMAN - 1

I Cild. Birinci kitab

Ədəbiyyatşünaslıq - 1

YYSİB – kitabxana.net

Bakı-2020

**www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri**

1

Tərtibçi və redaktor, layihə rəhbəri:

Aydın Xan Əbilov,
Prezident təqaüdçüsü, yazıçı-
kulturoloq, YYSİB sədri

Bu elektron nəşr Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fondunun maliyyə yardımı ilə Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyi tərəfindən həyata keçirilən “Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" layihəsi çərçivəsində hazırlanmışdır. Kitab tələbə – gənclər və geniş oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulmuşdur.

© Yeni Yazarlar və Sənətçilər
İctimai Birliyi, 2020

YAZIÇI VƏ ZAMAN

I Cild

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 31 yanvar 2008-ci il tarixli Sərəncamına əsasən görkəmli yazıçı və alim, Əməkdar Elm Xadimi Mir Cəlal Paşayevin 100 illik yubileyi respublikada, xarici ölkələrdə və YUNESKO miqyasında qeyd olunur.

Konfrans 2008-ci ildə Bakıda keçirilib

Elmi redaktorlar: prof. T.M.MÜTƏLLİMOV
prof. A.C.HACIYEV
prof. E.İ.ƏZİZOV

Redaksiya **heyəti:** Prof. N.A.Paşayeva, AMEA-nın müxbir üzvü, prof. T.İ.Hacıyev, AMEA-nın müxbir üzvü, prof. A.M.Nəbiyev, prof. Q.M.Namazov, prof. C.M.Abdullayev, prof. Y.M.Seyidov

YUNESKO-nun 2008-2009-cu illərdə şəxsiyyətlərin və əlamətdar hadisələrin qeyd edilməsi proqramına Azərbaycanla bağlı daxil olmuş yubileylərin keçirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı:

2008-2009-cu illərdə yazıçı Mir Cəlal Paşayevin 100 illik yubileyinin Azərbaycanda dövlət səviyyəsində keçirilməsi təmin edilsin!

İlham Əliyev

**Azərbaycan Respublikası Prezidenti
Bakı şəhəri, 31 yanvar 2008-ci il**

“Yazıçı və zaman”. Mir Cəlal Paşayev – 100. I cild. 1 e-kitab

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ - 1

**www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri**

5

**Nərgiz Paşayeva,
Akademik, professor
(Bakı Dövlət Universiteti)**

YAZIÇI VƏ ZAMAN

XX əsr uzaq qədimlərdən başlanan ümumazərbaycan tarixinin və mədəniyyətinin məhz Azərbaycan mahiyyətini müəyyənləşdirən çox mühüm və möhtəşəm bir dövrdür. Tarixən humanist ideallarla zəngin olan Azərbaycan ədəbiyyatı XX əsrin əvvəllərindən yeni epoxaya qədəm qoydu. 1900-1920-ci illər Azərbaycan xalqının həyatında sözün əsl mənasında milli intibah dövrü kimi səciyyələndirilir. Avropadan və Rusiyadan gələn, sənətə və ədəbiyyata təkanverici qüvvə kimi müəyyənləşən mədəni yeniliklər, maarifçilik ideyaları XX əsr Azərbaycan mədəniyyətinin bütün sahələrində böyük sıçrayışa, inkişafa səbəb oldular. Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti dünya ədəbiyyatı və mədəniyyəti sırasında öz layiqli yerini tapmağa tam qadir oldu. Lakin məlum səbəblərdən Azərbaycan Demokratik Respublikası süqut etdi. Yeni sosial-iqtisadi quruluş, yeni ictimai münasibətlər formalaşdı və sosializm diktaturası öz “mədəni inqilab” proqramını elan etdi.

Məhz bu dövrdə sonralar Azərbaycan sovet ədəbiyyatının baniləri sayılan cavan yazıçılar və şairlər nəslə yetişirdi. Bu böyük nəslə mənsub olanlardan biri də Mir Cəlal Əli oğlu Paşayev idi.

Mir Cəlal Paşayev 1918-ci ildə Cənubi Azərbaycanda doğulmuş, uşaqlıq və gənclik illərini Gəncədə keçirmişdi. 20-ci illərin axırlarında Gəncədə yeni, maraqlı, qabaqcıl ədəbi-mədəni mühit formalaşmışdı. Əlbəttə, Gəncə mühitinin Mir Cəlal yaradıcılığına böyük təsiri olmuşdur. Müəllimlik peşəsinin həlledici və müstəsna rolu Mir Cəlal üçün məhz bu zamandan və bu məkandan başlanmışdır.

Sənətin inkişafında zaman faktoru və mövcud mühit çox mühüm rol oynayır. “Fəhlə-kəndli-əməkçi” birliyi mövzusu o dövr ədəbiyyatının başlıca mövzularından birinə çevrilir. Azərbaycan yazıçıları da ideoloji sifariş olan bu mövzuları bu və ya digər dərəcədə öz yaradıcılıqlarında əks etdirməli idilər.

Mir Cəlal Paşayevin ilk pərəstiş etdiyi ədiblərdən, böyük yazıçılardan biri Lev Tolstoy, o biri Hüseyn Cavid olmuşdur. Bəlkə bu səbəbdən də o, hakim quruluşun ideoloji sifarişinə əks olaraq ilk elmi-nəzəri yazılarını romantizmdən, gələcəkdə isə sosializm realizmindən deyil, Fizuli sənətkarlığından bəhs edən çox qiymətli elmi əsərini yaradır.

Sosializm realizmi metodunun banisi sayılan Maksim Qorki yüksək sənəti, hətta, despotik rejimdə belə istedadın gücü ilə yaranan gözəllik adlandırır. Bu isə ən azından ədəbi-estetik düşüncənin mövcud ideologiyanın nəsihət və dərslərindən boyun qaçırmaq cəhdlərindən xəbər verirdi. Əlbəttə, Mir Cəlal Paşayev kimi humanist yazıçı üçün də kor-koranə ideoloji təbəçilik insan təbiətinə və azad sənət qanunlarına tamamilə zidd olan qaçılmaz fəlakət kimi qiymətləndirilirdi. Amma bunların hamısına dözmək və susmaq gərək idi. 30-cu illər repressiyaları, o amansız və dəhşətli illər həmişəlik ədəbi və çox vaxt insani prinsiplərin an-caq insan həyatı bahasına mümkünliyünü hafizələrə və be-yinlərə həkk etmişdir. Bəlkə elə buna görə Mir Cəlal hekayələrin birində yazır: “Qışqırıram ki, xəyal uzaqlaşsın, unudum, bəlkə özümə gəlim.

Heyhat! Unutmaq nə böyük nemət, nə yüksək istedad imiş. Tale məni bundan məhrum etmişdir”.

“Kölgədə bitən ağacın kölgəsi olmaz” deyən Mir Cəlal zəngin bədii təsvir vasitələri ilə dolu olan kiçik nəsr formalarını – yüzlərcə hekayələrini qələmə alır. Bu hekayələrdə ədibin şəxsi müşahidələri, psixoloji hal-vəziyyət, dərin lirizm, tükənməz vətənsəverlik özünü çox qabarıq şəkildə üzə çıxarır. “Kölgəsiz ağac” dedikdə isə o bu hekayələrdə qələmə aldığı bir

çox nisgil, yazıq, həm də çox hiyləgər, riyakar və ucuz təbiətli insan obrazlarını nəzərdə tuturdu.

40-cı illər nəsrində başlıca mövzular Vətən, qəhrəmanlıq, müharibə mövzuları idi. 1942-ci ildə yazılmış “Odlu mahnılar” hekayəsi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində müharibənin dəhşətini əks etdirən ən dəyərli əsərlərdən biri kimi qiymətləndirilə bilər.

Mir Cəlal Paşayev ədəbiyyatda ən mükəmməl və mürəkkəb janr olan roman janrının böyük ustası idi. Hələ, demək olar ki, gənc ikən qələmə aldığı birinci roman (“Dirilən adam”, 1934-cü il) yazıçının tək kiçik hekayələr deyil, həmçinin roman yaratmaq qabiliyyətini və məharətini sübut etdi.

Mir Cəlal Paşayevin “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” adlı kitabı XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan tarixi, mədəniyyəti, elmi, ictimai həyatı haqqında ən sanballı elmi əsərdir.

Yüksək professional alim qələminin məhsulu olan bu kitab o dövrün ədəbiyyatının tək faktoloji icmalı yox, həm də bədii-estetik, ideya-estetik, ictimai prinsiplərinin və ideallarının sistemli şəkildə elmi-nəzəri təhlili kimi çox qiymətlidir.

Elmin elə sahələri var ki, orada ictimai məzmun və bu məzmunun bilavasitə zamanla bağlılığı çox aşkar və inkaredilməz olur. Mir Cəlal müəllimin sözləri ilə desək, “zamana boyun əymək” meyli ədəbiyyatşü-

naslıq elminə də yad olmamışdır və XX əsri bütövlükdə götürsək bu cəhət ədəbiyyatşünaslığa mənfi təsirsiz ötürməmişdi. Lakin “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” əsəri kimi elə elmi əsərlər də yaranmışdı ki, onların uğurlu taleyi ilk gündən müəyyən olmuşdur. Buna ən başlıca səbəb o idi ki, dövründən və zamanından asılı olmayaraq müəllif sözü, fikri, nəzəri qənaətləri, elmi nəticələri yarandığı vaxtdan bu günə kimi orijinallığını, elmi dürüstlüyünü və dəyərini qoruyub saxlaya bilmişdir.

Məlumdur ki, böyük və qızıl dövrləri bir hadisə və yaxud bir insan deyil, məhz kompleks şəkildə yaranan mədəni hadisələr və böyük şəxsiyyətlər dəstəsi meydana gətirir. Mir Cəlal Paşayev də XX əsr Azərbaycan tarixinin böyük və zirvə şəxsiyyətlərindən biridir. O, yazıçı, alim, pedaqoq, həm də Azərbaycanın – vətəninin əsl vətəndaşı və ləyaqətli oğlu idi.

**Bəkir Nəbiyev,
Akademik,
(AMEA-nın Ədəbiyyat İnstitutu)**

FƏDAKAR ALİM

1) Dahi M.F.Axundovdan başlayaraq, Azərbaycan ədəbi-ictimai fikrində unikal bir təmayül özünü göstərmiş, bədii ədəbiyyatımızın say-seçmə yaradıcılarından bəziləri həm də peşəkar ədəbi tənqidlə, ədəbiyyatşünaslıqla məşğul olmuş, filologiya elminin qiymətli nümunələrini yaratmışlar. XX əsrdə bu sahədə daha əhəmiyyətli nəticələr əldə etmiş yazıçılardan Seyid Hüseyn, Y.V.Çəmənzməlinli, Mirzə İbrahimov, Mehdi Hüseyn, Mir Cəlal elə qiymətli elmi irs qoyub getmişlər ki, bu gün onların əsərləri olmadan Azərbaycan ədəbi tənqidi və ədəbiyyatşünaslıq elmi xeyli yoxsul görünərdi.

2) Özünəməxsus orijinal üslubu ilə İkinci Respublika dövrünün Azərbaycan nəsrini ən çox oxunan hekayə, povest və romanlarla zənginləşdirmiş Mir Cəlal Paşayev həm də peşəkar ədəbiyyat tənqidçisi, ədəbiyyatşünaslıq elminin sanballı nümunələrini yaratmış mötəbər alim idi. Bir sıra problematik əsərləri, özəllik-

lə də anadilli şeirimizin bayrağını o vaxtadək görünməmiş zirvədə dalğalandıran Məhəmməd Füzulinin yaradıcılığına, XX əsr Azərbaycan ictimai fikrində ədəbi məktəblər, ədəbi cərəyanlar probleminə həsr olunmuş fundamental tədqiqatları yalnız vaxtilə Mir Cəlalin tələbəsi olmuş bugünkü akademik və professorların deyil, həm də 60 ildən artıq bir dövrün filoloqlarının da stolüstü kitablarıdır.

3) 1940-cı ildə namizədlik dissertasiyası kimi müvəffəqiyyətlə müdafiə edilib SSRİ EA Azərbaycan Filialının nəşriyyatında işıq üzünə çıxartdığı, uzun illər boyu üzərində işləyib, təkmilləşdirib yeni, iri həcmli kamil bir monoqrafiya kimi ADU-da nəşr etdirdiyi «Füzuli sənətkarlığı» (1958) əsəri Mir Cəlal müəllimin ən qiymətli elmi əsərlərindən olub, sovet dönəmində Füzuli irsi ətrafında aparılan ilk vüsətli tədqiqatlardan biri kimi şərəfləndirilir. Alim bu qənaətdə haqlı idi ki, Füzulinin sənət ecazını açmaq bir tədqiqatçının, bir elmi məktəbin, hətta bir elmi nəslin də işi deyil; bunun üçün dilçilik, ədəbiyyatşünaslıq, sənətşünaslıq, fəlsəfə sahəsində çalışan mütəxəssislərin birgə səyi lazımdır... Bu deyilənlər, əlbəttə, gələcək onilliklərdə baş verəcək, dahi şairin 500 illik yubileyi ərəfəsində humanitar elmin müxtəlif sahələrində çalışan alimlərin gərgin yaradıcılıq söyləri nəticəsində həyata keçiriləcəkdi. Lakin Mir Cəlalin

alimlik hünəri və vətəndaş cəsarəti elə o zaman ona imkan verdi ki, öz monoqrafiyasında «bu düşvarı» asan eyləsin. Yəni gənc və istedadlı alim Füzuli yaradıcılığının şah damarı olan poetikasının sirlərini, onun sənətkarlıq xüsusiyyətlərini, söz üzərində göstərdiyi zərgərlik möcüzələrini açmağa nail oldu.

4) Mir Cəlalin təqdimatında Füzuli Azərbaycan şifahi xalq yaradıcılığı örnəkləri və Nizami Gəncəvi irsindən üzü bəri o zamankı ənənəyə uyğun olaraq türk, fars və ərəb dillərində yaranan bütün Yaxın Şərqi xalqlarının poeziya ənənələri əsasında yetişmiş, özündən sonrakı bütün türkdilli poeziyaya, o cümlədən də özəlliklə Azərbaycan şeirinə nəcib təsiri heç vaxt azalmaq bilməyən yaşarı bir örnək olmuşdur.

5) XX əsrin ilk 20 ili, hələ o zamandan qloballaşmağa başlamış dünyanın bir çox ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da son dərəcə mürəkkəb, bəzən də çox ziddiyyətli ictimai-siyasi hadisələrlə zəngin olmuş, deyilənləri bu və ya digər dərəcədə əks etdirən ədəbi prosesdə də öz təzahürünü tapmışdı. Mir Cəlal müəllimin göstərdiyi kimi, «siyasi mübarizələr heç bir zaman əsrimizin (XX əsrin – B.N.) əvvəllərində olduğu qədər bədii ədəbiyyata yeriməmişdi». Alimin mənsub olduğu toplum, o cümlədən də daha çox ədəbi, elmi gənclik keçən əsrin ilk çərəyində baş vermiş bu mürəkkəb ədəbi, ictimai, siyasi hadi-

sələrin incəliklərini qavramaqda çətinlik çəkirdi. Odur ki, Mir Cəlal müəllim özünün ilk böyük tədqiqat obyektinə, təqribən 400 illik bir zaman ayrıcında duran bu aktual problemə müraciət etmiş və böyük səriştə ilə onun inandırıcı elmi həllini vermişdi. C.Məmmədquluzadə, Ə.Sabir, Ə.Haqverdiyev, M.Hadi, A.Səhhət, A.Şaiq, Ə.Nəzmi, Ə.Qəmküsar, M.S.Ordubadı, İ.Musabəyov, M.Möcüz, Ə.Cənnəti, A.Divanbəyoglu, S.Mənsur və digər qələm sahiblərimizin yaradıcılığı ilk dəfə məhz Mir Cəlal müəllimin məşhur «Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917)» adlı doktorluq dissertasiyasında sistem halında araşdırıb təhlil etmişdir. Əsər 2004-cü ildə «Nurlan» nəşriyyatında ayrıca kitab kimi buraxılmışdır.

6) Bu əsəri ilə Mir Cəlal müəllim Azərbaycan tarixinin o qədər də uzaq olmayan bir mərhələsində (alim öz monoqrafiyasına son nöqtəni qoyanda 1917-ci il çevrilişindən cəmi 40 il keçmişdi) ədəbiyyatımızda meydana gəlmiş saysız-hesabsız bədii əsərləri, məqalə və rəyləri, onların nəşr olunduğu müxtəlif məsləkli qəzet və jurnalları, irili-xırdalı ədəbi, elmi, siyasi kitabları, çoxlu tarixi mənbələri ələk-vələk edərək, əldə edib öyrəndiklərini sahmana salmış, o zəngin xəzinənin rəmzi açarını çağdaşı olan oxuculara, elm təşənlərinə təqdim etmişdi. Bu açar olmadan sözü gedən mərhələnin ədəbi prosesini, bəzən antaqonist zid-

diyyətlərin ifadəsi olan bədii və publisist əsərləri, şair, ədib, dramaturq və jurnalistlərin yaradıcılıq şəkərini başa düşmək olduqca çətindir. Odur ki, həmin açar 50 il öncə olduğu kimi, bu gün də öz yararlığını, qiymətini qoruyub saxlayır.

Parlaq istedadı ilə könülləri fəth etmiş Mir Cəlal müəllimin yarım əsr ərzində yazıb meydana qoyduğu ədəbi tənqidi məqalələr, sanballı elmi monoqrafiyalar bizə tam əsas verir deyək ki, o, Azərbaycan ədəbi-ictimai fikri tarixində həm də ədəbiyyat tənqidçisi və fədakar ədəbiyyatşünas alim, öz elmi məktəbini yaratmış böyük mütəxəssis kimi də daim yaşayacaqdır.

**İsa Həbibbəyli,
Akademik
(Naxçıvan Dövlət Universiteti)**

**«MOLLA NƏSRƏDDİN»
ƏDƏBİ MƏKTƏBİNİN TƏDQIQINDƏ
MİR CƏLAL MƏRHƏLƏSİ**

İstedadlı yazıçı Mir Cəlal Paşayevin səmərəli, çoxşaxəli elmi fəaliyyəti, alim-ədəbiyyatşünas kimi xidmətləri də sanballı və əhəmiyyətlidir. Görkəmli tədqiqatçının klassik və müasir ədəbiyyatın bir çox aktual yaradıcılıq problemlərinə, tanınmış şəxsiyyətlərinə həsr olunmuş ciddi elmi araşdırmaları indi də öz dəyərini saxlamaqdadır. Bu baxımdan, onun «Molla Nəsrəddin» ədəbi məktəbində cəmləşən sənətkarlar haqqında tədqiqatlarının xüsusi önəm daşdığını ayrıca qeyd etmək gərəkdir. Prof. Mir Cəlal Paşayev «Molla Nəsrəddin»çilərin ədəbi irsinin tədqiqi ilə, demək olar ki, bütün fəaliyyəti boyu məşğul olmuşdur. Müxtəlif vaxtlarda o, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqqverdiyev, M.S.Ordubadi, Ə.Qəmküsar və digər tənqidi realist ədiblər barədə çoxsaylı məqalələr yazmış, monumental doktorluq dissertasiyasının irihəcmli «Realizm ədəbi məktəbi»

adlı sanballı bölməsində «Molla Nəsrəddin»çi qələm sahiblərinin yaradıcılığını nəzəri-estetik və ədəbi-tarixi aspektdə araşdırmış, bir neçə dəfə nəşr olunmuş «XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı» dərsliyinin müvafiq bölməsində tənqidi realistlərin mükəmməl elmi portret-oçerkini canlandırmış, «Cəlil Məmmədquluzadənin realizmi haqqında» adlı dəyərli kitabında təkcə Mirzə Cəlilin yox, ümumən Azərbaycan realizminin zəruri mətləblərini dərin elmi təfəkkür işığında aydınlaşdırmışdır.

«Azərbaycanda ədəbi məktəblər» dissertasiyası yazılanda milli elmi-ədəbi mühitdə bu modeldə heç bir təcrübə mövcud deyildi. Əsərin adı da, strukturu da Mir Cəlal Paşayev tərəfindən elmi-ədəbi dövriyyəyə gətirilən mühüm yenilik idi. Aradan illər keçməsinə baxmayaraq, vaxtilə Mir Cəlil müəllimin müəyyən etdiyi tənqidi realizm, maarifçi realizm və romantizm kimi ədəbi istiqamətlər, bölgülər indi də elmi-nəzəri fikirdə qəbul olunur. Həmin əsəri heç tərəddüd etmədən, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi poetikası adlandırmaq mümkündür. Ədəbiyyat tarixçiliyi ilə nəzəri təfəkkürün üzvi vəhdətindən yaranan bu fundamental tədqiqatda digər mətləblərlə yanaşı, «Molla Nəsrəddin» ədəbi cəbhəsində birləşmiş Azərbaycan tənqidi realistlərinin ömür və sənət yolu, zəngin, çoxcəhətli yaradıcılıq axtarışları,

əsərlərinin ideya-bədii özəllikləri ətraflı şəkildə araşdırılmışdır. Ayrıca vurğulamağa ehtiyac var ki, Mir Cəlal müəllim hər bir ədibin ədəbiyyat tariximizdəki yerini, söz sənətimizə gətirdiyi yenilikləri, özünəməxsus sənət dünyasını səciyyələndirən cəhətləri zərgər dəqiqliyi ilə müəyyənləşdirdiyi kimi, «Molla Nəsrəddin»çiləri birləşdirən, bu ədəbi məktəb üçün xarakterik olan tematika, problematika və poetika xüsusiyyətlərini də elmi ümumiləşdirmə yolu ilə dəyərləndirmişdir. «Molla Nəsrəddin»çilərin qələmindən çıxmış nəsr, poeziya, dramaturgiya, publisistika nümunələrini dərin elmi-ədəbi təhlil süzgəcindən keçirən prof. Mir Cəlal Paşayev bu istiqamətə aid əsərlərin ideya-bədii arxitektonikasında Vətən və xalq taleyi, gerçəkliyə sədaqət, bədii dilin sadəliyi, canlı danışiq dilinə yaxınlaşması, dolğun sənətkarlıq axtarışları, üslubi özəlliklər, janr novatorluğu və s. barədə mükəmməl elmi nəticələrə gəlmişdir.

Mir Cəlal müəllimin tədqiqatlarında başqa bir mühüm cəhət də diqqəti çəkir. «Azərbaycan ədəbiyyatında tarixi bir dönüş və irəliyə doğru yeni bir addım olan tənqidi realizmin» əsasında dərin mənalı gülüşün, ciddi mətləblərə yönələn tənqidin dayandığını qeyd edən alim bu ədəbi cərəyanın bir çox nümunələrində başlıca mətləbin yalnız gülüşdən ibarət olmadığını barədə də qiymətli və dəqiq fikirlər söyləmişdir.

Hələ 1939-cu ildə yazdığı «Nəsrimizin baniləri» məqaləsində Mirzə Cəlil və Ə.Haqverdiyevdən danışarkən görkəmli tədqiqatçı tənqidi realizmin mahiyyətindəki ikinci bədii qatı aşkarlayaraq yazmışdır: «Haqverdiyev də, Molla Nəsrəddin də satirik olduqları dərəcədə filosof və lirikdirlər». Bu isə öz növbəsində, tənqidi realist ədəbiyyatımızdakı tragikomik xarakterə ədəbi fikrin diqqətini yönəltmək baxımından gələcək araşdırmalara da rəvac verirdi.

Mir Cəlal müəllim Azərbaycan tənqidi realizmini, ümumən, realist ədəbi irsi tarixi təkamül prosesində kompleks təhlilə cəlb etmişdir. Onun elmi əsərlərində Azərbaycan realizminin qaynaqları, mənşəyi, təşəkkül prosesi, mərhələləri, tipologiyası kimi məsələlər də özünün əhatəli təhlilini və dəqiq qiymətini tapmışdır. Bu cəhətdən professorun «Cəlil Məmmədquluzadənin realizmi haqqında» adlı kitabı ayrıca əhəmiyyət daşıyır. Əvvəlcə Azərbaycan ədəbiyyatında realizmin müəyyənləşdirilməsi və inkişafı məsələlərinə diqqət yetirən alim Azərbaycan realizminin yaranmasına təkan verən tarixi şəraiti, ədəbi-mədəni zəmini, onun inkişafını şərtləndirən çoxcəhətli amilləri araşdırır, sonra isə Mirzə Cəlil realizminin səciyyəvi xüsusiyyətlərini, «Molla Nəsrəddin» ədəbi məktəbinin təşəkkülü və yüksəlişinə göstərdiyi təkanverici özəllikləri aşkarlayır.

Tənqidi-realist ədəbi irsin tədqiqində Mir Cəlal müəllim ədəbiyyat tarixçiliyi baxımından da qiymətli işlər görmüşdür. C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqqverdiyev, Ə.Nəzmi, M.S.Ordubadı, Ə.Qəmküsar, M.Ə.Möcüz kimi «Molla Nəsrəddin»çi ədiblərin tərcümeyi-halları, yaradıcılıq bioqrafiyaları ilə bağlı bir sıra mühüm məsələlərin ilk dəfə Mir Cəlal tərəfindən dəqiqləşdirilərək, yaxud sistemləşdirilərək elmi-ədəbi ictimaiyyətə çatdırıldığını da qeyd etməliyik.

Məşhur ədəbiyyatşünasın elmi tədqiqatlarında tənqidi-realist ədəbi irsin yaradıcılıq əlaqələri və təsir dairəsi, sonrakı mərhələdə yaşayan ənənələri barədə də qiymətli fikirlər vardır. Ayrı-ayrı «Molla Nəsrəddin»çilərin müxtəlif əsərlərini yeri gəldikcə dünya ədəbiyyatı kontekstində dəyərləndirmək, eləcə də bu görkəmli ədiblərin sonrakı ədəbi prosesə təsirini aydınlaşdırmaq da Mir Cəlal müəllimin elmi əsərlərinin səhifələrində önəmli yer tutur. Təkcə elə «Biz hamımız Mirzə Cəlilin «Poçt qutusu»ndan çıxmışıq» məşhur kəlamını Azərbaycan hekayəçilik ənənəsində «kamil ustad» saydığı ədibin yerini lakonik, amma çox sanballı tərzdə mənalandırmasını xatırlamaq kifayətdir.

Nəhayət, Mir Cəlal müəllim ayrı-ayrı tənqidi realistlərin yaradıcılığının tədqiqinə yönələn bir sıra

dissertasiyalara elmi rəhbərliyi ilə Azərbaycanda «Molla Nəsrəddin»şünaslığın inkişafına sanballı xidmət göstərmişdir. Müxtəlif vaxtlarda Ə.Mirəhmədov, M.Məmmədov, X.Əlimirzəyev və başqalarının prof. Mir Cəlal Paşayevin rəhbərliyi ilə C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir və digərlərinin ədəbi irsinin müxtəlif problemləri ilə əlaqədar apardıqları müvafiq araşdırmalar tənqidi realist ədəbiyyatın tədqiqində görkəmli alimin özünəməxsus elmi məktəb yaratdığını deməyə tam əsas verir.

Bütün bunlara məşhur professorun ali məktəbdə uzunmüddətli elmi-pedaqoji fəaliyyətini də əlavə etmək gərəkdir. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatına, o cümlədən tənqidi realist irsə aid fundamental tədqiqatların, qiymətli dərsliyin müəllifi olan zəhmətkeş alim həm də bu zəngin irsi universitet auditoriyalarında minlərcə gəncə öyrətmiş, beləcə möhtəşəm elmi təfəkkürün bəhrələri ilə yetkin pedaqoji fəaliyyəti hey-rətəmiz dərəcədə məharətlə uzlaşdırmışdır.

Göründüyü kimi, ustad ədəbiyyatşünas Mir Cəlal müəllim Azərbaycanda tənqidi realist ədəbiyyatın sistemli, əhatəli tədqiqinə ciddi, monumental töhfələr vermişdir. «Molla Nəsrəddin» ədəbi məktəbinin araşdırılmasında onun xidmətləri yeni bir mərhələ təşkil etməklə, bu gün də həmin istiqamətdə aparılan tədqiqatlara uğurla bələdçilik edir. Əslində Azərbaycan

tənqidi realizminin ədəbi cərəyan, «Molla Nəsrəddin»çiliyin ədəbi məktəb səviyyəsində təhlili Mir Cəlal Paşayev fenomeni ilə bağlıdır. Bu mənada, ustadın məlum və məşhur kəlamına bənzər aşağıdakı cümlə elmi-ədəbi həqiqətə güzgü tutur: Azərbaycan «Molla Nəsrəddin»şünaslığı professor Mir Cəlal Paşayevin «Azərbaycanda ədəbi məktəblər» əsərindən pərvəriş tapmışdır.

**Azad Nəbiyev,
AMEA-nın müxbir üzvü, professor
(Bakı Dövlət Universiteti)**

MİR CƏLAL VƏ FÜZULİ SƏNƏTKARLIĞI

XX yüzillikdə Füzuli sözünü dəyərləndirən, bu sözün işığına sığınıb dərğah yolunu nurlandıran böyük ululardan, aydınlardan biri də müasirlərinin yaxşı tanıdığı böyük ədib və pedaqoq, ustad ədəbiyyatşünas Mir Cəlal müəllim idi. O, Füzuli yaradıcılığı ilə bağlı tədqiqatlarına qırxıncı illərin əvvəllərində başlamışdı. 1958-ci ildə isə bu tədqiqatların yekunu kimi «Füzuli sənətkarlığı» monoqrafiyasını nəşr etdirmişdir. Həmin nəşrə yazdığı «Başlanğıc» adlı ön sözdə Füzuli irsinin dəyərindən, onun öyrənilməsinin əhəmiyyətindən, bu irsin özündən sonrakı ədəbi irsə təsirindən bəhs edərkən onu yüksək qiymətləndirən müəllif yazırdı: «Füzulinin böyüklüyü bir də orasındadır ki, o, öz şeirlərində XVI əsrə qədər ana dilimizdə yazan şairlərin bütün yaxşı təcrübələrini hesaba almış, onu cürət və məharətlə inkişaf etdirmişdir. Lirikanın ən qiymətli nümunələrini verməklə, ədəbiyyat tariximizdə yeni, çox böyük və gözəl bir məktəb yaratmışdır».

Aydın və sadə bir dildə yazılmış monoqrafiya Füzuli dünyasını bütün füsunkarlığıyla oxucuya çatdırmaqdadır. Əsərin quruluşuna diqqət yetirdikdə görmək olur ki, Mir Cəlal müəllim Füzuli yaradıcılığının geniş məzmun və sənətkarlıq gözəlliyini əhatə edə bilmişdir. Bu baxımdan, kitabın «Füzuli şeiri haqqında» ilk bölməsi müəyyən özünəməxsusluqlarla fərqlənir.

Şeir in bədiilik tələbinə Mir Cəlal müəllimin açıqlaması orijinal və düşündürücüdür: şeirin gözəlliyi – bədii sözün gözəlliyidir. Şeirdə forma ilə məzmun vəhdətini əsas götürən ədəbiyyatşünas Füzuli şeiri əsasında özünün daha yeni bir açıqlamasını verir: «Füzulinin sənət duyğuları təmiz və səmimi olduğu kimi, fikirləri də dərin və doğru idi». Bu tələblərin gözlənilmədiy Füzuli şeirini səbirlə təhlil edən müəllif onun gözəlliklərini bir-bir ayırd etməklə əslində poeziya, sənətkar qarşısında duran məsuliyyəti diqqət önünə çəkir, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı üçün mühüm və vacib problemləri Füzuli şeirinin təhlili əsasında açıqlayırdı. Elə bu qısa bölmədə klassik şeiri dəyərləndirməyini, onun məzmun gözəlliklərini açıqlamağın vacib xüsusiyyətlərinin müxtəsər mənzərəsini yaradırdı.

Monoqrafiyada Füzuli qəzəlinə münasibət bütün təmtəraqlı təriflərdən, şişirtmə və bənzətmələrdən

uzaqdır. Müəllif böyük sənətkarın qəzəlindən, onun ideya və məzmun xüsusiyyətindən bəhs edəndə Füzulinin lirikasına istinad edir. «Füzuli qəlb şairidir» deyərək, onun yaratdığı poetik dəyərlərin şairin «qəlb xəzinəsinin gövhəri» olma qənaətini təsdiqləyir. Füzulini öz dili ilə dilləndirərək, «məndən tərif, dünyanın mədhini yox, məhəbbət şeiri istəyin» deyən, şairin qəzəl yaradıcılığının ana xəttini ustalılıqla Füzuli qəzəlindən çıxış etməklə açıqlayır:

Məndən, Füzuli, istəmə əşari-mədhü-zəmm,
Mən aşiqəm, həmişə sözüm aşiqanədir.

Aydın, səlis yazmağı, faktın, hadisənin, məqamın sadə şərhini verməkdə öz üslubuna daim sadıq qalan müəllif klassik poeziya qaynaqlarına enəndə də yazı üslubunu qoruyub saxlayır. Füzuli qəzəlinə aydın düşüncə qəlibində yanaşır, sənətkarın böyüklüyü, ifadənin konkretliyi və obrazlılığı onun sadə açımına müəllifin yanaşmasını çətinləşdirmir. Çox qısa, lakonik şəkildə Füzuli qəzəlinin başlıca məzmun mahiyyətini oxucusuna çatdırmaqla bilir. Füzuli qəzəlindəki eşq, onun mahiyyəti ilə bağlı müəllifin ədəbiyyatşünaslarla diskusiyası öz dövründə Füzuli qəzəlini öyrənmək, onun əsl mahiyyətini oxucuya çatdırmaq, füzulışünaslıq ədəbi məktəbinin yaradılması sahəsində uğurlu

başlanğıc idi. Çünki Füzuli elə qüdrətli məhəbbət nəğməkarı idi ki, onu müxtəlif görüşlər, ictimai-fəlsəfi baxışlar və elmi-nəzəri istiqamətlər əsasında araşdırmalara cəlb etmək vacib idi. Bu, dünən ədəbiyyatşünaslıq üçün də nə qədər mühüm və zəruri idisə, günümüz üçün bir o qədər əhəmiyyətli və aktualdır.

Məhz elə buna görə də müəllif haqlı olaraq Füzuli qəzəlində ən mühüm fakt və obyekt kimi, ülvi məhəbbətin mövcudluğunu önə çəkirdi.

Mir Cəlal müəllim dilşünas alim deyildi. Ancaq monoqrafiyada şairin bədii dilinə həsr edilmiş bölmədən görünür ki, o, bu sahədə bu gün də ən uğurlu mülahizələrin müəllifi olaraq qalmaqdadır. Böyük ədəbiyyatşünas bu məsələdən bəhs edərkən yazır: «Belə bir fikir var ki, Füzuli çətin dildə yazmışdır. Şairin dil və üslub xüsusiyyətlərinə diqqət yetirdikdə, bu iddianın əsassızlığı aydın olur». Müəllif Füzuli dilinin üzərində geniş dayanır. Böyük şairin «Azərbaycan dilində şeir yazmağın hünər istədiyini» xatırlatmaqla, Füzuli hünərinin qüdrətini çox məharətlə açə bilir. Haqlı olaraq bu qənaətə gəlir ki, «Füzuli dilinin qəliz, ya çətin olmağı haqqında nəticəni onun şeir dili ilə indiki danışq dilimizi müqayisədən çıxarmaq düz olmaz. Füzulinin əsərlərində ifadə olunan dərin fəlsəfi fikirlərin, yüksək və mürəkkəb ictimai məsələlərin, elm və sənət hadisələrinin ifadəsi və buna

müvafiq surət və epitetləri yaratmaq üçün o zamanın canlı danışıq dili kifayət etməzdi. Buna görədir ki, böyük şairin şeirində başqa dillərdən alınmış kəlmələr, tərkiblərə çox rast gəlirik. Bu fakt bir də şairin bədii dilinin zənginliyini göstərir... Füzuli şeirində ərəb və fars kəlmələrinin bolluğuna baxmayaraq, dil öz quruluşu, sistemi, bədiiliyi, səlisliyi etibarilə anlaşıqlı və sadədir». Bu mülahizələr Füzuli yaradıcılığından götürülmüş seçmələr əsasında təsdiqlənir.

Monoqrafiyada Füzuli yaradıcılığında peyzajlar, bədii məntiq, lirika və şeir mədəniyyəti texnikası kimi nəzəri məsələlər füzulışüqəsləşmədə ilk dəfə yüksək elmi-nəzəri səpgidə tədqiqata cəlb olunur. Müəllifə görə, Füzulini araşdırmaq, öyrənmək üçün ilk növbədə onun sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə bələd olmaq, şeir texnikasını öyrənmək, əruzun imkanlarından şairin istifadə formalarını müəyyənləşdirmək gərəkdir.

Monoqrafiyada Füzuli şeirinin bədii məntiqi məsələsinə xüsusi diqqət yetirilir. Bədii əsər, poeziya üçün çox mühüm olan bu amili müəllif sənətkarlıq məsələlərinin mühüm aparıcı xətti hesab edir. İstər klassik poeziyada, istərsə də sonrakı dövrlərdə yaranan ədəbi düşüncədə onu sənətkarın yaradıcılığını dəyərləndirməyin əsas amillərindən biri kimi öyrənməyin vacibliyini irəli sürür.

Füzuli nəsrı məsələləri də monoqrafiyada ayrıca bölmədə təhlil olunur. Burada ilk öncə diqqəti çəkən müəllifin XVI əsrə qədər Azərbaycan ədəbiyyatında «bədi və ədəbi cəhətdən formalaşmış, orijinal stil qəbul etmiş bədi nəsr» əsərlərinin mövcud olması ilə bağlı mülahizələridir.

Monoqrafiyada şairin yaradıcılığına Nizami irsinin təsiri, «Leyli və Məcnun»un sənətkarlıq məsələləri, Füzuli alleqoriyasının bədi xüsusiyyətləri də geniş təhlil olunur.

Bütövlükdə isə Mir Cəlal müəllimin «Füzuli sənətkarlığı» təkcə böyük şairin zəngin irsinin sənətkarlıq məsələlərini açıqlayan tədqiqat kimi yox, eyni zamanda, klassik poeziyamızın bir çox məsələlərinə yüksək elmi-nəzəri baxış formalaşdıran araşdırma kimi diqqəti cəlb edir.

Rafael Hüseynov
AMEA-nın müxbir üzvü, professor

MƏHƏMMƏD FÜZULİ DÜNYASINA **MİR CƏLAL YOLU**

Füzuli yaradıcılığına ədəbi tənqidin marağı hələ şairin öz dövründə başlamışdı və bu barədə dahi söz ustadı həm əsərlərində məlumat verir, həm də Əhdi Bağdadinin «Gülşən- üş-şüəra» təzkirəsində bu haqda soraqlar var.

Lakin Füzuli irsinin bütün yönləri və dərinliyi ilə öyrəniləsi XX əsrin ikinci yarısına təsadüf edir.

Xüsusilə də şairin vəfatının 400 illiyi münasibəti ilə bir sıra ciddi tədqiqat əsərlərinin işıq üzü görməsi füzulişünaslıqda yeni mərhələnin başlanmasına səbəb oldu.

Bu araşdırmalar sırasında görkəmli yazıçı və alim Mir Cəlalin «Füzuli sənətkarlığı» monoqrafiyasının yeri ayrıcadır.

Mir Cəlalin Füzulinin poetikasına ədəbiyyatşünaslığımızda həsr edilən ilk müstəqil əsər olan bu tədqiqatın lap başlanğıcdan nəzəri cəlb edən üstün cəhəti onun yalnız bir alim deyil, həm də yazıçı tərəfindən qələmə alınmasıdır.

Varlığında alimliklə yanaşı, yazıcılığı da qovuşdurması Mir Cəlala məhz qələm adamına xas fəhmlə o vaxta qədər Füzuli tədqiqatçılarının əksəriyyətinə müəssər olmayan bir çox məqamları müşahidə etməyə imkan vermişdi.

Mir Cəlal Füzuli poetikası haqqında araşdırmasının əsas istiqamətlərindən biri olaraq Füzulinin ümumiyyətlə şeirə münasibətini götürür. Çünki Füzuli özü də şair olmaqdan savayı, həm də alim idi və yaratdıqlarında onun düşüncə və hissiyyat aləminin bu iki qanadı daim yanaşı görünür.

Füzuli şeiri yalnız gözəl bədii söz saymır, həm də mahiyyətə elmi bir məhsul hesab edirdi.

Füzulinin «Elmsiz şeir əsası olmayan divar olur, əsassız divar qayətdə bətibar olur» qənaətini əsas götürən Mir Cəlal Füzuli şeirinin elmi laylarını məharətlə açaraq, klassikin sözünün bunca yaşarı gücə malik olmasının kökünü elə o misraların hər birinin sağlam elmi rişəyə malikliyində tapırdı.

Füzuli nə üçün dahidir, onun söz sehrbazı olmasının səbəbi nədir və niyə Füzuli şeiri bu qədər təsiredicidir sullarına dəqiq cavablar Füzulinin poetik texnikasının incədən incəyə təhlilindən keçir.

Mir Cəlal Füzulidəki şeir mədəniyyətinin yerli-yataqlı öyrənilishi ilə bu qəliz sualların cavabını vermiş olur.

Rəşidəddin Vətvatın «Dəqaiqüş-şeyr...»indən, Şəmsəddin Qeyr ər-Razinin «Əl-möcmə fi-məayir-i əşar ül-əcəm», Nəsirəddin Tusinin «Meyarül-əşar»ından Füzuliyə yaxın dövrün alimi olan Vəhid Təbrizinin poetika risalələrində də şeyri gözəl etməyin çox yolları göstərilib.

Təbii ki, alim və şair Füzuli bu məşhur əsərlərin hər birindən xəbərdar idi və onlardan bəhrələnmişdi də.

Mir Cəlalın ölməz klassikin ədəbi mirasını dəqi-qdən dəqiq öyrəndikdən sonra çıxardığı əsas nəticələrdən biri də budur ki, poetik kanonlara mükəmməl vəqif olan Füzuli klassik poetikanın təklif etdiyi «Əhsən üş şeyr əxzəbəhu» (Şeyrin ən gözəli ən yalançı olanıdır) hikmətinə daim sadıq qalmışdır.

Mir Cəlalın Füzulinin poetik fiqurlardan hansı məharətlə istifadə etməsi ilə bağlı apardığı araşdırmalar şairin misraları altında gizlənən füsunkarlığı üzə çıxarmaqla yanaşı, böyük söz tilsimçisinin nəzəri bilgilərinin də necə əhatəli olması barədə təsəvvürləri dolğunlaşdırır.

Klassik poetikada «Bəyan» həmişə ayrı-ayrı bir bölmə kimi öyrədilmiş və öyrənilmişdir.

Klassik ədəbi nəzəriyyənin tələbinə görə, vəzn, qafiyə ilə yanaşı, bəyan yaxşı şair sayılmaq üçün mütləq keçilməli olan körpülərdəndir.

Mir Cəlal Füzulidəki bədii məntiq məsələlərini də elə bunu əsas götürərək ciddi araşdırmış, beləliklə də, Füzulinin poetik aləminin nəzəri sistemini tam şəkildə öyrənməyə müvəffəq olmuşdur.

Yəqin, elə bu hərtərəfli yanaşmanın və vicdanlı tədqiqlərin nəticəsidir ki, Mir Cəlalın Füzuli sənətkarlığını açan monoqrafiyası yazıldığı vaxtdan yarım əsr sonra da təkrar nəşr edilərkən dəyərini saxlayır və bu köhnəlməzliyini sonralar da himn edəcəkdir.

Füzulinin nəsr əsərlərini də poetik xüsusiyyətləri baxımından ilk incələyən Mir Cəlal olmuşdu və onun tədqiqlərində «Rindü Zahid» kimi mürəkkəb əsərin ilk baxışdan sezilməyən neçə qaranlıq nöqtəsinə aydınlıq gəlir.

Mir Cəlal Füzuli sənətkarlığından bəhs edən qiymətli əsərini çox rəmzi səslənən «Böyük mənəvi müasirimiz» ünvanlı hissə ilə yekunlaşdırırdı.

Əslində, bu ədalətli və son dərəcə dürüst bir qiymətdir ki, Füzulinin əbədiyyətini, yaşarılığını, daimi müasirliyi göstərir və eyni haqla elə Füzulinin tədqiqatçısı və dəyərli yazıçı Mir Cəlala da aid edilə bilər.

Mir Cəlal da millətimizə yadigar qoyub getdiyi bədii və elmi əsərləri ilə qocalmayan mənəvi müasirimizdir və bir ömür bahasına bir qələm adamının qazandığı bundan böyük səadət olmaz.

**Pənah Xəlilov,
Professor
(Bakı Dövlət Universiteti)**

DƏRS DEYİB, QƏLƏM TUTMAĞI ÖYRƏDƏN MÜƏLLİMİMİZ

Çox şadam ki, bununla da məğruram ki, Mir Cəlal kimi tanınan məşhur ədib, dramaturq, ədəbiyyatşünas, ədəbiyyat nəzəriyyəçisi tələbələri sırasında məni xüsusi fərqləndirib onunla ortaqlı ali məktəblər dərsliyini yazmağa dəvət etmişdir.

Müəllimimlə əməkdaşlığımızın səmərəsi bu oldu ki, “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” adlanan Universitet dərsliyimiz yarandı illər boyu istifadədən düşmədi və indi də yeganə dərslkdir. Təkmilləşdirilmiş üçüncü nəşrinə (Çaşıoğlu, 2005) mən təkliddə əl gəzdirməli olmuşam.

“Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” yarıbayarı ikimi-zindir. Onun birinci, ikinci (səh.60-102) və üçüncü fəslindəki (səh. 103-230) oçerkləri, “C.Məmmədquluzadənin novatorluğu”, “M.Ə.Sabirin novatorluğu” bölmələri alim Mir Cəlal Paşayevin qələm yadigarıdır.

“Ədəbiyyatşünaslığın əsaslar»ında Mir Cəlal müəllimin çiyinə düşən fəsillərdə söylənmiş nəzəri elmi fikirlərin həm özündən əvvəlki əsasları görünür, həm də nəzəri mülahizələri şərh üçün seçilmiş bədii ədəbiyyat örnəkləri yerli-yataqlı göstərilirdi. Məni heyratə salan bu idi ki, elə bil bütün bədii ədəbiyyatı sanki ovcunun içinə yığıbmış, oradan sözbəsöz nə seçirsə, hamısını sanki əzbər bilirmiş. Əvvəlcə də elə bu cür dəqiq tədqiqat aparılmışdı. Yadıma düşənlərdən biri budur ki, Mikayıl Müşfiqin əsərlərindən örnək təqdim edəndə şairin “sambal” sözünə xüsusi diqqət yetirmişdi. Demək, alim yaşından, nüfuzundan asılı olmayaraq, hansı yeni deyim, yeni söz işlətmək hünərini kimdə görürdüsə, onları təkbətək fərqləndirmək qayğısına qalırmiş – qayğıkeşlik öz yerində hər hünər sahibini yeri gəldikcə fərqləndirib onu nəzərə çatdırmaq qayğısına da qalmağı bacarırmış.

Mir Cəlal müəllimin bəyənib tərifiyədiyi öz yerində, bu tərifi hər yazıçıya da xoş gələrdi. Axı, bununla yanaşı, Mir Cəlal müəllimin bəyənmediyi və tənqidi münasibətini gizlətmədiyi örnəklər də az deyildi. Mir Cəlal müəllimin obyektivliyi elə meyar idi ki, ondan hirsənən olmurdu.

Mir Cəlal müəllimin lakonizmi mübahisəyə uca tuta biləcək qədər də imkan yeri qoymur və dediyini

(sadaladığını) heç kəsin bacarmadığı bir yığcamlıqla sübuta yetirir. Bu izahı mən bütövlükdə köçürürəm:

“Varlığı geniş əhatə edən irihəcmli əsərlərdə (roman, dram, poema) bu surətlərin bəzən hamısı, yaxud bir neçəsi olur. “Yevgeni Onegin”, “Molla İbrahimxəlil kimyagər”, “Müsibəti-Fəxrəddin”, “Bahadır və Sona”, “Dostluq qalası”, “Komsomol poeması”, “Sevil”, “Almaz” kimi əsərlərdə bu surətlərin hamısına, yaxud bir neçəsinə rast gəlmək olar.

Fikir ardıcılığı qayğısına qalan Mir Cəlal müəllim özümüzün yazıçılarımızdan savayı, Maksim Qorkiyə əsaslanır, N.Q.Çernişevskinin işlətdiyi “həyatın şəkli” və ya “həyati şəkil”, varlığın əsl həqiqəti ən güclü həqiqətdir. Heç bir quraşdırma, heç bir bəzək-düzək hadisələrin həyati şəkli qədər güclü və təsirli ola bilməz...”(səh.28)

Mir Cəlal müəllim öz ədəbiyyatımızın dəryasından dünya okeanına sıçrayıb düşür, hər ikisində də sərbəst üzür. Bütöv bir ömür tələb edən geniş mütaliənin elmi-nəzəri cövhərini də görmək və qiymətləndirmək Mir Cəlal müəllimin hünəridir, həm də qətiyyətli elmi-nəzəri hünərdir. Mən bunları oxuya-oxuya bacardığım səviyyədə onlardan öyrəndim, amma bunu üzə vurmurdum.

Okeandan öz dənizimizin qırağına qayıdanda Mir Cəlal müəllim öz doğmaları ilə qucaqlaşır. Səməd

Vurğunun “Qafqaz” şeirinə, “Muğan” poemasına göz gəzdirir, Hüseyn Cavid, Əhməd Cavad, Yusif Vəziri və bir daha Mikayıl Müşfiqi anır. Nə məqsədlə? 37-ci ilin günahsız qurbanlarına bəraət və ehtiramdan əlavə, bir də onların əzəmətinə əsaslanan ədəbiyyat nəzəriyyəsi fənni üçün lazım olan bədii təzadları onların qələmində axtarıb tapmaq üçün.

Əyil, Kürüm, əyil keç,
Dövrən sənin deyil, keç.

Bu beyt rəmzidir. Axar suyu şəxsləndirib ona əyilib keçməyi təklif edən şairin özü dövrən sınağından yalnız əyilib keçməyin əlacsızlığında qalmışdı.

Mir Cəlal müəllim ricətlərdən nəzəri ümumiləşdirmələrə keçir. Məsələn “Lirik növün janrları” fəslinə keçirərək. O, bayatı, ağı, layla, qoşma, gəraylı, təcnislər, qəzəl, qəsidə, minacat, fəxriyyə tərkibənd, məsnəvi, mürəbbe, müxəmməs, müsəddəs, himn, poema və s. janrlar haqqında tərif verəndə məlum fikirlərə əsaslanırsa da, seçdiyi bədii mətn örnəkləri tamam təzə olur. Bununla xüsusi mətn seçimləri toplayıb onları (qismən də) təbliğ edir.

Dərsliyin “Ədəbiyyatda gülüş, satira, yumor” fəslində (səh. 214-230) cəmi 17 səhifəlik olsa da, ədəbiyyatşünaslığa dair başqa materiallardan köklü-

köməcli seçilir. Bir ədib kimi özü yumorist olan Mir Cəlal müəllim üç şairdən mətnlər seçib onlara münasibət bildirəndə “iki cür gülüş” üzərində dayanır: ciddi gülüş, kinayəli gülüş.

Ay alan, məmləkəti – Rey satıram,

Kimə nə dəxli ki, mən şey satıram. – misraslarını kəskin siyasi əhəmiyyəti olan gülüş kimi qiymətləndirir.

Kinayəli gülüş haqqında isə belə yazır: “...əsl gülüş əsl sənətdə... həmişə həqiqi ədalət yolunda mübarizə aparmışdır. Bu gülüş müharibə, mübarizə, münafişə vaxtında, zorakılığın tuğyanından hakimləri sarsıdan, dəhşətə gətirən ən kəskin bir cavab olurdu.

Demək, bədii ədəbiyyatın tərifi-mədhi ilə yanaşı, sarsıdıcı istehzası da onun gücünü – qüdrətini göstərir, ədəbiyyat həyat üçün həm də mübariz silah olur.

Mir Cəlal müəllim Azərbaycan Elmlər Akademiyasının ədəbiyyat institutunda Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi üzrə bəzi icmal və portretlərin yazılması üçün məni irəli çəkmişdi. Bu uğur yeni uğurlarıma yol açdı. O vaxtın dəbdə olan adına görə “SSRİ xalqları ədəbiyyatı” mövzusunda oxuduğum mühazirələr əsasında iki cildlik “SSRİ xalqları ədəbiyyatı” adı altında dərsliyim və eyni adlı böyük bir müntəxabatım yaranmışdı. Mir Cəlal müəllimin təkidilə həmin dərsliyimi dok-

torluq elmi dərəcəsi almaq üçün Universitetin böyük elmi şurasında müdafiə etdim, mənə doktor və professor diplomu verildi. Mən Mir Cəlal müəllimin ailəsinə qaynayıb qarışdım. Kafedrada onun dilindən çıxan sözlər də məni göyə qaldırdı: müəllimim hamıya elan etdi ki, Pənah mənə hamıdan çox sədaqətlidir. Bu, ustadın alınma vurduğu mənəvi möhür oldu, aramızdan heç yel də ötə bilməzdi. Ailəsi ilə indi də həmin ünsiyyətdəyəm. Buna şukranam.

Mir Cəlal müəllimlə ortaqlı ali məktəb dərslisi yazmaq şərəfini də uca tuturam. “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”nın üçüncü nəşrini (2005) hasilə gətirsəm də, sanki ustadımın nəfəsini duyurdum. Universitet rektoru, hörmətli Abel Məhərrəmov bu nəşrə xüsusi qayğı göstərüb məni “Çaşıoğlu” nəşriyyatına göndərdi. Adamın üzünə gülən ağ kağızlı dərslinin cild üzlüyü də qızıl qarışıqlı yazı kimi görünür.

Mir Cəlal müəllimin “Füzuli sənətkarlığı” monoqrafiyasını da yeni nəşr üçün hazırlaya bilsəm, inanın, müəllimimə də son xidmət borcumu ödəyərdim. İnşallah!

Universitetimizin yubileylərinin birində yazmışdım: “Bizim müəllimlərimiz humanistdirlər”. İndiki ağlım olsaydı, deyərdim: “Müəllimlərimiz mələklərdir, yer üzünün mələkləridirlər”.

Mir Cəlal müəllimə respublika elm ocaqlarının da ehtiyacı vardı. O, Elmlər Akademiyasının o vaxtkı filialı olan Ədəbiyyat İnstitutunun müasir ədəbiyyat şöbəsinə rəhbərlik edirdi. Bəxtiyar Vahabzadə ilə məni ədəbiyyat tarixi oçerkləri yazılmasına cəlb etmişdilər. Bu işin rəhbərliyi akademik şairimiz Səməd Vurğuna həvalə edilmişdi. Mən Səməd Vurğunla ilk dəfə Akademiyanın bir otağında üz-üzə dayanmışdım. Bu görüşün də təəssüratı unudulan deyil və görüş üçün Mir Cəlal müəllimin qayğısına da minnətdaram.

Mir Cəlal müəllim Böyük Vətən müharibəsi dövründə Azərbaycan ədəbiyyatı haqqında sanballı icmal yazdığı halda, həmin mövzuda mənim yazmağımı lazım bilmişdi. Bax müəllimimiz belə ürəyi açıq, əli açıq şəxsiyyət idi. Həmişə təmkin göstərər, bizdən təmkin görərdi. Mən Mir Cəlal müəllimin Səməd Vurğunla yanaşı şəklini görəndə ona qibtə etmişdim. Mir Cəlal qibtəyə layiq müəllimlər müəllimi idi.

**Təhsin Mütəllimov,
Professor
(Bakı Dövlət Universiteti)**

GÖRKƏMLİ NƏZƏRİYYƏÇİ ALİM

Bir alim kimi Mir Cəlalin maraq dairəsi, tədqiqat diapazonu çox genişdir. Onun ədəbiyyat tariximizin əsas mərhələlərinə və görkəmli simalarına aid əsərləri dəqiq analitik təhlil texnikası və yüksək nəzəri ümumiləşmələri ilə diqqəti cəlb edir. Mir Cəlalin irili – xırdalı bütün elmi kitablarının adı məhz nəzəri-problematik məzmunludur.

Mir Cəlalin mətbuatda çap olunmuş ilk ədəbiyyatşünaslıq məqaləsi «Ədəbiyyatda romantizm» adlanır. Məqalə «Maarif yolu» jurnalının 1928-ci ildə iki nömrəsində və 1929-cu ildə bir nömrəsində çap olunmuşdur. Göründüyü kimi, ilk məqaləsindən Mir Cəlal çox ciddi və mürəkkəb nəzəri məsələyə maraq göstərmişdir. Bu məqalədəki geniş məlumat və nəzəri mühakimələr iyirmi yaşlı bir gəncin zəngin elmi potensialından xəbər verir. Məqalədə dünya ədəbiyyatındakı görkəmli romantiklərin yaradıcılığı yeddi bənd üzrə ümumiləşdirilir, konkret misallar əsasında onların ümumi səciyyəvilikləri şərh olunur və həyata

baxışları etibarilə iki qismə ayrıldıqları göstərilir. «7. Romantiklərdə nə qədər eyni səciyyələr varsa da ümumi sahədə, xüsusən həyat məsələsində fərdiyyət ikiliyi dəxi vardır. Romantiklərin bu ikiliyi qısaca deyilsə,

1) məhzun, 2) coşqun şəxslər adlana bilir.»

Müəllif bədbinliyə qapılanlara tənqidi münasibətini bildirirsə, «həyatı coşqun olan, düşkünlükdən ziyadə həyatı hadisələrdə mübarizliyi, çarpışmayı sevənlər»i təqdir edir. Məqalədə həmçinin Almaniyada, Fransada və Türkiyədə romantizmin inkişafından bəhs olunur, M.Hadi, H.Cavid, Namiq Kamal, Şatobrian, Hüqo, Russo kimi sənətkarların yaradıcılığına münasibət bildirilir.

Təəccüblü də olsa, sonralar heç bir kitaba daxil edilməyən bu məqalə hələ o zaman Mir Cəlalin ədəbiyyat nəzəriyyəsinə böyük marağından və bu sahədəki bacarığından xəbər verir.

Mir Cəlalin tədqiqatlarında nəzəri fikir, nəzəri ümumiləşmələr və nəticələr çox güclüdür. O, bir sənətkarın yaradıcılığından bəhs edərkən də bir dövrün, bir tarixi mərhələnin ədəbiyyatı haqqında bitkin təsəvvür yarada bilər. Mir Cəlalda bir alim kimi dövr, zaman məhdudluğu yoxdur, elmi erudisiya çox genişdir. Elə buna görə də o, hər hansı ədəbi hadisədən və şəxsiyyətdən bəhs edərkən təd-

qiq və təhlilini geniş miqyasda aparır, müxtəlif paralellərə, müqayisələrə müraciət edir, ümumiləşdirici, əsaslı nəticələrə gələ bilir.

Mir Cəlal, hər şeydən əvvəl, mahir ədəbiyyat diaqnostiki idi. O, bəhs etdiyi dövrün, şəxsin, əsərin ən səciyyəvi cəhətlərini, ən güclü və zəif tərəflərini dəqiq göstərə bilir. Və onun tərifləri də, tənqidləri də əsaslı, sübutlu olur, inandırır, düşündürür, nəticə çıxarmağa əsas verir.

Mir Cəlal ədəbiyyat nəzəriyyəsinin kamil bilicisi olduğundan bəhs etdiyi ədəbiyyat materialına daha çox nəzəri problemlər müstəvisində yanaşır, ümumiləşmiş nəticələr söyləyir, hətta müəyyən proqnozlar deyə bilir. Şübhəsiz ki, onun təcrübəli ədib olması və ədəbi prosesi, yaradıcılıq laboratoriyasını bilavasitə yaxından bilməsi də faydalı təsirini göstərmişdir.

Mir Cəlalin özünəməxsus dəqiq təhlil-tədqiq üslubu var. Aydın və dərin təfəkkür – mühakimə tərz, lakonik və sərrast ifadə üslubu, yeni, orijinal nəticələr, proqnozlar vermək məharəti onun elmi əsərləri üçün çox səciyyəvidir. Mir Cəlalin əsərlərində bədii materialın məğzinə, ruhuna, müəllif fikrinin dərinliklərinə nüfuz etmək, dəfələrlə haqqında bəhs olunmuş əsərlər barədə tamam yeni mülahizələr söyləmək və dəqiq, həssas təhlil aparmaq bacarığı diqqəti cəlb edir. Mir Cəlal elmi əsərlərində haqqında danışdığı mövzulara

dair başqa müəlliflərdən yalnız ən zəruri hallarda misal gətirir. O, sitatçılığı xoşlamır. Mir Cəlalda bədii təfəkkürlə elmi təfəkkürün vəhdəti və bir-birini tamamlaması ona daha əsaslı və vüsətli nəzəri mülahizələr söyləməyə imkan yaradır. Həm də o, çox mürəkkəb mətləbləri son dərəcə sadə, aydın və dəqiq deməyi bacarır. Ümumiyyətlə, Mir Cəlalin elmi-nəzəri təhlillərində aydın, lakonik və səmimi üslub əsasdır.

Onun iri həcmli elmi əsərlərində də nəzəri təhlil, nəzəri problematika çox güclüdür. «Füzulinin poetik xüsusiyyətləri», «Füzuli sənətkarlığı», «Azərbaycanda ədəbi məktəblər», «C.Məmmədquluzadə realizmi haqqında», «Gülüş bədii silah kimi» əsərləri bu cəhətdən çox maraqlıdır. Onu da əlavə etmək lazımdır ki, Mir Cəlal prof. P.Xəlilovla birlikdə ali məktəblər üçün yazılmış «Ədəbiyyatşünaslığın əsasları» dərsliyinin də müəllifidir.

İlk variantı «Füzulinin poetik xüsusiyyətləri» adlanan və sonra təkmilləşdirilərək daha sanballı şəkildə «Füzuli sənətkarlığı» adı ilə çap olunan monoqrafiya Mir Cəlalin Şərq poetikasını da mükəmməl bilməsini sübut etmiş oldu. Bu əsərdə böyük sənətkarın nəzəri görüşləri, sənət novatorluğu, lirikasının səciyyəvi cəhətləri, Füzuli eşqinin fəlsəfi mündəricəsi, nikbin pafosu, söz ustadlığının incə, mübhəm sirləri, məcazlar sistemi və s. sənətkarlıq problemləri tama-

milə yeni elmi traktrovkada orijinal şərhini tapmışdır. Füzuli poeziyasının bədii dil xüsusiyyətləri, şeir texnikası, bədii məntiqi, oradakı mənzərələr və başqa sənətkarlıq, poetika məsələləri barədə böyük bədii zövqlə və dərin nəzəri məntiqlə mükəmməl təhlillər aparılmışdır. Özü də bu əsərin təhlil üslubu Mir Cəlalin sonrakı tədqiqatlarının üslubundan güclü romantik pafosu ilə fərqlənir. Alim sanki Füzuli poeziyasının romantik qüdrətinin cazibəsindən qurtara bilmir və onun ümumi ruhuna, emosional həyəcanlarına müvafiq və uyğun təhlillər aparır.

Azərbaycan ədəbiyyatında realizmin və romantizmin təkamül istiqamətləri və tipoloji mahiyyəti Mir Cəlalin elmi tədqiqatlarının başlıca mövzusu olmuşdur. «Azərbaycanda ədəbi məktəblər» adlı monumental monoqrafiyada XX əsrin əvvəllərində bu inikas tiplərinin məhz bədii metod səviyyəsində, əsl kamillik mərhələsindəki elmi panoramı tam zənginliyi ilə dəqiq şərhini tapmışdır. Burada, eyni zamanda, 1905-1917-ci illərdəki ictimai-siyasi həyatın təzadlı və mürəkkəb mənzərəsi, əsas ədəbi meyilləri, bir sıra görkəmli ədiblərin yaradıcılığındakı özünəməxsusluq, ideya-bədii orijinallıq da nəzərə çatdırılmışdır.

Dərs vəsaiti kimi çap olunan, lakin elmi mahiyyətinə, elmi tutumuna görə kamil monoqrafik tədqiqatlar səviyyəsində olan «C.Məmmədquluzadə rea-

lizmi haqqında» və «Gülüş bədii silah kimi» əsərlərində Azərbaycan ədəbiyyatında tənqidi realizmin təkamül tarixi, səciyyəvi özünəməxsusluğu və ən görkəmli şəxsiyyətləri barədə lakonik və orijinal tədqiqat vardır.

M.P.Vaqif və M.F.Axundov yaradıcılığını ədəbiyyatımızda realizmin inkişafında əsas mərhələlər sayan müəllif XX əsrin əvvəllərindəki ədəbiyyatımızın aparıcı meyllərini, xarakter əlamətlərini və ideya-bədii qüdrətini kifayət qədər əsaslı nəzərə çatdırıb bilmişdir. Birinci kitabda ədəbiyyatımızdakı realizmin mahiyyətindən bəhs edildikdən sonra C.Məmmədquluzadə yaradıcılığı illüstrativ material kimi təhlil olunmuşdur. Bu əsərdə Mir Cəlal C.Məmmədquluzadə realizminin ən səciyyəvi cəhətlərinin ilk dəfə dərin və dəqiq təhlilini vermişdir. Həmçinin burada ilk dəfə olaraq hekayə janrının quruluşca iki növü nəzəri cəhətdən əsaslandırılmışdır: portret hekayələri və əhvalat hekayələri. Sonralar C.Məmmədquluzadə və başqa ədiblərin yaradıcılığından bəhs edən müəlliflərin bir çoxu elmi tədqiq və təhlillərində məhz həmin bölgüyə əsaslanmışlar. İkinci kitabda isə tənqidi gülüşün ideya-estetik mahiyyəti, formaları və vasitələri barədəki elmi mülahizələr M.Ə.Sabir yaradıcılığının konkret təhlili ilə əsaslandırılmışdır. Burada M.Ə.Sabir poeziyasının mövzu və ideya xüsusiyyətləri, gülüş

üsulları, formaları, satirik obrazlılıq keyfiyyətləri müfəssəl təhlilini tapmışdır. Hər iki kitabda böyük nəzəri problemlərdən təsvir-ifadə vasitələrindəki geniş diapazonda maraqlı, müfəssəl, ən başlıcası isə orijinal təhlillər aparılmışdır.

Müxtəlif illərdə və mövzularda yazılmış məqalələr toplanmış «Klassiklər və müasirlər» kitabı isə Mir Cəlalin nəzəriyyəçi ədəbiyyatşünas kimi geniş erudisiyası və orijinal təhlil məharəti haqqında müfəssəl təsəvvür yaradır.

**Xalid Əlimirzəyev,
Professor
(Bakı Dövlət Universiteti)**

MONUMENTAL TƏDQIQAT ƏSƏRİ

Böyük ədibimiz Mir Cəlal Paşayev bədii yaradıcılıqla yanaşı, elmi fəaliyyətlə də ardıcıl şəkildə məşğul olmuşdur. Müasir ədəbiyyatşünaslığın və ədəbi tənqidimizin tarixindən, əsas inkişaf mərhələlərindən söhbət düşəndə onun adı böyük hörmət və ehtiramla çəkilir. Mir Cəlalin elmi maraq dairəsi geniş və əhatəlidir. O, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin, nəzəri-estetik fikrimizin müxtəlif dövrlərinə və problemlərinə həsr olunmuş yüzlərlə tədqiqat xarakterli məqalənin, “Füzulinin sənətkarlığı”, “Azərbaycanda ədəbi məktəblər”, “Cəlil Məmmədquluzadə realizmi haqqında”, “Xalq şairi Səməd Vurğun”, “Gülüş bədii silah kimi”, “Klassiklər və müasirlər”, “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi”, “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” kimi qiymətli kitab, monoqrafiya və dərslərlərin müəllifidir.

Mir Cəlalin tədqiq etdiyi dövrlərə, ayrı-ayrı ədəbi şəxsiyyətlərə, bədii əsərlərə xüsusi yanaşma üsulu, özünəməxsus təhlil və araşdırma yolu vardır. Onun elmi dəsti-xətti, yazı manerası, spesifik, orijinal xüsusiyyətlərə malikdir. Bu xüsusiyyətlərdən biri, həm də başlıcası ən ciddi nəzəri, fəlsəfi problemləri belə sadə, yığcam və lakonik bir formada ifadə etmək bacarığıdır. Sadə, yığcam yazmaq Mir Cəlali heç də səthiliyə, bəsitliyə aparıb çıxartmır, əksinə onun təhlil və mühakimələrinə aydınlıq, elmi dərinlik gətirir, müəyyən üslubi məziyyətə çevrilir.

Elmi ictimaiyyətimiz Mir Cəlali daha çox XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli mütəxəssislərindən biri kimi tanıyır. Həqiqətən də, onun bu dövrdə yaranan ədəbi məktəblərin, müxtəlif cərəyanların, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqverdiyev, N.Nərimanov, M.S.Ordubadi, Ə.Nəzmi, Ə.Qəmküsar, A.Şaiq, S.S.Axundov, A.Səhhət, F.Köçərli, M.Hadi, H.Cavid və başqa sənətkarların həyat və yaradıcılığının dərinədən öyrənilməsində, xalqa çatdırılmasında böyük xidmətləri olmuşdur. Bu cəhətdən onun 1946-1947-ci illərdə yazıb tamamladığı və ədəbiyyatşünaslığımızın tarixində yeni bir hadisə sayılan “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” adlı monumental monoqrafiyası xüsusilə diqqətəlayiqdir.

Uzun və səmərəli axtarışların məhsulu olan bu monoqrafiyada yalnız XX əsrin birinci rübündə yazıb yaratmış tək-tək görkəmli sənətkarların yaradıcılığı deyil, bütünlükdə ədəbiyyatımız geniş tarixi aspektdə, dövrün qabaqcıl ictimai, ədəbi, fəlsəfi fikir axarında, məfkurəvi bir proses kimi tədqiq və təhlil süzgecindən keçirilmiş, dəqiq elmi nəticələr əsasında ümumiləşdirilmişdir. Burada ilk dəfə olaraq Azərbaycan ədəbiyyatında realizm, romantizm və başqa ədəbi cərəyanların səciyyəvi cəhətləri, metod, üslub xüsusiyyətləri, nəzəri-estetik prinsipləri, idraki-tərbiyəvi əhəmiyyəti kimi məsələlər yüksək səviyyədə öz elmi həllini tapmışdır. Xüsusilə tədqiqatçı bu dövrkü ədəbiyyatımızın ictimai fikir tariximizdəki yeri, mövqeyi, dünyəvi mahiyyəti məsələlərini ön plana çəkərək yazırdı: “İyirminci əsr Azərbaycan ədəbiyyatında yeni bir intibah dövrünün başlanğıcı oldu. Əgər qədim dövrlərdə ölkə Nizami, Xaqani, Füzuli kimi, bir əsr bundan qabaq Mirzə Şəfi və yarım əsr bundan qabaq M.F.Axundov kimi tək-tək böyük simaları ilə dünya ədəbiyyatı səhnəsində görünə bilirdisə, indi Azərbaycanın tərəqqipərvər şair və ədiblərinin əksəriyyəti dünya mədəniyyəti, dünya siyasəti ilə səs-ləşməyə başladılar. İyirminci əsrin görkəmli ədib və şairləri böyük bir ictimai hərəkət içərisində yetişə-

rək mübarizə səhnəsinə atılmışdılar... XX əsrin başlanğıcında belə ədəbiyyat yaranmaqda idi. Bu, əsasən, realizm, demokratizm istiqamətində inkişaf edən yeni, fəal, müasir, qüvvətli bir ədəbiyyat idi. Bu ədəbiyyat xalqın həyatı, mübarizəsi, arzu və idealları ilə bağlı, oxucunu ayıldan, intibaha çağıran yeni ruhlu, yeni məzmunlu ədəbiyyat idi”.

Oxucunu intibaha, ictimai dirçəlişə çağıran yeni ruhlu ədəbiyyatdan danışarkən müəllif haqlı olaraq belə bir nəticəyə gəlirdi ki, bu ədəbi hərəkətin idrak və inikas üsulu, yaradıcılıq metodu, ictimai ideal, qayə, nəzəri-estetik prinsipi, ideoloji-məfkurəvi məramı realizmə, həyat həqiqətinə əsaslanır. Bu ədəbiyyat dövrün, zamanın sifarişi ilə yaranmışdı. Onun əsas, aparıcı mövzusu xalqın həyatı, məişəti, gündəlik qayğı və ehtiyaclarının bədii inikasından ibarətdir. Bu ədəbiyyatı yaradanlar təkcə nadir istedad sahibi deyil, həm də onları əhatə edən mühitdə mötəbər sözə, nüfuza malik görkəmli ictimai xadim idilər. Onlar sadəcə yazıb-yaratmaqla işlərini bitmiş hesab etmirdilər, kiçik bir ailədən başlamış, şah, sultan sarayına qədər ölkədə və ondan kənardə baş verən bütün əhəmiyyətli hadisələri siyasi ideyalar nöqtəyi-nəzərindən mənalandırmağa, xalqın başa düşdüyü bir dildə izah və şərh etməyə çalışırdılar.

Tədqiqatçı alim XX əsr ədəbiyyatının bütünlükdə ədəbiyyatımız tarixindəki yerini, ictimai, ədəbi məzmun və mahiyyətini müəyyənləşdirərək onun əsaslandığı realist yaradıcılıq metoduna da dəqiq elmi faktlara söykənərək qiymət verir, onun əsas xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir. Daha çox tənqidi-satirik, ifşaçı formada təzahür edən bu realist üslubun həqiqətpərəstlik, kütləvilik, kəskin tənqid, gülüşün üstünlüyü, tragikomik mahiyyəti, məişəti dərinlən təşrih, istibdad və mövhumatın əsas hədəfə alınması, dil, ifadə sadəliyi və s. kimi təsvir və ifadə vasitələrinə malik olduğunu göstərir: “Azərbaycan ədəbiyyatında tarixi bir dönüş və irəliyə doğru yeni bir addım olan bu realizmə ona görə tənqidi realizm deyilir ki, tənqid bu üslubun başlıca xüsusiyyəti idi. Köhnə cəmiyyətin əsrlər boyu davam edən feodal-patriarxal münasibətlərini, şüurunun susladan bütün dini-siyasi ehkamları rədd etmək, bu üslub sahiblərinin böyük tarixi vəzifəsi və xidməti idi”.

Böyük, yaradıcı axtarışların məhsulu olan «Azərbaycanda ədəbi məktəblər» monoqrafiyası, dövründə olduğu kimi, bu gün də öz nəzəri əhəmiyyətini qoruyub saxlayır və indi də XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqatçıları üçün dərin elmi mənbə olaraq qalır.

**Qara Namazov,
Professor
(Bakı Dövlət Universiteti)**

MİR CƏLAL MƏKTƏBİ

Mir Cəlal Paşayev əlinə qələm aldığı gündən ömrünün sonuna qədər üç sahəni – yazıçılığı, müəllimliyi və elmi yaradıcılığı ardıcıl olaraq davam etdirmişdir.

«Dənizin cinayəti» (1928) şeiri ilə ədəbiyyata gələn Mir Cəlal cəmi 3-4 şeir çap etdirdikdən sonra günün nəbzini tutan oçerklər yazmağa başladı və ilk «Sağlam yollarda» adlı oçerklər kitabı 1932-ci ildə çap olundu. İlk kitabının adı kimi, Mir Cəlal müəllim həyatda və yaradıcılıqda sağlam bir yol tutdu. 1928-ci ildən ömrünün sonuna (1978) qədər 50 illik bir dövrdə üç yüzdən çox hekayə və oçerk, altı roman, bir povest və bir pyes yazdı.

Mir Cəlal müəllim işlədiyi Gəncə və Gədəbəydə xalqın həyat tərzini, adət və ənənəsini, psixologiyasını, ayrı-ayrı adamların fərdi xarakterini, davranışını, eləcə də elin etnoqrafik xüsusiyyətini diqqətlə müşahidə etmiş, bu yöndə zəngin materiallar, söz və ifadə ehtiyatı, atalar sözü, zərb-məsəllər top-

lamış, yazdığı ilk öçerklərdə və zəngin məzmunlu hekayə və romanlarda onlardan bəhrələnmişdir.

Təsadüfi deyil ki, Mir Cəlal hekayə kitablarını «Həyat hekayələri», «Sadə hekayələr» və ya «Vətən hekayələri» adı ilə çap etdirmişdir.

Mir Cəlalin hekayələri nə uzaq keçmişlərdən, nə əsatirdən, nə də nağıl və əfsanələrdən alınmışdır. O, mövzunu yaşadığı mühitin özündən, gündəlik təmasda olduğu insanlardan, onların gündəlik həyat və məişətindən almış, onların özlərinə məxsus sadə və aydın bir dildə yazmışdır.

Ədibin romanları - «Dirilən adam» (1935), «Bir gəncin manifesti» (1940), «Yaşlılarım» (1948), «Təzə şəhər» (1951), «Yolumuz hayandır» (1957) bütövlükdə mövzusuna görə XX yüzilin birinci dövrünü əhatə edir. Bu dövr Azərbaycan tarixinin ən mürəkkəb, ən ziddiyyətli – rus imperiyasının çökdüyü, xalqların taleyinin həll edildiyi bir dövr idi. Mir Cəlalin romanlarında bu dövrün ritmi, həm də dövrün psixologiyası, insan taleyi və xarakteri ümumiləşdirilir.

Mir Cəlal, demək olar, 50 ilə yaxın müəllim işləmişdir. 3 il Gədəbəy və Gəncədə, 40 ildən çox bir müddətdə Azərbaycan Dövlət Universitetində müəllim və professor işləmiş, 17 il (1961-1978) Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasına rəhbərlik etmişdir.

Mir Cəlal Paşayev 1935-ci ildə Ədəbiyyat İnstitutunun yaradılmasında yaxından iştirak etmiş, «XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı» şöbəsinin müdiri vəzifəsində çalışmışdır. 1936-cı ildən ADU-da müəllimliyə başlamışdır. Yazıçılıqla yanaşı, o, «Füzulinin poetik xüsusiyyətləri» mövzusunda namizədlik, 1947-ci ildə «Azərbaycanda ədəbi məktəblər» mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Deməli, həmin illərdə ədib, yazıçılıqla yanaşı həm klassik irsi, həm də bütövlükdə XX yüzillikdə Azərbaycan ədəbiyyatını (1901-1917) ilk dəfə ədəbi məktəblərə görə sistemləşdirib elmi təsnifatını vermişdir. Müqəddimə və beş hissədən ibarət əsərin I hissəsində «İctimai-siyasi həyat» (mətbuat, maarif, teatr-musiqi, rəssamlıq və memarlıq, ədəbi mübarizələr), II hissədə realizm ədəbi məktəbi (C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqverdiyev, M.Ə.Sabir, Əli Nəzmi, M.S.Ordubadi, Ə.Q.Qəmküsar, M.Ə.Möcüz, F.Köçərli və M.F.Axundovun farsca yazan şagirdləri), III hissədə romantizm ədəbi məktəbi (M.Hadi, A.Səhhət, Ə.Cənnəti, A.B.Divanbəyov, S.Səlmasi, S.Mənsur), IV hissədə maarifçi-didaktik yazıçılar (S.S.Axundov, A.Şaiq, İ.Musabəyov, M.Qarayev), V hissədə xırda məişət dramları (M.M.Axundov (Hatif), R.Əfəndiyev, M.M.Kazımovski, Əh.Qəmərli) elmi-nəzəri baxımdan araşdırılıb təhlil edilmişdir

Müəllif «XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı» (1969) dərsliyini tələbəsi prof.F.Hüseynovla birlikdə yazıb çap etdirmişdir. Həmin dərslik 1974, 1982-ci illərdə təkmilləşdirilib təkrar nəşr olundu.

Universitetin I kursunda «Ədəbiyyatşünaslığın əsasları» fənnindən dərs deyən Mir Cəlal tələbəsi prof. P.Xəlilovla həmin dərsliyi də nəşr etdirdi.

Mir Cəlalin üç istiqamətdə fəaliyyət göstərdiyi ədəbi-bədii-elmi-nəzəri irsi və müəllimlik fəaliyyəti bir neçə nəslin yetişməsində xüsusi rol oynamışdır. Bunlar bütövlükdə Mir Cəlal məktəbini şərtləndirən amillərdir.

**Cəlal Abdullayev,
Professor
(Bakı Dövlət Universiteti)**

MİR CƏLALIN ƏDƏBİ-TƏNQİDİ GÖRÜŞLƏ- RİNDƏ MÜASİR POEZİYA MƏSƏLƏLƏRİ

Mir Cəlal öz elmi-tədqiqat işlərində zaman məhdudluğu kimi, bədii əsərlərin forma, növ və janrlarında da heç bir hüdud, sərhəd tanımazdı; o, ədəbiyyat tariximizin bütün məsələləri və bütün görkəmli şəxsiyyətlərinin bədii irsinə dair qiymətli tədqiqlər aparır və onların hamısında müvəffəq olurdu; necə deyərlər, istər klassiklər olsun, istərsə də muasirlər, böyük yazıçı üçün bunun elə də fərqi olmazdı. Məsələn, 1933-cü ildə M.S.Ordubadinin “Dumanlı Təbriz” romanının yaranması yazıçının inqilabi-tarixi mövzuya münasibətindəki yeniliyin, sənətkarlıq bənzərsizliyinin, epik vüsətin əyani sübutuna çevrildi. Bu roman Azərbaycan bədi nəsrinin, xüsusən onun monumental, çoxcildli, çoxşaxəli növünün qələbəsi olmaqla, həm də siyasi, inqilabi mübarizənin epik lövhələrdə təsviri ilə lirik üslubi haşiyələrin sintezinə necə nail olmağın inkaredilməz bədii faktı kimi ümumittifaq miqyasında ədəbi tənqidin diqqətini cəlb etməyə

başladı və sovet romançılığının qızıl fonduna daxil olan bir əsər kimi qiymətləndirildi.

Azərbaycan ədəbi tənqidi bu əsərin bədii materialına arxalanaraq, tarixi-inqilabi romanın bir sıra nəzəri probleminin həllinə girişdi. Bu məqalələrdən özünün konseptual, monoqrafik xarakterinə, obyektivliyinə, yüksək tənqidçi təfəkkürünün parlaqlığına, aydınlığına görə Mir Cəlalin «Böyük problemlər romanı» məqaləsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Analitik təhlilin gözəl nümunəsi sayılan bu məqalədə tənqidçi romanın əsas tarixi və əfsanəvi – macəra qaynaqları ilə bərabər, onun süjet, kompozisiya, fabula, üslubundakı şairanəlik, obrazlar aləmi, sənətkarlıq problemlərinin və ən başlıcası, əsərin ictimai – siyasi fəlsəfəsi, həyati məsələlərin, xüsusilə azadlıq uğrunda gedən mübarizələrin faciəli mahiyyətini peşəkar tənqidçi mövqeyindən təhlil süzgəcindən keçirmişdir. Ona görə də həmin tədqiqat işi M.S.Ordubadinin romançılıq taleyində necə böyük rol oynamışsa, həmin ildə poeziya məsələlərinə dair yazdığı digər tədqiqat – “Özünü yenidənqurma yollarında” adlı konseptual səpkili məqalə də Səməd Vurğunun sonrakı şair taleyində eyni rolu oynamışdır. Elə bu tarixdən etibarən gələcəyin böyük şairi Səməd Vurğunun poetik irsi digər tənqidçilər tərəfindən də etiraf edildi və onun populyarlaşmağı geniş vüsət almağa başladı.

Mir Cəlal bir tənqidçi və ədəbiyyatşünas kimi də istimasız olaraq bədii ədəbiyyatın bütün növ və janrlarında, bütün formalarında yaranan əsərlərin ən aktual problemləri, bu və ya digər yazıcının yaradıcılıq irsi haqqında yazarkən həmişə dərinliyə enmiş, daha çox elmi-nəzəri məsələləri ön plana çəkərək böyük və əhatəli ümumiləşdirmələr aparmışdır. O, həmişə uzaq, perspektivi düşünmüş, hər bir müəllifin konkret əsərində səmərəli cücerti, onun ilham və bədii istedadının sabahını, dinamizmini aşkarlamağa çalışmışdır. Məsələn, o yazır:

Düşünmək və düşündürmək! Həyat hadisələrinin məna və mahiyyətinə dalmaq “düşünən başlar” üçün vacib və zəruridir. Vurğun mütəfəkkir bir şairdir. O yalnız qəlbin mühəndisi deyil, həm də böyük fikirlərin, idealların carçısıdır. Onun şeirlərində güclü ehtiraslar, qızgın hisslər heç bir zaman aydın təfəkkürdən, fikirdən ayrı olmamışdır. Ağır təmkin, zəka işığı onun şeirində məzmun zənginliyinin parlaq əlamətidir”.

Mir Cəlalin müasir şairlərdən ən çox sevdiyi və haqqında kifayət qədər yazdığı müəllif Səməd Vurğun idi. Şairin “Komsomol poeması”nın sürətlər aləmi, mövzu, ideya və problemləri haqqında yüksək fikir söyləyən böyük ədib onun haqqında ayrıca bir kitab da yazaraq çap etdirmişdir. “Yeni şeirin manifesti” adlanan həmin kitabda şairin daha çox nəzəri görü-

şləri – şeiriyyət, forma və məzmun, həyati problemlər və müasirlik, xəlqilik, aktualıq, bilavasitə xalqın həyatından yazmaq, dil – üslub və s. ön plana çəkilmişdir.

Bədii nəsrin yorulmaz tədqiqatçısı olan Mir Cəlal, eyni zamanda, poeziyanın da o dərəcədə sərrafı, dəyərləndiricisi, qədirşünası idi. O, mahir bir gülüş ustası kimi, eyni zamanda, romantik, lirik-rubabi poeziyanı duyur, sevir və mənalandırmağı bacarırdı.

Füzuli poeziyasının şeiriyyət sirlərini hələ ki ondan yaxşı bilən, düzgün qiymətləndirən olmadığı zamanlarda belə Mir Cəlal onunla çiyin – çiyinə yazıb yaradan Səməd Vurğun, Osman Sarıvəlli, Əhməd Cəmil, Süleyman Rüstəm, Səməd Mənsur kimi şairlərin bədii irsinə dair qiymətli elmi – tədqiqat işləri meydana qoymuşdur.

Onun diqqətindən sonrakı nəsillərin yaradıcılığı da kənarda qalmamışdır. O, Bəxtiyar Vahabzadə, Nəbi Xəzri, Əli Kərim, Adil Babayev, Davud Ordubadlı, Xəlil Rza, Ulutürk, Məmməd Araz, Famil Mehdi, Musa Yaqub, İlyas Tapdıq, Fikrət Sadıq, Fikrət Qoca, Nəriman Həsənzadə, Qabil və b. haqqında dəyərli fikirlər söyləmişdir.

Məsələn, Əli Kərimin “Qaytar ana borcunu” şeirini Mir Cəlal elə təhlil etdi ki, şair bütün ictimai-

“Yazıçı və zaman”. Mir Cəlal Paşayev – 100. I cild. 1 e-kitab

İyyət arasında birdən – birə sevlm y  bařlandı. Onun  s rl ri oxucuların masa st  kitablarına çevrildi.

Eyni sözləri bařqa bir řairin F.Mehdinin “Ana” adlı miniatür řeiri bar sin də də demək olar.

**Tofiq Hüseynoğlu,
Professor
(Bakı Dövlət Universiteti)**

SƏVİYYƏ AXTARIŞINDA

Bədii sözün lətafəti, gücü, şöhrəti barədə böyük sənətkarların qiymətli fikirləri bizə məlumdur. Hətta bədii sözün ritmi, ahəngi, rəngi, hərarəti haqqında da danışanlar var. Bütün bunlar təsadüfi deyil, məhz bədii sözün sehrli qüvvəyə malik olması, gücü, qüdrəti ilə əlaqədardır. Böyük ədibimiz və müəllimimiz Mir Cəlalin bədii sözünün sehr doğuran qüdrəti onun ifadə etdiyi fikrin, düşüncənin nur mayası olub, nur hələsi yaratmaq, işıq saçmaq xisləti və xüsusiyyəti ilə əlaqədardır. Bəli, Mir Cəlalin şəxsiyyəti kimi, sözü də nurlu idi, işıq saçırdı.

Sənət sehri doğuran bu nur Mir Cəlalin çoxcəhətli və zəngin ədəbi irsinin bütün sahələrində əks olunmuşdur; zaman keçdikcə incəliklərinə qədər daha aydın görünməkdədir.

Böyük yazıçılıq böyük səmimiyyətlə bağlıdır. Sözün səmimiliyi, ümumiyyətlə, səmimiyyət – Mir Cəlalin həm çoxcəhətli yaradıcılığının, həm də parlaq şəxsiyyətinin ən yüksək, ən mühüm keyfiyyəti idi və

bütün hallarda ona böyük inam və məhəbbət doğurdu. Mir Cəlal yaxşı yazmağı böyük yazıçılıq borcu hesab edirdi.

Bir zamanlar, xüsusilə 80-ci illərdə yazanlar var idi ki, zaman fəlsəfiləşir, ümumiyyətlə, sənət fəlsəfiləşir. 60-70-ci illərdə isə çağdaş bədii nəsrə fəlsəfənin çatışmazlığından danışirdilər.

Sənətin, ədəbiyyatın fəlsəfiləşməsində zaman müəyyən bir amil rolunda çıxış edə bilər. Lakin ən mühüm amil, düşünürük ki, müəllif istedadının tipi, onun qələminin gücüdür.

XX əsrin ikinci yarısında sənətin, ədəbiyyatın fəlsəfiləşməsi fikrinə tərəfdar olanlar arasında bu fikrə əlavələr edən, bir növ dəqiqləşdirmələr aparılan da var idi. Belə ki, yazırdılar: indi ön plana zamanın fəlsəfəsi, tarixin fəlsəfəsi çıxarılır. Bütün bunlar həqiqət idi. Lakin bu həqiqətlərin hamısı – ədəbiyyatın və sənətin bütün zamanlarda, bütün dövrlərdə əsas mövzusu olan məhz İnsan həqiqəti ilə əlaqədardır.

Mir Cəlal də ilk yaradıcılıq addımlarından – istər bədii gülüşdən, onun müxtəlif formalarından istifadə ilə yazdığı, istərsə də birbaşa təsdiq pafosu güclü olan əsərlərində İnsan həqiqəti ilə məşğul olur, insanda insanlıq axtarır, öz sözləri ilə demiş olsaq, insanlıq fəlsəfəsini araşdırıb açıqlayırdı.

Mir Cəlal yaradıcı şəxsiyyətində üç fəaliyyət növü birləşmişdir. O, alim, yazıçı və müəllim kimi yaşadığı və çalışdığı illərdə də, indi də müqayisəsizdir, bənzərsizdir. Mir Cəlal müəllim onda da, indi də Azərbaycan ziyalıları, bütövlükdə xalqımız, millətimiz üçün bir örnək olaraq ən yaxşı alim, ən yaxşı yazıçı və ən yaxşı müəllimdir.

Mir Cəlal «Azərbaycanda ədəbi məktəblər» adlı kitabında ən çox sevdiyi yazıçılardan biri olaraq Mirzə Cəlili belə səciyyələndirirdi: «Mühərrir Mirzə Cəlil – dramaturq və hekayənəvis Mirzə Cəlilin eynidir».

«Biz hamımız Mirzə Cəlilin «Poçt qutusundan çıxmış» - deyən böyük yazıçı Mir Cəlil – alim Mir Cəlalin və Mir Cəlil müəllimin eynidir. Mir Cəlil müəllim yaradıcılığının, fəaliyyətinin bütün sahələrini – «İnsan əsrarının» açılışına, özünün sözləri ilə ifadə etmiş olsaq, insanlıq fəlsəfəsinin mənimsədilməsinə, öyrədilməsinə istiqamətləndirmiş, bütün qüvvəsini bu mühüm işə həsr etmişdir.

Ədibin hekayələrinin birinə və bütövlükdə bir kitabına verdiyi «İnsanlıq fəlsəfəsi» adı bu özəl cəhəti ümumiləşdirilmiş bir şəkildə gözəl ifadə edir.

Mir Cəlil «Azərbaycanda ədəbi məktəblər» əsərində rus klassiki N.A.Nekrasovdan belə bir misal gətirmişdir: «Həqiqəti qərəzsiz və ehtirasla, hər şeydən, hətta öz-özündən də artıq sev və ona xidmət elə. Belə

etsən, işlər qaydasında gedər. Sənətə xidmət etmək istərkən cəmiyyətə xidmət etmiş olarsan və ya əksinə...»

Mir Cəlal fəaliyyətinin üç sahəsində də həqiqətə belə münasibətlə yanaşmış, belə yaşamış və yaratmışdır, yəni ömrünü, sözün tam mənasında, sənətə və cəmiyyətə həsr etmişdir. Mir Cəlalin ədəbi-bədii və elmi-filoloji irsi də, müəllimlik fəaliyyəti də bunu bütün parlaqlığı ilə əks etdirir.

Xalq şairi Səməd Vurğun haqqında deyirdi ki, o, şeir yazmaq üçün kağız korlamamışdır. Mir Cəlal də hekayə yazmaq üçün kağız korlamamış, 30-cu illərin əvvəllərindən yazdığı ilk hekayələrindən uğur qazanmış, oxucu qəlbinə axtardığı yolu tapa bilmiş, fikir və düşüncələri ilə oxucu qəlbini işıqlandırmış, onun bütün varlığını səmimi yazıçı sözü ilə nura qərq etmişdir.

Mir Cəlal bədii əsərlərində – istər portret hekayələri adlandırılıla biləcək, istərsə də müəyyən bir hadisə və əhvalat əsasında yazılmış kiçik nəsr nümunələrində, həmçinin geniş oxucu kütlələrinə məlum və məşhur «Dirilən adam», «Bir gəncin manifesti», «Açıq kitab» adlı romanlarında obrazlar, xarakterlər həyat materialına tam uyğun şəkildə canlandırılır; necə deyərlər, konkret bir insanın taleyi, ümumiyyətlə, insanlığın –insanda insaniyyətin taleyi səviyyəsində

əks etdirilir. Bu isə bədii ümumiləşdirmə həddini genişləndirir; əsər ilk baxışda nə qədər sadə görünsə də, mənə və mahiyyətə əsl bədii-fəlsəfi xarakter alır.

Mir Cəlal «Füzuli sənətkarlığı» kitabının 1958-ci il nəşrinə yazdığı «Müəllifdən» qeydində böyük şairin:

Girib meyxanəyə qılsan təkəllüm can bulur ol dəm,

Müsəvvirlər nə surət kim dərü divarə yazmışlar – beytini misal gətirib, Füzulinin gözələ xitabla dediyi bu sözləri bir qədər dəyişdirərək şairin özünə də aid etmək olar, - fikrini irəli sürür. Və qəti olaraq bildirir ki, «Bəşər tarixi insan mənəviyyatının, qəlbin mürəkkəb, zəngin, əngin və rəngin həyatının» yuxarıdakı şeirdə gördüyümüz dərəcədə əyani, dürüst, zərif və tam bir şəkildə ifadəsini verən tək-tək sənətkarlar tanyır»...

«İnsan mənəviyyatının, qəlbin mürəkkəb, zəngin, əngin və rəngin həyatının...», «əyani, dürüst, zərif və tam bir şəkildə ifadəsini vermək» xüsusiyyətləri Mir Cəlal nəsrinə, bu nəsrin həcmcə kiçik və ya böyük nümunələrinin ən yaxşılarna da aiddir.

İndiyə qədər «Füzuli sənətkarlığı» kitabı haqqında xeyli yazılıb. Bu monqorafiyadan bəhs açanlar istisnasız və haqlı olaraq onu Füzulişünaslıqda ən gözəl əsər kimi qiymətləndiriblər. İlk dəfə 1940-cı ildə «Füzulinin poetik xüsusiyyətləri» adı ilə çap olunan

«Füzuli sənətkarlığı» monoqrafiyası bir çox cəhətləri ilə yanaşı, klassik Azərbaycan, ümumiyyətlə, klassik Şərq ədəbiyyatının bədii metodu ilə bağlı Mir Cəlalin fikir və görüşlərini əks etdirmək baxımından da əlamətdardır. Mir Cəlalin klassik şərq, o cümlədən klassik Azərbaycan ədəbiyyatının bədii metodu barədə «Füzuli sənətkarlığı» kitabında və sonralar 60-cı illərdə yazdığı elmi əsərlərində təkrar-təkrar fikir söyləməsi təsadüfi deyildi. İndi də xüsusi elmi aktualıq və əhəmiyyət kəsb edən bu məsələ Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında hələ də tam, doğru və dolğun elmi həllini tapmamışdır. Mir Cəlal bu məsələnin həlli üçün aydın bir istiqamət müəyyənləşdirib, müasirlərinə və özündən sonra gələn ədəbiyyatşünaslıq araşdırıcılarına bir növ yol göstərmişdir. Lakin bu istiqamət və bu yol indiyədək diqqətdən-nəzərdən kənar qalmış və bir sıra səhvlərin meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. Nəticədə klassik Azərbaycan ədəbiyyatının bədii metodu yanlış olaraq bir halda klassik Azərbaycan romantizmi, başqa bir halda isə qeyri-realist ədəbiyyat deyə adlandırılmışdır.

Bəzi rus nəzəriyyəçiləri isə klassik Şərq, o cümlədən klassik Azərbaycan ədəbiyyatına metodaqədərki ədəbiyyat kimi baxmışlar. Ukraynalı şair-tərcüməçi və tədqiqatçı M.Miroşniçenko əsərlərindən tərcümələr etdiyi Füzulinin şəxsində klassik Azərbaycan ədə-

biyyatının barokko üslubunda yaradıldığını iddia edir.

Klassik Azərbaycan ədəbiyyatının bədii metodu məsələsinin həlli üçün ən düzgün istiqaməti Mir Cəlal müəyyənləşdirmişdir. Böyük alim «Füzuli sənətkarlığı» monoqrafiyasında yazmışdır: «Füzuli məktəbi klassik ədəbiyyatdakı köhnəlmiş qayda və normaları qırmaqda, inkişafa mane olan klassisizm ənənələrinə cəsur, azad və hünərli yanaşmaqda böyük tarixi xidmət göstərmişdir».

Yaxud: «Füzuli şəirdə Şərq klassisizminin hakim olduğu bir dövrdə yazıb yaratmış, bu ədəbi ənənə və məktəbin bütün qayda və qanunlarına riayət etmişdir».

Klassik Şərq və klassik Azərbaycan ədəbiyyatının bədii metodu barədə hələ ki bundan aydın, bundan doğru və bundan səviyyəli bir fikir və münasibət yoxdur. Bu fikir və münasibət isə yalnız Mir Cəlala məxsusdur!

Mir Cəlal müəllim son hekayəsini «Səviyyə» adlandırmışdır. Hekayədə səviyyə axtaran kişi addım-başılı səviyyəsizliklə qarşılaşır. Mir Cəlal həyatının və çoxcəhətli fəaliyyətinin bütün sahələrində müasirləri və tələbələri, həmçinin gələcək nəsillər üçün tam və yüksək səviyyəli bir örnək nümunəsidir.

**İfrat Əliyeva,
Professor
(Bakı Dövlət Universiteti)**

**«YOLUMUZ HAYANADIR»
ROMANINDA TARİXİLİK PROBLEMI**

Zəmanəmizin görkəmli sənətkarlarından biri olan yazıçı Mir Cəlal Paşayev zəngin və maraqlı yaradıcılıq yolu keçmişdir, yaradıcılığında hekayələri, oçerkləri ilə yanaşı həyatımızın müxtəlif dövrlərini əhatə edən, yadda qalan romanları ilə də tanınmaqdadır. Onun istedadı yazıb-yaratdığı nəsr əsərləri içərisində “Yolumuz hayanadır” romanının da xüsusi yeri vardır. Xalq həyatı ilə möhkəm bağlı olan sənətkar öz yaradıcılığında tarixi mövzulara da mühüm yer ayırırdı. Tarixə ayıq gözlə baxmaq, tarixdən zəruri mətləbləri və mühüm hadisələri alıb bədii şüurdan keçirmək, onlara bədii-fəlsəfi təfəkkürün müasir səviyyəsindən yanaşmaq, onları müasirlik işığında təsvir etmək və düzgün mənalandırmaq isə həqiqi yazıçının borcudur.

Qabaqcıl ideyalı sənətkar, tarixilik prinsipinə əsaslanmayı, tarixi həqiqətin mənasını, ictimai inkişafın qanunauyğunluğunu təhrifsiz, real zəmin üzərində

canlandırmağı düzgün yaradıcılıq yolu saymalıdır. Əlbəttə, bütün bunlar yazıçı-alim kimi, Mir Cəlalin qələmə aldığı “Yolumuz hayanadır” (1952-1957) romanında öz əksini tapmışdır.

Prototipi həyatda olmuş adamlara müəllifin başqa əsərlərində də rast gəlmək mümkündür. Lakin onlar tarixi şəxsiyyətlər kimi təqdim olunmur. “Dirilən adam”, “Bir gəncin manifesti” romanından fərqli olaraq, “Yolumuz hayanadır”da isə ədib nəinki ünvanı, adı, sənəti məlum olan, tarixin məşhur simalarından sayılan bir şəxsiyyəti əsas qəhrəman, yaxud əsas qəhrəmanlarından biri seçmişdir.

Mir Cəlalin çox sevdiyi, yaradıcılığında böyük məhəbbət və ilhamla bəhs etdiyi məşhur ədəbi-tarixi simalardan biri M. Ə. Sabirdir. Roman yaranmazdan əvvəl də, sonra da Mir Cəlal bir alim və müəllim kimi M.Ə.Sabirə müraciət etmiş, onun zəngin ədəbi irsi, ziddiyyətli ictimai-siyasi mühiti haqqında maraqlı mülahizələr söyləmiş, dəyərli elmi məqalələr yazmışdır. Deməli, misilsiz xidmətləri olan tarixi şəxsiyyət, orijinal ədəbi sima, inqilabi satira banisi kimi M.Ə.Sabir Mir Cəlala çox tanış, doğma və əziz mövzudur. Burada Mir Cəlalin idealları, məqsəd və arzuları ilə səsleşən-dillleşən cəhətlər də az deyil.

“Yolumuz hayanadır”ı ədəbi tənqiddə, əsasən, müvəffəqiyyətli əsər kimi qarşılanmışdır.

M.Hüseynin, Ə.Şərifin, C.Xəndanın, M.Cəfərin, Ə.Hüseynovun, B.Nəbiyevin, Y.Seyidovun və başqalarının məqalə, məruzə və çıxışlarında bunu aydınca görürük.

Sabir irsinin gözəl bilicisi və tədqiqatçısı olan prof. Əziz Şərif məqalələrindən birində yazırdı ki, “Yolumuz hayandır” romanını böyük maraqla oxunan Sabir obrazın müvəffəqiyyətlə yaradan Mir Cəlalin bədii istedadı bu romanda özünü göstərməkdədir. Mir Cəlal romanı yazarkən bir çox sənədlərdən, rəsmi materiallardan yerli-yerində istifadə etmiş, bunları bədii təsvir, təhkiyə ilə ciddi şəkildə əlaqələndirərək əsərə tarixi inandırıcılıq verdiyini sübut etmişdir.

Bu romanda diqqəti ilk növbədə Sabir surəti cəlb edir. Geniş şöhrət tapmış qüdrətli bir sənətkarın bədii surətini yaratmaq mürəkkəb tarixi dövrün ədəbi-ictimai mühitinin bir çox mühüm məsələlərindən və hadisələrindən söz açmaq deməkdir. Əsərdə M.Ə.Sabirin təxminən 1908-1911-ci illərdəki həyat və fəaliyyətinin ancaq bəzi mühüm cəhətləri qələmə alınmışdır.

Sabirin mürəkkəb, ziddiyyətli, qarışıq bir dövrdə yaşadığı və fəaliyyət göstərdiyi hələ əsərin proloqundan aydınlaşır. Burada Bakıda baş qaldırmış tarixi, inqilabi-siyasi hadisələrdən müxtəsər söhbət gedir, və-

tənin, torpağın, xalqın dərdlərini duyan şairin ürək çırpıntıları, həyəcanları haqqında danışılır.

Şamaxıda yaşamağın Sabir üçün dözülməzliyi tarixi həqiqətə uyğun olaraq bəzən şairin öz fəaliyyəti ilə əlaqədar olaraq nəzərə çarpdırılır. Mir Cəlal göstərir ki, Sabir xeyli müddət ədalət deyilən böyük bir aləmə qovuşmaq, bu aləmin feyzi ilə bəxtiyar olmaq üçün çırpınmış”, insanları “şirin, məzaq edən” sövdəyi-ədalət axtarışlarında yanılmış, ciddi səhvlər etmişdir. Ürəyini dolduran sirr və sualların cavabını ümid bəslədiklərində, inam, etiqad göstərdiklərində tapmadıqca, yeni əsrin ab-havası ilə nəfəs alıb, ətrafa ayıq nəzərlərlə baxdıqca, şüuru inqilabi-siyasi hadisələrin təsiri ilə oyanıb inkişaf etdikcə o, bir çox həqiqətlərin mahiyyətini düzgün başa düşmüşdür.

Maddi-mənəvi sarsıntılar keçirən, xidmətlərinə görə mükafat əvəzinə, cəza və təhqirlər görənlər həssas qəlbli şair: “Yaşadıqca əzabə düşdü tənim, Mənə zindan kəsildi öz vətənim!...”- deyə acı-acı şikayətlənir, S.M.Qənizadəyə təsirli məktub yazıb, vəziyyətini, arzusunun, maarif və müəllimliyə olan məhəbbətini bildirir. Bunlar çox zaman əsas süjetlə, daha doğrusu, Sabir xətti ilə qaynayıb qarışaraq, əsərə tarixi konkretlik və reallıq gətirmişdir. Əsərə əlavə olunmuş “Bakıya doğru” adlı fəsil yerinə düşərək, Sabirin ümidverici məktub alması müəllimliyə hazırlaşması, 1905-ci ildə

Bakı Quberniya Ruhani idarəsində imtahan verib, müəllimlik hüququ qazanması, Abbas Səhhətlə dostluğu, habelə ölkənin, xalqın vəziyyəti barədə epizodlar “zehinlərin müalicəsi”, şüurların oyadılması barədə qənaətləri aydınlaşdırma baxımından maraqlıdır. Bu tarixi həqiqət romanda bədii aydınlıqla təsvir olunmuşdur.

“Yolumuz hayanadır” romanı XX əsr Azərbaycan mühitini, Sabirin öz müasirləri və məslək dostları ilə əlaqəsini də təbii boyalarla rəsm edir. Sabiri son dərəcə xəlqi bir şair kimi səciyyələndirir, onun müəllimliyini də şairliyini də, xalqa olan sonsuz məhəbbəti ilə bağlı şəkildə təsvir edir.

Bu romanda Cəlil Məmmədquluzadənin, Nəriman Nərimanovun, həmçinin başqa demokratik ədəbi simaların da bədii surətləri yaradılıb.

Romanın “İki müsafir” adlı fəslində Sabir çıxış edərkən Əlibəy Hüseynzadəyə, onun yolu ilə gedən, ona tərəfdar olanlara üzünü tutaraq bildirir: “Mən həm şəriət, həm millət, həm həqiqət naminə demək istəyirəm ki, gözünü İstanbula tikənlər bizim gələcəyimizi və mədəniyyətimizi istəməyənlərdir!”.

Hələ vaxtilə Ə.Şərif yazırdı ki, M.Ə.Sabirin həyat və mübarizəsi kimi böyük məsuliyyətli mövzunu işləmək tamamilə Mir Cəlalin qüvvəsi daxilindədir.

“Yolumuz hayanadır” maraqla oxunan, sadə-təbii üsluba malik mühüm mətləblər romanıdır. M.Cəfərin dediyi kimi, istedadlı yazıçının yaradıcılığında yeni bir addım olan bu əsər o zamankı Azərbaycan ictimai həyatının dolaşlıq, keşməkeşli mənzərəsini əks etdirir, yolumuz hayanadır sualına aydın cavab verir. Ədib mübarizə yolunu, xalq maarifinin inkişaf yolunu, “Molla Nəsrəddin” ədəbi cəbhəsinin müqəddəs ideyalarını ön plana çəkir.

**Abdulla Abasov,
Professor
(Bakı Dövlət Universiteti)**

BÖYÜK ƏDƏBİYYATŞÜNAS ALİM

Əsrlər keçəcək, dahi Mir Cəlal ədəbi irsi bütün növbəti mərhələlər üçün yeni-yeni tədqiqatlar mövzusu olacaqdır. Bu qüdrətli sənətkarı dahiliyə aparan yollar şərəfli, müqəddəs olduğu qədər də əzablı, məşəqqətli olmuşdur. XX əsrin dəhşətli ziddiyyətlərinə, mürəkkəbliyinə baxmayaraq Mir Cəlal bu yolu şərəflə qət etmiş, inamla dahilik zirvəsinə ucalmışdır. C.Məmmədquluzadə və Ə.Haqverdiyevin incə, oynaq hekayəçilik üslubunu yaradıcı şəkildə davam və inkişaf etdirən, Mir Cəlal Azərbaycan ədəbiyyatının Hüseyn Cavid, Üzeyir bəy Hacıbəyov, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqverdiyev, C.Cabbarlı, S.Vurğun kimi klassik sənətkarlar nəslinə mənsub olan yazıçılardandır.

«Müəllim» hekayəsi ilə (1929) nasir kimi fəaliyyətə başlayan Mir Cəlal ilk gündən ədəbi ictimaiyyətin köhnəliyə qarşı apardığı mübarizə meydanında olmuş, öz ictimai, ədəbi və pedaqoji fəaliyyəti ilə Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafına gənc nəslin həqiqi vətəndaş kimi yetişməsinə çalışmışdır. Mir Cəlal

yaradıcılığında nəzərə çarpan ən qabarıq cəhət güclü millilik və xəlqilik, vətənpərvərlik, səmimilik və təbiilikdir. Dahi yazıçı xalqın məişətinə, adət-ənənəsinə, əxlaq və şüur tərzinə dərinləndən bələd olduğu üçün, mövzusunun və janrından asılı olmayaraq, irilixirdalı bütün əsərlərində təbii və səmimi olmuşdur. Yazıçı elə mövzulara əl atır, elə əhvalat və vəziyyətlər yaradır ki, («Təzə toyun nəzakət qaydaları», «Kərpic məsələsi», «Mərkəz adamı» və s.) oxucu istər-istəməz hadisəyə cəlb olunur, əsərin təsiri ilə fikrən həyata qayıdır, özü üçün tutarlı nəticələr çıxarır. Mir Cəlal güclü yumoru, spesifik gülüşü ilə seçilən, fərqlənən yazıçılardandır. Gülüşün materialını həyatdan, müasir adamların içərisindən seçən yazıçı nəcib əxlaqi keyfiyyətləri, sağlam arzu və istəkləri təbliğ və tərənnüm edəndə də («Nanənin hünəri»), zahirən mədəni, daxilən xəbis adamları, çox danışib az iş görən, səmimiyyəti, nəcibliyi rəsmiyyətə qurban verən («İclas qurusu», «Anket Anketov») insanları tənqid edəndə də, köhnəliyə, pis adətlərə qarşı çıxanda da («Qonaqpə-rəst», «Bostan oğrusu») oxucunu razı salan təsdiq və inkar xarakterli gülüşdən istifadə edir.

Öz mahiyyəti etibarilə dərin təbliği təsir gücünə malik olan Mir Cəlal gülüşü cəmiyyətin inkişafına, müasir insanların əxlaqi keyfiyyətlərinin saflaşmasına, nəciblik, xeyirxahlıq, dostluq, qardaşlıq və bey-

nəmliləçilik kimi bəşəri hissələrin genişlənməsinə xidmət edir.

Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında müəllim işlədiyi vaxtlardan ömrünün sonuna qədər xalq yaradıcılığı, Azərbaycan, rus və dünya ədəbiyyatı ilə maraqlanan, klassiklərin əsərlərini dönə-dönə mütaliə edən, bir an belə olsun müasir ədəbi prosesdən ayrılmayan Mir Cəlali ədəbi ictimaiyyətimiz görkəmli ədəbiyyatşünas və güclü müasir alim kimi tanıyır. O, klassik irsdən tutmuş, yaşadığı illərin ədəbi proseslərinə qədər Azərbaycan ədəbiyyatını diqqətlə izləyərək, bir sıra dərin məzmunlu, elmi-nəzəri əsər yaratmışdır. «Bədii dilimiz haqqında», «Yeni şerin manifesti», «Azərbaycan yazıçıları A.S.Puşkin haqqında», «Nəsrimizin baniləri», «Bədii nəsrimiz yeni mərhələdə», «Dahi söz ustası», «Ədəbiyyatımızın gənc qüvvələri», «C.Məmmədquluzadənin realizmi» və s. əsərlərindən başqa, «Füzulinin poetikası», «Azərbaycanda ədəbi məktəblər», «Klassiklər və müasirlər» kimi qüvvətli tədqiqat əsərləri müasir tənqid və ədəbiyyatşünaslıq elminin ən sanballı nailiyyətlərindən sayılır. Bir cəhəti xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, Mir Cəlalin «Füzuli poetikası» əsəri yalnız Azərbaycan oxucularının deyil, bütün türkdilli xalqların filoloq-alimlərinin stolüstü kitabıdır.

Mir Cəlal bir alim kimi Azərbaycan ədəbiyyatının XX əsr və müasir dövrü ilə daha çox bağlı olmuşdur. Təsadüfi deyildir ki, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı, xüsusilə də C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqverdiyev haqqında deyilmiş qiymətli fikirlərin mühüm və əsas qismi Mir Cəlalin adı ilə bağlıdır. Dərin elmi ümumiləşdirmə, yığcamlıq, cəsarətli və prinsipial mühakiməçilik, inandırma və düşündürməçilik Mir Cəlal elminin məziyyətlərindən olmuşdur. Bir cümlə, bəzən kiçik bir abzasla dərin mənalar ifadə etmək məharəti XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Mir Cəlala əsrin ustad alimi şöhrəti gətirmişdir.

Böyük yazıçı-alim Mir Cəlalin zəngin ədəbi-bədii irsi haqqında çoxsaylı elmi-nəzəri məqalə, kiçik həcmli monoqrafiyalar yazılsa da, bu dahi sənətkar sistemli-ardıcıl şəkildə tədqiqata cəlb olunmamışdır. Biz belə hesab edirik ki, müasir tənqid və ədəbiyyatşünaslıq elmi bu vəzifəsini şərəflə yerinə yetirmək üçün imkan və vaxt tapacaqdır. Bir də ona görə ki, Mir Cəlal müəllim sağlığında ədəbiyyatşünaslıq elminə bir institut qədər xidmət göstərmişdir. Demək olar ki, aparıcı, aydın görünən XX əsrin ədəbiyyat və sənət dünyasını bütövlükdə tədqiqata cəlb etmiş, onlarla filoloq alim yetişdirmişdir. C.Məmmədquluzadə, Üzeyir bəy Hacıbəyov, M.Ə.Sabir, Ə.Haqverdiyev,

N.Nərimanov, Əli Nəzmi, S.Vurğun, M.S.Ordubadi, M.Müşfiq, Ə.Əbülhəsən və digər sənətkarların sistemli və ardıcıl şəkildə araşdırılmasında Mir Cəlal müəllimin müstəsna xidməti olmuşdur. Mir Cəlal müəllimin ədəbi-bədii irsi bu gün də yaşayır və təsir göstərir.

Himalay Qasimov,
professor
(Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti)

USTAD SƏNƏTKAR, QÜDRƏTLİ ƏDƏBİYYATŞÜNAS, BÖYÜK PEDAQOQ

Azərbaycan nəsrini yeni bədii düşüncə axarında inkişaf etdirərək, ona yaşarılıq və başarılıq keyfiyyətləri aşıl原因, elmi ədəbiyyatşünaslığı bir məktəb olaraq reallaşdırıb ucaldan professor Mir Cəlal Paşayev xaraktercə bütöv, müstəqil düşünən kamil bir şəxsiyyət idi. Çox böyük yaradıcı insan olduğuna görə daim vicdanın sədasını dinləmiş, qəlbinin istəyinə əməl etmiş, varlanan dünyanın ahənginə uymamış, onun təzələnən rənginə heç vaxt aldanmamışdır.

Yazıçı-vətəndaş Mir Cəlal tanrısından güc alan, mənəvi təkmini uca tutan batin sima, XX əsr ictimai-tarixi gerçəklər dönəmində ilkinliyini və özəlliyini qoruyub saxlayan fəvqəl insan idi. Mir Cəlalin keçdiyi tale yolu, yazdığı ömür kitabı bir daha təsdiq etdi ki, «Qadir Tanrı verməyincə, kişi varlanmaz». Mir Cəlal qadir Allahın varlandırıdığı və barlandırığı ər kişilərdən idi. Mir Cəlal sənəti və şəxsiyyəti bir daha isbat etdi ki, «Hər xilqətə gərçi bir səbəb var», «Bihudə deyil bu karixanə» və istedad sahibi könlü istəyəni

yazıb yaratmaqda sərbəst olmalıdır. Bu baxımdan, Azərbaycan xalqının milli mənəviyyat, təfəkkür və intellekt ənənəsinin öz əksini XX əsrin təkrarsız bədii-elmi fenomeni olan Mir Cəlal yaradıcılığında tapması təbii və qanunauyğundur. Bunu belə yozumlamaq olar ki, düha və istedad təbiət tərəfindən verilir, işıq və hərarət odun xassələri olduğu kimi, düha və istedad da insan təbiətinin öz xassəsidir. Bu həqiqət oxucunu Mir Cəlalin yaradıcılıq bioqrafiyasının hansı amillərdən qaynaqlanıb güc aldığı, nə kimi ilkinlikdən təkanlanıb yaşarlılıq kəsb etməsi barədə konkret düşüncə axarı ilə irəliləməyə səsləyir.

Mir Cəlalin böyük maraq kəsb edən, milli-mənəvi dəyərlərdən qaynaqlanan və bir örnək olaraq daim anılan, qədir bilən xalqı tərəfindən əziz tutularaq həyat yolu Cənubi Azərbaycanın Əndəbil kəndindən başlasa da, Tanrının istəyi və talenin hökmü ilə Mir Cəlal Məhsətinin, Nizaminin, millət fədaisi Cavad xanın uyuduğu çox qədim və yaşarlı ədəbi-mədəni tarixi və zəngin milli ənənəsi olan Gəncə şəhərində məskən salmalı olmuşdur.

O, ilk təhsilini bu şəhərdə almış, uşaqlıq və gənclik illərini burada keçirmişdir. 30-cu illərin əvvəllərindən Bakının qaynar ədəbi və elmi mühitinə qovuşan, az zaman kəsiyində bu gerçəklikdə söz sahibinə çevrilən Mir Cəlalin dahi Azərbaycan şairi Məhəmməd

Füzuli, böyük Mirzə Cəlil və Sabirlə düha qohumluğunu fundamental elmi və son dərəcə orijinal təhlil üslubu əsasında gerçəkləşən elmi və bədii örnəkləri ilə isbat etdi. Mir Cəlal, 1940-cı ildə yazdığı «Füzulinin poetik xüsusiyyətləri» monoqrafiyasına görə filologiya elmləri namizədi, 1947-ci ildə tamamlayıb ortaya qoyduğu «Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917)» adlı dərin elmi-nəzəri və ədəbi-tarixi düşüncəni qlobal çevrədə sərgiləyən araşdırmasına görə isə filologiya elmləri doktoru adına layiq görülmüşdür. Məlum olduğu kimi, «Füzulinin poetik xüsusiyyətləri» əsəri və onun bir qədər də zənginləşdirilərək, 1958-ci ildə «Füzuli sənətkarlığı» adı altında nəşr olunan hal-hazırkı mətni bu gün də və əminlik ki, gələcəkdə də böyük poeziya dahisi haqqında ən dəyərli elmi-nəzəri tədqiqat əsəri kimi istinad obyektinə olacaqdır. Füzulinin bədii söz sənəti tarixinə gətirdiyi yenilikləri poetikasının inkişafı ilə bir araya gətirən Mir Cəlal araşdırmasının misilsiz tədqiqat əsəri olaraq, füzulişünaslığı daim rəvnəqləndirəcəyi şəksizdir. Çünki burada Füzuli şeiri özündən əvvəlki ədəbi-tarixi proseslə, məxsusi olaraq Nizami poetik ənənələri ilə ilgili tədqiq olunur. Nizami və Füzuli «Leyli və Məcnun»unun müqayisəli təhlilini tipoloji düşüncə müstəvisində incələyən Mir Cəlal bununla Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığına yeni elmi düşüncə axarı gətirmiş oldu. «Azərbaycanda ədəbi

məktəblər (1905-1917)» monoqrafiyası ilə isbat olundu ki, Mir Cəlal araşdırma tərzinin elmi ədəbiyyatşünaslıqda yeni, orijinal və təkrarsız tədqiqat üsulu olaraq yorumlanması təbiidir. C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqverdiyev kimi böyük sənətkarların əsərlərindəki bədii gerçəkliyi XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının inkişaf kontekstində araşdırmaq Mir Cəlalin tədqiqatlarında daim məhz keçilməmiş yollardan keçərək irəlilədiyindən soraq verir. O, istər «Klassiklər və müasirlər», «Gülüş bədii silah kimi», «C.Məmmədquluzadə realizmi haqqında» əsərlərində, istərsə də prof. P.Xəlilovla birgə yazdığı «Ədəbiyyatşünaslığın əsasları», prof. F.Hüseynovla yazdığı «XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı» dərsliklərində yaradıcılıq kredosuna sadıq qaldığını nümayiş etdirmişdir.

Mir Cəlal bu hekayəsi ilə bürokratizmin kökünə balta çalmış, o çağın siyasi gerçəkliyinin Anket Anketov xislətlilərə meydan verməsinin gələcək fəsadları barədə cəmiyyətə mesaj göndərmişdir. Bu baxımdan, «Anket Anketov» hekayəsi tariximizə və taleyimizə təəssübkeşlik göstərən bir yazıçı-vətəndaşın könül yanğısı, harayı və əlaman səsidir. Anket Anketov bir satirik tip olaraq, bütün qabalığı ilə 30-cu illər Azərbaycan cəmiyyətində üfürülüb şişirdilən «kim-kimi» ovqatına rəvac verənlərin təmsilçisidir.

C.Məmmədquluzadə və Ə.Haqqverdiyev hekayə yaradıcılığı ilə formalaşan poetik ənənələri yeni şəraitdə davam və inkişaf etdirən ən böyük ustad sənətkar, əlbəttə ki, Mir Cəlaldir.

Mir Cəlal Azərbaycan ədəbiyyatında miniatür romanlar müəllifi kimi də şöhrət qazanmışdır. «Dirilən adam» (1934-35), «Bir gəncin manifesti» (1939), «Açıq kitab» (1941), «Yaşlılarım» (1946-1952), «Təzə şəhər» (1948-1959), «Yolumuz hayandır» (1952-1957) əsərləri isbat etdi ki, roman kimi epik vüsətli bir janrda da sənətkar sözlərin meydanını daraltmaqla, bədii fikrin təsir imkanlarını hədsiz dərəcədə artırmaqla bilər. Mir Cəlal sözü gedən əsərlərin süjetini lirik-psixoloji axara salmaqla, ümumən roman janrına daxili nəfəs genişliyi gətirmiş oldu.

«Dirilən adam» romanının aparıcı qəhrəmanı Qədir güzaranın ağırlığından daxilində bir əndişə duyarsa da, sevib-seçdiyi gözəl-göyçək arvadı Qumru ilə ömür payını dinclik və əmin-amanlıq şəraitində başa vurmaq istəyir. Lakin bu saf qəlbli zəhmətkeş insan hardan və nədən bilsin ki, yaşadığı zalım zamanədə qadının gözəl olması onun özünə və ailəyə müsibət və bəlalar, fəsadlar və mənəvi sarsıntılar gətirə bilər.

Gerçəkliyi ehtiva edən süjet konsepsiyası ilə Qədir və onun ailəsinin acınacaqlı taleyinin bədii tarixi və cəmiyyətin mənəvi dirilmənin qarşısını nə kimi

amansız vasitələrlə aldığı barədə konkret fikir formalaşdırılır.

Romanın süjeti çözüldükcə məlum olur ki, mövcud ictimai cəmiyyətdə Qədirin mənəvi dirilik qazanması, vətəndaş olaraq mücadilə yolu ilə özünü təsdiq etməsi məşəqqətsiz, itkisiz başa gələn deyil.

Bir cəmiyyətdə ki, vətəndaş cismani diriliyini isbat edə bilmir, müraciət etdiyi «mötəbər» şəxslər ona dirilməməyi məsləhət bilirlər deməli, onda ümid yalnız özünüdərkə, mənəvi dirilmə uğrunda mücadilənin siyasi-hüquqi müstəvidə və mümkün olan vasitələrlə aparılmasına qalır.

Bir ailənin qəmli taleyi fonunda cəmiyyəti intibaha səsləyən, milyonları haq səsində qoşan «Dirilən adam» romanı tarixi və bədii həqiqət duyğusu ilə isbat etdi ki, hətta siyasi-ideoloji basqılar dönəminin yetirməsi olan vulqar-sosioloji tənqidin istəyindən də asılı olmayaraq, zamanın hər cür sınağına sinə gərib özəl keyfiyyətlərini ortaya qoymaq zorunda olan dahiyənə əsərlər yazmaq mümkündür.

Orijinal bədii struktura malik «Bir gəncin manifesti» romanının ideya-məzmunu proloq və epiloqla yanaşı, on doqquz fəsildə sərgilənmişdir.

Romanın «Proloq» hissəsində böyük alman dahisi Hetenin «Həyat və azadlıq ancaq onlar üçün hər gün döyüşə gedən adamlara layıqdır», «Təhqir» adla-

nan birinci fəslində L.Tolstoyun «Bütün xoşbəxt ailələr bir-birinə bənzəyirlər, bədbəxt ailələrin isə hərəsi bir cür bədbəxtidir» qənaətinin epiqraf olaraq yer alması əsərin kompozisiyasında mərkəzi güc nöqtəsinin yaranmasına assosiativ düşüncə qatının genişləndirilməsinə hesablanmışdır.

«Yusif-Züleyxa» xalçasının ingilisə satılmaq anında Sonanın «İtə ataram, yada satmaram»-deyə qəti qərar qəbul etməsi məhz vətən sevgisi ilə yaşayan müəllifin milli təəssübkeşlik duyğusundan qaynaqlanması şəksizdir.

Azərbaycan ədəbiyyatında həqiqəti iç üzdən göstərən əsər kimi daxil olan «Açıq kitab» romanının ziyalı mühitinin, məktəb həyatının qayğılarının gerçək yer aldığı süjetində həyat gerçəyi konkret insan taleləri baxımından dəyərləndirilmişdir. Əsasən, satirik planda yazılan «Açıq kitab»da lirik və dramatik məqamlar da kifayət qədər yer almışdır. Səadət evini başqalarının müsibəti üzərində dikəltmək istəyi ilə bəd əməllər göstərən Kərim Gəldiyev romanda əxlaqi-mənəvi naqisliyin daşıyıcısı kimi səciyyələndirilir. Onun qara əməllərini həyata keçirmək üçün istinad etdiyi «əzməsən əziləcəksən, ayaqlamasan ayaqlanacaqsan...» «fəlsəfəsi» ən sonda iflasa uğrayır və Gəldiyev kökündən kəsilən ağac kimi bir daha əkilib

göyermək istəyinin mümkünsüzlüyünü acı həqiqət kimi qəbul etməli olur.

«Yolumuz hayanadır» romanında zəngin mənəvi dünyaya, möhtəşəm insani dəyərlərə, yüksək ideala malik olub, «Bənzərəm bir qocaman dağa ki, deryada durar»- deyə haq səsini ərşə ucaldan dahi Azərbaycan şairi Sabirin ömür kitabı səhifələnir və o zamankı cəmiyyətin kəşməkəşli mənzərəsi fonunda yolumuz hayanadır sualına cavab aranılır.

Mir Cəlal «Yaşlıdlarım» romanında əməl və qayə sahibi olan insanların yaddaqalan mükəmməl bədii obrazlarını yaratmışdır ki, bunların sırasında Kərimzadə, Nəriman, Səlim və Hədiyyə xüsusilə fərqlənilir. Realist yazıçı təmkininə, incə və həssas sənətkar duyum imkanına malik olan Mir Cəlal «Yaşlıdlarım»da da hadisələrin mahiyyətinə dərindən nüfuz edir, faktları seçib ümumiləşdirərkən onları bədii düşüncədən keçirir, obrazının ruhi və əqli durumundan çıxış edərək, daxili aləmləri barədə konkret fikir formalaşdırır. Nəriman və Kiçik xanım süjetində sərgilənən olaylar isbat edir ki, ustad yazıçı Mir Cəlal intim-fərdi duyğularla ictimai-siyasi mətləbləri qəhrəmanların tale kitabında bir araya gətirməkdə də mahir sənətkardır.

Ustad sənətkar, qüdrətli ədəbiyyatşünas, böyük pedaqoq Mir Cəlal xalqımıza çox zəngin ədəbi-

“Yazıçı və zaman”. Mir Cəlal Paşayev – 100. I cild. 1 e-kitab

mədəni, mənəvi-əxlaqi irs bəxş edərək əzəli və ədəbi aləmə, qəlb və könüllər dünyasına, çox xoş sandığı ruhi-mənəvi məkana qovuşdu.

**Hüseyn İsmaylov,
Filologiya elmləri doktoru
(AMEA-nın Folklor İnstitutu)**

MİR CƏLAL VƏ FOLKLOR

Dünyanın müasir mərhələsini xarakterizə edən başlıca xüsusiyyətlərdən biri milli-mənəvi, sosial-mədəni və ədəbi-estetik ehtiyatların səfərbər edilməsiylə cəmiyyətin mənəvi əsaslarını gücləndirmək, etnik-mədəni sistemin konstruktiv davranış stereotiplərini qlobal sivilizasiyaya inteqrasiya etməkdir.

Müdrilik və zəka, harmoniya və informasiya əsri kimi səciyyələndirilən XXI əsr dünya xalqlarının qarşısına məhz etnik-milli müdrilikdən, harmoniyaya xidmət edən zəkadan gələn informasiya arsenalının müəyyənləşdirilməsi tələbini qoyur.

Bu ədəbi-estetik ehtiyatların əsas məxəzlərindən birini xalqın mənəvi varlığını özündə ifadə edən böyük sənətkarların ədəbi irsi təşkil edir. Bu mənada, XX əsr Azərbaycan ədəbi-estetik fikrinin ən böyük nümayəndələrindən olan Mir Cəlal Paşayevin yaradıcılığı xalqımızın mədəni irsinin xüsusi dəyər daşıyan tərkib hissəsi kimi, özündə milli-mənəvi

varlığımızı mükəmməl bir şəkildə təqdim etməsilə seçilir.

Mir Cəlal Paşayevin yaradıcılığının folklorşünaslıq baxımından tədqiqi təkcə onun əsərlərində folklor obraz və motivlərinin geniş yer almasına bağlı olmayıb, həm də Mir Cəlal şəxsiyyətinin bədii mətndə belə, özünü aşkar biruzə verən milli-mənəvi dəyərlərə sıx bağlılığından qaynaqlanır.

Mir Cəlal yaradıcılığının ən parlaq dövrünü 1930-60-cı illər təşkil edir ki, bu dövr də Azərbaycan tarixinin ən mürəkkəb dövrlərindən birinə təsadüf edir.

Ölkədəki bu mürəkkəb şərait insanların həyatında, xüsusilə, taleyində də mühüm iz qoyurdu və Mir Cəlal Paşayev yaradıcılığı həmin mərhələnin mənəvi təlatümlərini arxetipləri folklor motivlərinə dayanan bədii obraz və süjetlərdə əks etdirir. Tarixən belə olmuşdur ki, ən ağır tarixi məqamlarda əsl vətənpərvər və mütərəqqi yazıçılar milli ideyanın təbliğatçılarna çevrilmiş və milli mücadilənin önündə olmuşlar.

Cəmiyyətdə isə hər hansı bir ideyanın aşılmasında folklorun funksional imkanlarının reallaşdırılması effektivinə görə kommunikasiyanın heç bir başqa vasitəsi ilə müqayisə oluna bilməz.

Çünki folklorun yaddaşda hazır kodları mövcuddur, sadəcə, informativ siqnalların göndərilməsi onların funksionallığını təmin etmiş olur. Milli «Mən»in özünüifadəsi, özünəqayıdı, özündən istifadə, özünüdərək yalnız folklorla qayıdırla, folklorla müraciət və ondan faydalanmaqla mümkündür və Mir Cəlal yaradıcılığı bu xüsusda ən bariz örnəklərdən sayıla bilər.

Mir Cəlal Paşayev, bir tərəfdən, adi insanı xalq qəhrəmanı səviyyəsinə qaldırmaqla, onun ənənəvi qəhrəman tipinə uyğun portretini yaratmaqla, digər tərəfdən isə əsərlərində folklor motivlərinə, xalq deyim və ifadələrinə – atalar sözləri, zərb-məsəllər, atmacalara və s. geniş yer verməklə, əsərlərini folklorizmlərlə zənginləşdirmişdir.

Mir Cəlal yaradıcılığının folklorla əlaqəli məqamları onun bədii yaradıcılığının əksər məqamlarında özünü aşkar biruzə verən mif koduna köklənir.

Mir Cəlal qəhrəmanları, obrazları üçün milli özünüdərək, özünün müəyyən etno-siyasi toplumun tərkib hissəsi olduğunu anlamaq, yurduna, milli mədəniyyətinə, doğma dilinə məhəbbət, milli dəyərlərə sadiqlik, milli qürur hissinə sahiblik və ümumi maraqları dərk etmək deməkdir.

Xalq yaradıcılığından gələn gerçəkliyin epik ifadəsinin ən nikbin ənənələri görkəmli yazığımız Mir Cəlal Paşayevin nəsrində qorunmuş və inkişaf etdirilmişdir.

Təbii ki, ədəbiyyat dil hadisəsi olduğu üçün o, təmsil etdiyi etnosun dünyagörüşünün fərdi müəllif dünyagörüşündə bilavasitə deyil, bilvasitə ifadəsi sayılır. Məsələyə məhz bu prizmadan yanaşanda, böyük yazıçının «Dirilən adam», «Bir gəncin manifesti», «Açıq kitab», «Ər və arvad» və başqa əsərlərinin ilk baxışdan görünməsə də, folklor motivləri əsasında yazılan əsərlərində qurulmasında yararlanılan sabit yaradıcılıq prinsiplərinə dayandığını müəyyən etmək mümkündür.

Mir Cəlal Paşayevin roman, povest və hekayələrini təkcə yeni həyat, insan məişəti və siyasi mübarizələr barədə dəyərli əsər kimi qiymətləndirmək mümkün deyildir. Bu əsərlərdə təbliğ olunan milli-mənəvi dəyərlər, əxlaq, sədaqət, dövlətçilik mədəniyyəti və davranış qaydaları çağdaş cəmiyyət üçün də çox gözəl nümunədir.

Mir Cəlal Paşayevin əsərləri yazılı ədəbiyyatla folklorun, milli-mənəvi dəyərlərin qarşılıqlı əlaqə və təsir məsələlərinin, sənətkar və mif probleminin və XX əsr Azərbaycan nəsrində bu əlaqənin təcəssüm dərəcəsinin öyrənilməsi üçün də mühüm mənbədir.

**Almaz Əliqızı,
Professor
(Bakı Dövlət Universiteti)**

MİR CƏLALIN HEKAYƏLƏRİNDƏ CƏNUBİ AZƏRBAYCAN HƏYATININ TƏSVİRİ

Ədəbiyyatımız tarixində Cənubi Azərbaycan mövzusunə ən qüdrətli sənətkarlarımız zaman-zaman müraciət etmişlər. Əslində, 200 ilə yaxın bölünüb-parçalandığımız gündən bütövlük həsrətini təbliğ edən, həm də onun bir an yaddaşlardan silinməsinə imkan verməyən məhz ədəbiyyatımız olmuşdur. Təsadüfi deyil ki, hansı siyasi quruluşda yaşamasından asılı olmayaraq, ən qüdrətli sənətkarlarımız ürək və qəlb ağrısı ilə bu mövzunu bədii ədəbiyyata gətirmiş, hər sənətkar ona öz lətafət və çalarını vurmuşdur.

Sovet siyasi rejimində də ədəbiyyatımız Güney probleminə biganə qalmadı. Güneydə gedən ictimai-siyasi proseslər və ayrı-ayrı lokal hadisələr, güneyin tarixi keçmişi, bu günü və gələcəyi bədii ədəbiyyatda əksini tapdı, ədəbiyyatımızın ən aparıcı mövzusu Cənub dərdi, cənub həsrəti oldu. Sovet siyasi rejimində bu mövzunun daha qabarıq meydana çıxması, insanların hiss və duyğularına təsir etməsi, məfkurə və düşüncələrə hakim olması, bəlkə də, ikiyə parçalan-

mış Azərbaycan arasında keçilməz dəmir sədlərin sovet dövründə daha da möhkəmləndirilməsindən irəli gəlirdi. Sovet ideologiyası Cənubi Azərbaycanda gədən azadlıq və istiqlal mücadiləsini səhv yönə istiqamətləndirə bilirdi. Xalqın böyük zəhməti, qəhrəmanlığı, milli mücadiləsi bolşevizm hərəkatı, onun ayrı-ayrı liderlərinin adı ilə bağlanır, inqilabın Güneyə «ixrac edilməsi» kimi yanlış tendensiya tarixin və millətin böyük mübarizəsinin saxtalaşdırılması ilə nəticələnirdi. Lakin bu qüsurlara, tendensiyalı yanaşmalara baxmayaraq, poeziya, nəsr, dramaturgiya və ədəbiyyatşünaslığımızda Güneylə bağlı problemlərə önəm verilməsi, millətimizin mənəvi baxımdan vahid, tam formada toparlanmasına əvəzsiz xidmət göstərmiş oldu. XI yüzilliyin ərəb dahisi Cahiz yazır: «Vətən sevgisi bütün insanları və bütün ölkələri çuğlayan bir xüsusiyyət olmaqla yanaşı, türklərdə başqa xalqlardan daha artıq, daha dərinidir. Bəlkə elə ona görə də istər çar Rusiyası, istərsə də sovet imperiyası dövründə Güneylə bağlı bir sıra əsərlər yaranır.

Bu görkəmli sənətkarların sırasında adı hörmətlə çəkilməyə layiq yazıçılardan biri də ədəbiyyatımız tarixinə gözəl hekayələr və romanlar ustası kimi daxil olan, yaddaşlarda yalnız bədii əsərlərilə deyil, həm də gözəl ədəbiyyatşünas-alim, tədqiqatçı və müəllim kimi qalan, bugünkü yaşlı və orta nəslin tanınmış alimləri-

nin özünə ustad bildiyi Mir Cəlaldir. Yaradıcılığa başladığı ilk illərdən etibarən əsərlərində daha çox kəskin tənqidi-satirik ruhu ilə seçilən yazıçı mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşmasına, düzgün insani münasibətlərin yaranmasına, mənəvi təmizlik, gözəl milli adət-ənənələrin qorunub saxlanılmasına da çox üstünlük verirdi. Hiss və duyğularını daha çox real gerçəkliklə uyğunlaşdırmağa çalışan sənətkar bəzən real gerçəkliyin acı həqiqətlərilə üz-üzə gəldiyindən, gördüklərini və duyduqlarını ruhi-fikri təkamülündə ustalıqla sintez etməyi bacarırdı. Altı samballı roman müəllifi olan Mir Cəlal yaradıcılığının ilk illərindən ömrünün sonunadək hekayə janrına mühüm önəm verdi. Çünki insanın mənəvi cəhətdən tərbiyə olunması, yeni ictimai münasibətlərin və əxlaqi keyfiyyətlərin yaranması, həqiqət və gözəlliyi tərənnüm etmək, milli-mənəvi dəyərləri gəncliyə çatdırmaq, varlığa, mühitə həssas yanaşmaq, hər cür mənfiyyətə qarşı mübarizə aparmaq istəyini ideoloji mühitin amansızlığı, sovet siyasi rejimi ala bilməzdi. Mir Cəlal da yuxarıda dediyimiz xüsusiyyətləri, hər hansı bir məsələyə konkret baxışı real təzad və ziddiyyətlərdən ustalıqla istifadə etməklə verməyi bacarırdı. İstər müharibə dövrü hekayələri, istərsə sonrakı dinc quruculuq illəri, bir sözlə, müxtəlif tarixi dövrlərdə müraciət etdiyi mövzuları ideya-estetik baxışla işləyərək, istədiyi formaya

salmağı bacarırdı. Onun bir sıra hekayələrində xüsusilə bizi daha çox maraqlandıran və düşündürən Cənubla bağlı hekayələridir. Doğrudur, bu mövzuda yazılmış hekayələr çoxluq təşkil etməsə də, müəllifin mövzuya yanaşma tərzini, bəzən onu düşündürən problemin əksər bədii əsərlərdə görülməsi kimi, hekayənin üst qatında deyil, daha dərin qatlarında gizləndiyinin şahidi olmaq oxucunu bir qədər düşünməyə məcbur edir. Yazıçının «Məşriq» və «Badam ağacları» hekayələri bu baxımdan daha xarakterikdir. İlk baxışda, söhbət guya sovet rəhbərinin şəklinin xalça üzərinə köçürülməsindən gedir. Lakin ayıq oxucu burada çox mətləblərdən hali olur. Əvvəla, əsərin qəhrəmanının adının Ləbbeyk olması məsələsini açmağa çalışaq. Ləbbeyk sözünün mənası «baş üstə», «bu saat» verilən hər hansı icranın sözsüz-şərtsiz yerinə yetirilməsi mahiyyətini daşıyır. Ərbabın da toxucuların sırasında heç kimə yox, məhz ona müraciət etməsi, anlaşıma zamanı fars dilini bilmədiyini üçün ərbabın onun toxuduğu xalçanı hansı şərtlərlə, hansı qiymətə xariciyə (rusa) satması məqamı maraqlıdır. Bir Azərbaycan türkünün əlinin zəhməti və alın tərillə hasilə gələn xalçanı bir xarici digər bir xariciyə satır.

Yazıçı təhkiyəsində oxuduğumuz başqa bir fikir isə fars şovinizmindən qidalanan rejimin Azərbaycan xalqına bəslədiyi qorxu hissini çox qısa və sərrast ifadə

etməsidir. Həbs olunub hansı tərəfə belə aparıldığı məlum olmayan oğlunun dərdi atanı elə hala salmışdı ki, ümidini belə kəşmişdi. «Gecənin oğlan vaxtında bütün aləm sükuta bürünüb yatanda Məşriq kişi məscidin mehrabına tərəf yüyürür və qışqırırdı:

- Oğlumu, gözümün işığını səndən istəyirəm, Ya Rəbbim! Evindən çıxmıyacağam, oğlumu ver!

Kişinin səsinə adamlar ayağa qalxdılar; minbər-də əyləşən bir əmmaməlinin işarəsi ilə xidmətçilər Məşriqi hop götürüb küçəyə atdılar.

...

Qoca Məşriq qollarını qaldırıb, yumruqlarını göydə sıxır, sanki damarlarını silkələyib, gənclik günlərini xatırlayır, ürəyindən qüvvət istəyirdi. Oğluna qovuşmağa can atırdı.

Təbii ki, əsərdə sovet siyasi rejiminin mahiyyətindən doğan bəzi məqamlar da yox deyildir. Lakin Mir Cəlal qüdrətli qələmi, ürəyində vətən və millət sevgisi olan bir yazıçı kimi, bəzən vermək istədiyi ideyanı oxucusuna sanki sovet ideologiyasının tələb etdiyi pərdəyə bürüyərək təqdim edir. Düşünürük ki, sənətkarın əsl böyüklüyü də bundadır.

Haqqında danışmaq istədiyimiz digər hekayə isə «Badam ağacları» adlanır. Əsərin əvvəlində verilən bir cümlə nəinki hekayənin əsl mahiyyətinin açılmasına xidmət edir, eyni zamanda Mir Cəlalin müraciəti

ilə sanki oxucu da əsl düşməninin kim olması haqqında düşünməyə məcbur olur. «Ədalət! Yaşlılarla gəlin-gəlin oynamalı vaxtında səni çöllərə salanları, vətənini, xanimanını, şərəfini tapdayanları tanıyırsanmı, qızım?»

Bu həmin düşməndir ki, tarixin qara dövrlərində qılıncını sağa-sola oynatmaqla minlərcə çiraqları söndürmüş, nə qədər insanları və bəzən bütöv xalqları vətənsiz qoymuşdu. Bu, o düşməndir ki, insanların yaşamaq ümidini, inamını məhv etmişdi. Çünki ölüm, qırğın, viranəlik və dəhşətli zülmün hökm sürdüyü bir məmləkətdə uşaqlar da xoşbəxt ola bilməz.

Hekayədə hər şey Ağarzanın bütün ümidini bağladığı, dişlə-dırnaqla becərib yetişdirdiyi badam ağaclarının kəsilməsiylə başlayır. Ac-yalavac dolanan, hətta balası Ədalətə belə badamı əsirgəyən Ağarzanın əsl faciəsi onun sahəsinin «Marşal planı»na düşməsidir. Qərbin demokratik dəyərlərindən çox, onun xalqa zidd olan «Marşal planı»nın ölkəyə gətirilməsi xalqın fəlakəti idi. Yazıçının ustalığı ondadır ki, o, Cənubi Azərbaycan xalqının faciəsini, ağır həyat şəraitini, ümumiləşdirilmiş fakt və detallarla verməklə yanaşı, həm də imperializmin, təcavüzkarlığın əsl mahiyyətini açmışdır. Bu əsər həm də müstəmləkə xalqlarını zülmə boyun əyməməyə, əsarətə qarşı olmağa, mübarizəyə səsləyir. «Badam ağacları» hekayəsi yalnız Mir Cəlalin yaradıcı-

“Yazıçı və zaman”. Mir Cəlal Paşayev – 100. I cild. 1 e-kitab

lığında deyil, mübaliğəsiz demək olar ki, Azərbaycan nəsində müstəsna yeri olan əsərdir.

Akif Bayramov,

Professor

(Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında

Dövlət İdarəçilik Akademiyası)

MİR CƏLAL YARADICILIĞI BARƏSİNDƏ DÜŞÜNCƏLƏR

O yazıçı xoşbəxtidir ki, yaşadığı dövrün bədii mənzərəsini obyektiv şəkildə yarada bilir.

Mir Cəlal unudulmaz pedaqoq, alim, istedadlı yazıçı idi. O, mövzu axtarışlarında, düşüncə və mühakimələrində ciddiliyi, dəqiqliyi sevən bir yazıçı kimi müşahidə etdiyi həyat materialına sadıq qalmğa çalışırdı. O, ilk əsərlərində, daha çox, obrazlı ifadələr işlətmək əvəzinə, real həyat səhnələrinin canlandırılmasına üstünlük verirdi. O əsərlərində hislərin, duyğuların fikirlə, ideya ilə harmoniyasını özünəməxsus etmək qabiliyyətinə malik idi. Mir Cəlal özünün “Dirilən adam”, “Bir gəncin manifesti” romanları, “Vətən”, “Yeni kəndin adamları”, “İlk vəsiqə” povest və hekayələri ilə geniş oxucu kütləsinin rəğbətini qazanmışdır. Mir

Cəlal bir yazıçı kimi, öz nəslinin taleyinə, həyatına, arzu və istəklərinə nüfuz edən bir ədibdir. O, mənsub olduğu nəslin gəncliyindən, cəbhəyə gedib qayıtmayan ataların, qardaşların həsrətindən doğan arzuların reallığından, sadə, inandırıcı bir dildə söhbət açır. Mir Cəlal müəllim duyğularının, düşüncələrinin təbiiliyinə həmişə inanıb sadıq qalmışdır. O, konkret məzmunu, hisslərin, duyğuların müəyyən süjet ətrafında nizama salınmasına, fikrin, ideyanın bu yolla oxucuya çatdırılmasına üstünlük verirdi. Onun əsərlərini oxuduqca görürük ki, burada daim həlim bir kədər, hüzn və həsrət də vardır. O, özünün “Bir gəncin manifesti” əsərində dünyanın insan qəlbinin bir parçası kimi tərənnüm etdiyi paklığın, müqəddəsliyin coğrafiyası geniş olsa da, bu insani yaşamanın bir həqiqət kimi məkan konkretliyində verir, onun ünvanı aydın xəyala gəlir. Biz oxucular Mir Cəlal müəllimin yandırdığı ocağın istisini, hərarətini aydın duya bilirik. Buna görə də Mir Cəlalin qələmə aldığı bütün əsərləri bu gün də öz aktuallığını saxlayır. Onun “Bostan oğrusu” hekayəsi özünün məzmun çalarına görə diqqəti cəlb edir. Bu günün prizmasından baxılarsa, bu hekayə yazığının öz dövrü üçün xarakterik olan məsələlərə həsr edilmiş satirik, yumoristik hekayə kimi indi də aktualıq kəsb edir. Yeri gəlmiş-

kən qeyd etməliyəm ki, biz hər hansı bir yazıçının yaradıcılığını qiymətləndirərkən, ilk növbədə, bədii əsərlərə müəllifin yaşadığı dövrün prizmasından yanaşmağı bacarmalıyıq.

Mir Cəlalin yaradıcılıq dünyasında, xüsusən də hekayələrində estetik dominant rolunu istənilən konkret, hətta ideal şəraitdə belə təmiz, saf halda mümkünsüz sayılan harmoniya təşkil edir. O, öz yaradıcılığının bu əsas məqsədini həyata keçirmək, yəni harmoniya yaratmaq üçün irəli sürdüyü zaman konsepsiyasından bacarıqla və böyük dəqiqliklə istifadə etmişdir. Mir Cəlal içində olduğu, nəfəs aldığı həyat və gerçəkliklərin bütün rəngarəngliyini əks etdirməklə onu, necə deyərlər, tərkibinə heç nə qatmadan sezilən, duyulan edən və buna əsaslanaraq özünün zaman konsepsiyasının mahiyyətini geniş istifadə edən yazıçılarımızdır.

Mir Cəlalin hekayə janrına münasibəti, xüsusi orijinallığı ilə seçilir. Onun intensiv mövzu və ideya axtarışları əsərlərinin poetik strukturlarında mütənasib şəkildə əks olunur. Onun əsərlərində təsvir edilən hadisələr, özünün uydurduğu bir məkanda cərəyan edir. Yazıçının əsərlərini ardıcılıqla müətlilə edərkən qarşılaşdığı prosesin və hadisələrin davamını görür, nəticə etibarilə böyük bir hadisə-

nin ayrı-ayrı fraqmentlərini qavramalı olursan. Buna görə də, onun nəsr təfəkkürü irili-xırdalı heç bir əsərində qəlpələnmiş, əksinə hər şey, ən kiçik epizod belə onun gələcək əsərlərinin araya-ərsəyə gəlməsində vasitə rolunu oynayır.

Mir Cəlal obrazlarının xarakterini yaradarkən elə cizgilərdən, elə priyomlardan istifadə edir ki, hər hansı adi bir detalın və əşyanın təsviri xarakterin açıqlanmasında həm vasitə rolunu oynayır, həm də detalın özünün görünməyən tərəflərinin aşkarlanması və canlandırılması kimi səciyyəlidir.

Onun əsərlərinin əsas məziyyətinin başlıcası hər bir gənc və yeniyetmənin orada özünü görə bilməsidir. Əsərin sevilə-sevilə oxunmasını təmin edən əsas amil Mir Cəlalin cazibədar üslubudur. Onun üslubu özünəqədərki bütün sələflərindən və müasirlərindən fərqlənir. Onun əsərlərində məzmunla yanaşı, forma da oxuculara xidmət edir.

**Tərlan Novruzov,
Professor
(Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti)**

**PROFESSOR MİR CƏLAL PAŞAYEV
SABİR İRSİNİN GÖRKƏMLİ TƏDQIQATÇISI
KİMİ**

Sabir irsinin tədqiqi sahəsində Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının axtarışları onunla nəticələnir ki, bu tədqiqatlar Sabirin XX əsr Azərbaycan ədəbi inkişafındakı yerini aydın şəkildə müəyyən edir. 40-cı illərin ortalarında Sabir yaradıcılığı onu dövrünün ideyası və ədəbi-estetik mübarizələri mühitində təqdim edir. Bu vaxt yaranan «Müxtəsər Azərbaycan ədəbiyyatı» tarixinə XX əsrin digər klassikləri ilə yanaşı, Sabir haqqında da elmi oçerk daxil edilir. Oçerkin müəllifi prof. Mir Cəlal Paşayev idi.

Ədəbiyyat tarixində Sabir haqqındakı oçerk mövcud tədqiqatları ümumiləşdirməsi, bir klassik kimi, bu dahi şairin ədəbiyyat və mədəniyyət tariximizdə, inqilabi hərəkətdə mövqeyini və yerini müəyyənləşdirməsi ilə diqqəti cəlb edir. Sabir haqqında oçerk şairin həyat və yaradıcılığını əhatə edirdi. Mir Cəlal Sabir yaradıcılığını iki əsas istiqamətdə – lirik və satirik poeziya kimi təhlil edir. Oçerkdə şairin məzmun

və forma cəhətdən klassik şeirlə əlaqələri araşdırılır. M.Cəlal ictimai-vətəndaşlıq hissələrinin ifadəsində Sabir lirikasının özünəməxsusluğunu müəyyənləşdirir.

Sabir şeirinin gücünü şərtləndirən təkə ideya dərinliyi və həyatiliyi deyildi, həm də şeirin bədii xüsusiyyətləri idi. Mir Cəlal bu xüsusiyyətlərin bəzi mühüm olanlarına diqqəti cəlb edirdi. Tipin özünü dindirmək, kinayə və istehza üsulu, taziyanə forması, müəyyən sahənin təsviri və s. Mir Cəlalin Sabir satirik poeziyası üçün səciyyəvi hesab etdiyi bədii xüsusiyyətlərdəndir. Oçerkin məzmunca dəyərli məqamlarından biri də Sabirin Azərbaycan şeirinə, bədii təfəkkürə, obrazlar sisteminə, bədii ədəbiyyatın həyatiliyi və xalqiliyinə gətirdiyi yeniliklərin əsaslandırılmasıdır.

Mir Cəlalin yazdığı oçerkin bir mühüm məziyyəti də ondadır ki, burada Sabirin ədəbiyyat və mədəniyyət tariximizdə, inqilabi hərəkətdə misilsiz mövqeyi və yeri müəyyənləşdirilir, şairin mübarizə və tənqid hədəflərini qeyd edir. «Yüz illər boyu Nizamilərə, Nəsimilərə, Füzulilərə təqlidən yazılan, onlardan irəli getməyən, köhnəlmiş, çeynənmiş, tərəvətini, ləzzətini itirmiş qəzəl ədəbiyyatına qarşı Sabirin yeni satirik şeiri parlaq bir qılınc kimi parladı». Oçerkində müəllif şairin həm məzmun, həm də forma cəhətdən klassik şeirə nəzərə çarpan bir yenilik gətirdiyini göstərir. Şairin bu yolda müəyyən, yeni məzmunu, yeni orijinal

fikir tərənnümünə yalnız yaradıcılığının sonlarında yazdığı bir sıra klassik üslublu şeirlərində nail olduğunu göstərir. Oçerkdə Sabirin estetik idealından, şeirə, sənətə, bütövlükdə götürdükdə, ədəbiyyata baxışından da söz açılır. Müəllif şairin yaradıcılığından bədii nümunələr gətirib, «Dilbər» şeiri üzərində xüsusi dayanaraq, geniş təhlillər aparır.

40-cı illərin tədqiqatları içərisində XX əsrin əvvəllərindəki ədəbi hərəkatı, ədəbi cərəyanları birləşdirən və fərqləndirən amillərə ümumiləşdirici qiymət vermək baxımından, eləcə də Sabir yaradıcılığının əsas mərhələlərini, yeniliyini, inqilabı satira olması etibarilə təbiətini, realizmin səciyyəvi xüsusiyyətlərini və s. tədqiq edib aydınlaşdırmaq baxımından seçilən işlər görülür ki, bunlardan biri Mir Cəlalin «Azərbaycanda ədəbi məktəblər» (1905-1917-ci illər) adlı doktorluq dissertasiyasıdır. Əsərdə Sabir yaradıcılığına xüsusi bəhs ayıran müəllif XX əsr Azərbaycan poeziyasında Sabir məktəbinin yerini və mövqeyini müəyyənləşdirərkən, birinci növbədə və başlıca amil olaraq, bu poeziyaya «yeni söz, yeni fikir» kimi yanaşır, Sabirin dövrün tələblərinə uyğun yararlı üslub və formaca yeni bir şeir yolu tapmaq səylərini ön plana çəkir və göstərirdi ki, «Sabir Azərbaycanda birinci dəfə olaraq yazdığını, duyub düşündüyünü, ictimai həyat, məişət məsələlərini «fəzalarda», «xəyalət,

məhəbbət aləmində» dolaşan fikirləri ən adi, hətta həyat problemlərinə endirməyi, yaxud bu problemləri şeir səviyyəsinə yüksəltməyi bacaran böyük yenilikçi bir şair kimi meydana çıxdı.

M.Cəlal Sabir yaradıcılığının ilk və sonrakı əsas mərhələsinin mahiyyət və keyfiyyəti haqqında dolğun təsəvvür yaratmağa çalışır. Sabir yaradıcılığının ilk dövrünə aid söylədiyi mülahizədə yanılmaz, bəzi qəzəllərində, məsələn, «Şəkibayi» kimi şeirlərində artıq şairin klassik üslubdan və ictimai məzmunundan uzaqlaşdığını, «öz mənlik qüdrətini, mənəvi böyüklüyünü tərənnüm etdiyini», daha doğrusu, şeirə bir vətəndaşlıq mahiyyəti gətirdiyini də əsaslandırır, «Beynəlmiləl», «Səttarxana» kimi şeirlərini də bu baxımdan təhlil süzgecindən keçirir.

Ədəbiyyatşünas alim böyük satirik haqqında tədqiqatında şairin yaradıcılıq taleyində «Molla Nəsrəddin»in rolunu, onun satiraya meydan açmasını, jurnalın istiqamətləndirici mahiyyətini də izah edir.

M.Cəlal Sabir satirasının vətəndaşlıq cəsarətini yalnız feodal ağalığını, çarizmi, istismar dünyasını, irticanı cəsarətlə, hünərlə ifşa etməsilə məhdudlaşdırmırdı. Onun təhlilində ən maraqlı cəhətlərindən biri şairin vətəndaşlıq hünərini ədəbi hərəkətin özündə belə köhnəlmiş, mühafizəkar formalara qarşı çıxmasında görürdü. Mir Cəlal Sabirin şeirə mahiyyət yeniliyi

gətirdiyini əsaslandırarkən onun heç də klassik ənənələrdən tamamilə üzülmədiyini, klassik formaya yeni məzmun, ifadə çalarları gətirdiyini tutarlı misallarla izah edir, şairin satiralarını fərqləndirən kinayə və istehza ilə təsvir üsullarını «balaca canlı həyat səhnəcikləri yaratmaq», «ciddi şeirdə ciddi planda gülüş» və «canlı xalq dilindən» istifadə etmək kimi keyfiyyətləri açır.

Müəllif Sabir poeziyası haqqında hərtərəfli və dolğun təsəvvür yaratmaq məqsədilə, onun qələmə aldığı mövzuların əsas hissəsinə toxunur, ictimai-siyasi satiraları ilə bərabər, ciddi şeirlərini də yığcam şəkildə tutarlı nümunələrlə təhlil edir. M.Cəlal 40-cı illərdə ümumən XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatına, o cümlədən Sabir məktəbinin davamçılarna aid tədqiqatlarında da onun rolunu inandırıcı elmi müqayisələrlə işıqlandırır. Alimin «Əliqulu Qəmküsar» məqaləsi bu baxımdan fikrimizə sübutdur.

60-cı illər sabirşünaslığının elmi mövzuları içərisində iki mühüm mövzunu xüsusi qeyd etməliyik. Birincisi, bu mərhələdə Sabirin irsi daha köklü problemlər işığında, məsələn, Azərbaycan ədəbiyyatında realizm, realizmin inkişaf meylləri işığında nəzərdən keçirilir; ikincisi, Sabirin sənətkarlığını, poetikasını, surətlər aləmini öyrənmək yolunda ciddi elmi təşəbbüslər yaranır. Bunu da deməliyik ki, keçən əsrin

60-cı illərinin əvvəllərində (1962-ci ildə) Sabirin 100 illiyinin keçirilməsi onun yaradıcılığının tədqiqi məsələsinə xüsusi təkan vermişdi.

Mir Cəlal Sabir realizmini ayrıca bir problem halında öyrənən ilk tədqiqatçılardandır. Onun əsərlərində şairin realizmini doğuran ictimai-siyasi amillər (1905-1907-ci illər inqilabı) əhatəli və doğru mənalandırılır və göstərilir ki, şairin realizmi həyati tələbatından, ictimai- siyasi ehtiyacdən doğmuşdur.

Mir Cəlal hadisə və faktların daxili mahiyyətini, mənşəyini, səbəbini, başqa hadisələrlə əlaqə və münasibətlərini dərindən əks etdirməyi Sabir realizmini şərtləndirən əsas xüsusiyyətlər kimi müəyyənləşdirir. Mir Cəlalin çap etdirdiyi yazılar şairin realizminin xüsusiyyətlərini, tipikləşdirmə ustalığını, sənətkarlığına aid məsələləri araşdırmaq yolunda əhəmiyyətli işlərdəndir. Sabirin surətlər aləmini açarkən müəllif, onun realizminin çoxcəhətliliyini, gerçəkliyi inikas genişliyini göstərmiş olurdu. Alimin müşahidəsinə görə, XX əsrin başlanğıc dövrünün insan tipləri, o cümlədən inqilabçılar, fəhlə hərəkatı nümayəndələri, xalq məişətini təmsil edən qüvvələr Sabirin geniş, əhatəli surətlər aləmini yaradırdı. Ədəbiyyatşünas alim bu aləmi ətraflı təhlil edir, onda xalq hərəkatının ən tipik, ən canlı mənzərəsinin əks olunduğunu göstərir. Ümumən, XX əsr Azərbaycan ədəbi məktəbləri pro-

bleminin ilk dəfə olaraq işlənilib hazırlanması Mir Cəlalin adı ilə bağlı olduğu kimi, Sabir realizmi haqqında yazılan əsər də məhz M. Cəlalin qələminə mənsubdur. Mir Cəlal realizmin beynəlxalq əhəmiyyəti və ictimai fikrə təsirindən danışarkən yazır ki, bizim yaşlı nəslə və tarixi sənədlərə istinadən cəsarətlə deməyə haqqımız var ki, Sabirin bir sıra şeirləri də nəinki Azərbaycanda, eləcə də Yaxın və Orta Şərqdə dillər əzbəri olmuşdur.

Mir Cəlalin tədqiqatında belə bir qiymətli tezis də irəli sürülüb əsaslandırılır ki, Sabir realizminin qüdrəti bir də hadisə və faktların daxili mahiyyətini, mənşəyini, səbəbini, başqa hadisələrlə mütəqabil əlaqə münasibətini dərinləndirərək arayıb tapmaq və bacarıqla inikas etməsindədir. Həqiqətdir ki, inqilabi satirik fəhlə-kəndli həyatından bəhs edən «Bakı fəhlələrinə», «Təraneyi-əsilanə», «Fəhlə, özünü sən də bir insanmı sanırsan?», «Əkinçi». «Çığırma, yat», «Neylərdin, ilahi?», «Paradır» və başqa satirik əsərlərində fəhlənin nəinki istismar olunduğu, istismarın formalarını, həm də bunun köklərini, səbəblərini, müqəssirlərini göstərir. Ümumiyyətlə, məqalədə Sabir realizminin əsas xüsusiyyətləri, mahiyyəti, ifadə üsulları doğru şərh edilir. Mir Cəlal Sabir realizmi ilə bir sırada romantika və lirikanın mövqeyi haqqında da maraqlı mülahi-

zələr söyləyir, həmçinin Sabirin romantika və lirikada zəif olduğunu düşünənlərə layiqli cavab verir.

Mir Cəlala görə, «Sabirin surətlər aləmi» XX əsrin əvvəlləri üçün səciyyəvi olan inqilabçılar, fəhlə hərəkatı nümayəndələri, eləcə də xalqa zidd qüvvələrin, müxtəlif cildə girmiş tiplər aləmidir ki, şair bunları bəzən birinci şəxsin dili ilə, bəzən də surətlərin öz sözləri ilə canlı, qabarıq, emosional bir səciyyədə oxuculara çatdırı bilər. Məqalədə daha çox yer surətlərin canlandırılmasında «əlavə boya işlədilmədən», onların öz dedikləri, danışmaları vasitəsilə təsviri məsələsinin aydınlaşdırılmasına verilmişdir.

Mir Cəlal Füzuli sənətkarlığını məharətlə tədqiq edən bir alim kimi Sabir yaradıcılığının bədii sənətkarlıq xüsusiyyətləri haqqında da çox maraqlı fikirlər söyləmişdir. Belə ki, Mir Cəlal «Sabir yaradıcılığında bədii sənətkarlıq» məqaləsində başlıca olaraq şairin xalq ədəbiyyatı ilə əlaqəsi, şeirlərinin şəkil və vəzn xüsusiyyətləri, novatorluğu, poetikası, tipikləşdirmə üsulları və s. məsələlərlə bağlı ümumiləşdirilmiş fikir və mülahizələr söyləmişdir.

Mir Cəlalin keçən əsrin 70-ci illərində də Sabir mövzusunda ardıcıl araşdırmalar apardığını görürük. Onun Firidun Hüseyinovla birgə qələmə aldığı «XX əsr ədəbiyyatı» dərsliyinin ikinci nəşri də (1974) diqqəti cəlb edir. Bu kitabda bir çox oçerklər kimi, “Mir-

zə Ələkbər” oçerki də M.Cəlal tərəfindən yazılmışdır. Əvvəlcədən deyək ki, Mir Cəlal əvvəlki oçerkləri eynilə təkrar etməmiş, bir sıra dəyişikliklər, ixtisarlar, təzələmə işləri aparmışdır. Oçerkdə Sabir təkcə satirik deyil, həm də lirik şair, uşaq şeirinin mahir yaradıcılarından biri kimi nəzərdən keçirilir. Ədib dərslidəki məqaləsində yazırdı: «Şair, ciddi lirik parçalarında ictimai tərbiyənin rolunu, onun gələcəyə, xalq taleyinə nə qədər böyük təsir bağışladığını göstərirdi, valideynləri də öz övladını bu ruhda tərbiyə etməyə çağırırdı».

Mir Cəlalin Sabir haqqında elmi yazılarını yüksək qiymətləndirən tədqiqatçı Yaqub İsmayılov 1975-ci ildə çap etdirdiyi «Mir Cəlalin yaradıcılığı» monoqrafiyasında onun bədii yaradıcılığını, o cümlədən Sabir haqqında «Yolumuz hayanadır» romanını da obyektivcəsinə təhlil etmişdir. Tədqiqatçı qeyd etmişdir ki, «misilsiz xidmətləri olan tarixi şəxsiyyət, orijinal ədəbi sima, inqilabi satira banisi kimi Mirzə Ələkbər Sabir Mir Cəlala çox tanış, doğma və əziz mövzudur». Mir Cəlalin Sabir haqqında elmi tədqiqatları, eləcə də «Yolumuz hayanadır» romanı bu gün də öz təsirini və aktuallığını itirməyən elmi və bədii nümunələrdir.

**Alixan Bayramoğlu,
Professor
(Bakı Dövlət Universiteti)**

MİR CƏLAL XX ƏSR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATININ TƏDQIQATÇISI KİMİ

İti qələm, işıqlı zəka, geniş erudisiya sahibi olan professor Mir Cəlal Paşayev N.Gəncəvi, M.Füzuli, M.F.Axundov haqqında bir-birindən dəyərli elmi əsərlərin müəllifidir. Lakin XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatının araşdırılması onun elmi fəaliyyətinin mərkəzində durur. Buna səbəb həmin dövr ədəbi-ictimai fikrində “əmələ gələn tarixi dönüşün” alimi özünə cəlb edən qabarıqlığı və həmin keyfiyyət dəyişikliklərinin çoxçalarlı ideya-estetik ifadəsinin məfkurəvi xüsusiyyəti idi. Təsadüfi deyil ki, bədii ədəbiyyata “məfkurə mübarizəsi”nin əsas zərbə qüvvələrindən biri kimi baxan Mir Cəlal “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” adlı fundamental tədqiqatında yazırdı ki, burada “müəllifin qarşısına qoyduğu vəzifə yalnız əsas üslubların yaranması, inkişaf və xüsusiyyətlərini vermək deyildir. Vəzifə həm də Azərbaycan ədəbiyyatında əmələ gələn tarixi dönüşün, köhnə sxolastik ədəbiyyat ilə yeni

ədəbiyyatın fərqlinin bu spesifik məfkurə sahəsində necə əks olunduğunu göstərməkdən ibarətdir.” Müəllifin belə bir niyyətlə qələmə sarılmasının ideya-mənəvi köklərini başa düşməyə aşağıdakı sətirlər aydınlıq gətirir; XX əsrin başlanğıcını milli məfkurə mərhələsinin başlanğıcı hesab edən Mir Cəlal yazırdı:

“İyirminci əsr Azərbaycan ədəbiyyatında yeni bir intibah dövrünün başlanğıcı oldu. Əgər qədim dövrlərdə ölkə Nizami, Xaqani, Füzuli kimi, bir əsr bundan qabaq (yəni XX əsrdən – A.B.) Mirzə Şəfi və yarım əsr bundan qabaq M.F.Axundov kimi tək-tək böyük simaları ilə dünya ədəbiyyatı sahəsində görünə bilirdisə, indi Azərbaycanın tərəqqipərvər şair və ədiblərinin əksəriyyəti dünya mədəniyyəti, dünya siyasəti ilə səsləşməyə başlamışdı. İyirminci əsrin görkəmli ədib və şairləri böyük bir ictimai hərəkət içərisində yetişərək, mübarizə sahəsinə atılmışdılar.”

Göründüyü kimi, Mir Cəlalin qəlbini vətəndaşlıq qüruru ilə dolduran cəhət Azərbaycan ədəbiyyatının həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından yüksəlib dünyanın qabaqcıl düşüncə axarında öncül mövqeyə çıxmasıdır. C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev və b. yazıçıların yaradıcılıqlarında yığcamlığı, fikir aydınlığı və məna dərinliyini yüksək qiymətləndirən (özü də bu cür bədii əsər yazan) Mir Cəlal Paşayev həmin kəmiyyət və keyfiyyət yüksəlişinin sosial-tarixi,

milli-mədəni səbəblərini də son dərəcə dəqiq və yığcam, həm də elmi baxımdan tutumlu şəkildə izah edərkən diqqəti cəmiyyət həyatında baş verən iqtisadi və mənəvi-psixoloji proseslərə cəlb edir. Göstərir ki, yeni formasiyanın intişarı, sənaye kapitalının Azərbaycanda ayaq tutub yeriməsi ictimai həyatda sosial təbəqələşməyə, yeni məişət, düşüncə və vərdislərinin əmələ gəlməsinə rəvac verirdi. Əgər sənaye obyektlərinə gələn işçilərin “bir qismi mövsüm işçisi” idisə, “digər qismi həmişəlik fəhlə olaraq qalırdı”. Həmin cəhətə diqqəti cəlb edən Mir Cəlal sözüənə belə davam edirdi: ”... Bunlar yalnız Bakıda deyil, ipək sənayesinin inkişaf etdiyi Şəkida, çoxlu kustar kərpic zavodu, gön, xalça və s. müəssisələri olan Gəncədə, mis mədənləri ilə tanınan Gədəbəydə, sement istehsal edən Tovuzda, duz istehsalı ilə məşhur olan Naxçıvanda toplaşmışdılar. Ancaq heç yerdə fəhlələr Bakıda olduğu kimi sürətlə artmırdı.”

Burada iki əsrin – XIX və XX yüzilliklərin qovuşuğuna doğru Azərbaycanda baş verən, məişətlə yanaşı, düşüncənin bütün guşələrinə sirayət edən sosial-psixoloji proseslərin konkret xəritəsi cızılmış, eyni zamanda həmin xəritədə ən aparıcı nöqtə, məkan – Bakı diqqət mərkəzinə çəkilmişdir. Professor çox doğru olaraq görürdü ki, cəmiyyətdə baş verən bu tip li təbəddülatlar təbəqələşməni və fikir, düşüncə, hərə-

kat intibahına stimül rolunu oynamağa başlayırdı. Doğrudan da, XIX əsrin ortalarından başlanan maarifçilik hərəkatına XX əsrin əvvəllərinə doğru siyasi düşüncə axarı da əlavə olunmaqda idi. Bu işdə mövcud siyasi dərnək və partiyaların ictimai həyatda getdikcə artan rolu da öz təsirini göstərirdi. Həmin siyasi, mədəni qrup, təşkilat və partiyaların baxışları kimi mübarizə taktikası və üsulları, məramları da fərqli xüsusiyyətlərə malik idi. Ancaq məqsəd bir idi; xalqın və vətənin tərəqqisi və nıcatı. Professor Mir Cəlal Paşayev sosial-mənəvi mühitdəki bu çoxçalarlığı, onların mahiyyətə bir amala doğru yön almalarını nəzərdə tutaraq yazırdı:

“Hamı azadlığa eyni dərəcədə həris və möhtac idi. Amma bu məfhumu hamı eyni şəkildə və məzmununda düşünmürdü. Xüsusilə ədəbiyyat aləminə söz və mətbuat azadlığı ilə əlaqədar bir sıra nöqtəyinəzərlər gözə çarpmaqda idi. İstər mərkəzdə və istərsə əyalətlərdə onlarla qəzet nəşr olunmaqda idi. Bu zaman əmələ gələn qruplaşmalar, fikir ixtilafları, tərəddüdlər adi bir hal idi”.

Burada ictimai-millı mühitdə meydana çıxan mövqe və fikir rəngarəngliyini, onların məzmununu, bu çoxçeşidliyin sosial-tarixi köklərini bütün aydınlığı ilə dərk etdiyi kimi, onları obyektiv elmi mövqedən qiymətləndirən Mir Cəlalin ictimai-ədəbi mühitdə

mövcud olan vaxt keçmiş qəzəl ədəbiyyatının, epiqonçuluğun, habelə osmanlılıq, islamçılıq və təriqətçilik meyllərinin, “firəngməabliğin” mövcudluğunun sosial-tarixi və milli-mədəni səbəblərini, o cümlədən realist, romantik, maarifçi-realist ədəbi hərəkatların yaranmasını şərtləndirən cəhətləri də obyektiv şəkildə əsaslandırma bilmişdir. Bu zaman realizm ədəbi cərəyanında – C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqverdiyev, M.Ə.Sabir, M.Ə.Möcüz və başqalarının yaradıcılıqlarında həyat həqiqətlərinə sadiqliyi, ideya-estetik tendensiyalılığı, dil sadəliyi, fikir aydınlığı, milli koloriti və s. qiymətləndirdiyi, rəngkarlıq, memarlıq və musiqidə də həmin cəhətləri, romantizmdə isə qanadlı fikirlərlə süslənmiş işıqlı sabah uğrunda mübarizəyə çağırış motivlərinin həyatdan güc almasını təqdir etdiyi kimi, dövrün mövcud mətbuat və bədii-publisistik fikir mənzərəsinə də hər cür ideya-siyasi təhrifdən kənar olub real tarixi həqiqətlərdən güc alan məntiqlə qiymət verərək yazırdı:

“Çar hökumətinin oktyabr bəyannaməsindən sonra ölkənin hər tərəfinə yayılan mətbuat, buluddan sivrilib çıxan ulduzlar kimi parlamağa başladı. O dövrdə Azərbaycan ziyalıları arasında siyasi-ictimai fikrin istiqamətini, məslək mübarizələrini müəyyən etmək, bunların nə qədər ziddiyyətli, mürəkkəb şəraitdə getdiyini bilmək üçün 1917-ci ilə qədər çıxan, qa-

panan və yenidən çıxan adını, ünvanını, hətta yolunu dəyişən müxtəlif qəzet və məcmuələri gözdən keçirmək kifayətdir”.

Bu sitatdakı obrazlı düşüncə ilə məntiqi təfəkkür qovuşuq şəkində üzə çıxaraq dövrün real mənzərəsini elmi dəqiqliklə ifadə etmişdir. Həmin elmi tezisdən sonra ayrı-ayrı fikir cərəyanlarını təmsil edən mətbuat orqanları və ədəbi-publisistik şəxsiyyətlərin izlədikləri məfkurənin xarakteristikasını verərkən “Azərbaycanın məşhur mətbuat və ədəbiyyat xadimlərindən” biri kimi təqdim etdiyi Haşım bəy Vəzirov və onun nəşr etdiyi mətbuat orqanları haqda söylədiyi fikir də obyektiv və təqdirəlayiqdir. Çünki sovet humanitar elmi fikrində Haşım bəy Vəzirov daima qərəzli və qeyri-elmi tənqiddə məruz qaldığı halda, Mir Cəlal onun nəşrlərini “az-çox demokratik xətt yeridən” mətbuat orqanları kimi təqdim edir. Görünür, sovet senzurası alimin bu obyektiv elmi mövqeyi ilə barışa bilmədiyi üçün “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı” dərsliyinin nəşrlərində həmin hissə mətndən çıxarılmışdır.

Professor Mir Cəlal Paşayevi ən çox Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığı cəlb edir... Alimin elmi irsi və yetirmələri arasında (prof. M.Məmmədov, F.Hüseynov və b.) da Mirzə Cəlillə bağlılıq çoxdur. O, M.Ə.Sabir, Ə.Haqqverdiyev, M.Hadi, A.Səhhət sənətinə də xüsusi rəğbət və diqqətlə yanaşmışdır. Mir

Cəlalin bu ədəbi-tarixi şəxsiyyətlər haqda qələmə aldığı elmi əsərlər, monoqrafiya və dərslilər neçə-neçə nəslin tərbiyələnməsində və milli ədəbiyyatşünaslıq fikrinin düzgün istiqamətlənməsində mühüm rol oynamış və oynayacaqdır.

Azadə Musayeva,
Filologiya elmləri doktoru
(AMEA Əlyazmalar İnstitutu)

MİR CƏLAL PAŞAYEVİN ELMİ İRSİ

Mir Cəlal müəllim Azərbaycanca yeganə olan universitetin Ədəbiyyat kafedrasının artıq uzun illərdən bəri müdiri ikən 60-cı illərdə bizlər tələbə idik. Hər gün fakültədə onun nurlu simasını, ciddi, nüfuzedici baxışlarını, mənalı təbəssümünü görürdük.

Mir Cəlal pedaqoq kimi fəaliyyət göstərsə də, prof. T.Mütəllibov, prof. C.Abdullayev, prof. X.Əlimirzəyev, prof. A. Abbasov və b. kimi qürur duyulacaq onlarla yetirməsi olsa da, yazıçı-nasir kimi məşhur idi. Həm də tanınmış publisist idi. Mir Cəlalin çoxlu sayda rəngarəng məzmunlu ədəbi-bədii əsərləri vardır. Bəzən düşünürəm ki, iyirmi yaşlarından əsərləri dərc olunan ədib, təkcə 1939-cu ildə işıq üzü görmüş şöhrətli «Bir gəncin manifesti»ni yazsaydı belə, ədəbiyyat tariximizdə mötəbər yerini tuta bilərdi. Sona xanım və onun «İtə ataram, yada satmaram!» ifadəsi dillərdə hər zaman əzbər olmuş, xalq deyiminə çevrilmişdir. Mir Cəlal işıqlı bir şəxsiyyət idi. O yalnız yazıçı-nasir, tanınmış pedaqoq deyil, həm də ədəbiyyat tarixçisi, klassik Azərbaycan ədəbiyyatının və

ədəbiyyatşınaslığın elmi baxımdan araşdırıcısıdır. 1940-cı ildə Füzulinin poetik xüsusiyyətləri ilə bağlı namizədlik, 1947-ci ildə «Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917)» mövsuzunda doktorluq dissertasiyaları müdafiə etmişdir. Onun orta çağlar Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqində mühüm rolu olduğunu ən çox böyük Füzuliyə həsr etdiyi monoqrafik araşdırmaları təsdiqləyir. Alim yazır ki, Füzuli yalnız Azərbaycan xalqının, yalnız öz əsrinin deyil, bütün bəşəriyyətin, böyük sənətin böyük oğludur. Monoqrafiyasında Füzuli sənətkarlığının əhatəli və obyektivcəsinə təhlil edildiyini, qoyulan, həllini tapan problemlər göstərməkdədir: Füzulinin şeir və qəzəl haqqında yazdıqları, bədii dil xüsusiyyətləri, təsvir etdiyi mənzərələr, şeir mədəniyyəti-texnikası, bədii məntiqi, lirikası, «Rind və Zahid»i, ölməz məhəbbət dastanı «Leyli və Məcnun»u, alleqoriyası, böyük mənəvi müasirimiz adlandırılmış Füzulinin Nizami ilə uğurlu müqayisəsi. Lirik şair saydığı Füzulinin qəzəllərini mövzu və məzmununa görə aşiqanə, ictimai-fələsəfi, təsviri, münacat və nət ruhundakı «rəsmi» olmaqla dörd bölümə ayırır. Şairin bədii nəsrinin – tarixi povest adlandırdığı «Hədiqətüs-süəda»sının, satirik nəsr örnəyi kimi «Şikayətnamə»sinin mövzu, məzmun, struktur, dil və s. özəlliklərinə toxunur. Füzuli və Nizaminin xalq ədəbiyyatından, folklordan bəhrələnmə-

ləri, əsərlərinin dilinin kontrast və paralellərlə zənginliyi, bunların zahiri, üslubi əlamət olmayıb, ən dərin məzmun, bədii keyfiyyət kimi yarandığını nəzərə çatdırır. Nizami və Füzuli poeziyasında fəxriyyə məzmunlu örnəkləri üzə çıxarmış, ilk dəfə müqayisəli tərzdə işıqlandırmışdır. Füzulinin «Leyli və Məcnun»u möhtəşəm bir abidə kimi şairlə bağlı bütün məqamlarda alimin diqqətindədir. Sevgini «insanşünaslığın» başlıca mövzularından sayan M.Cəlal bununla bağlı yazılmış əsərlərdən biri, bəlkə də birincisi kimi Füzulinin «Leyli və Məcnun»unu nəzərdə tutur. Məhəbbət şairi adlandırdığı Füzulinin yaradıcılığının heç də yalnız eşqlə məhdud olmadığını, əsasında fəlsəfi, əxlaqi-tərbiyəvi məsələlərə aid orijinal fikirlərin, mülahizələrin varlığını etiraf edərək, qitələrinə, rübailərinə nəzər salır, onların elmi təhlilini verir. Mir Cəlal bu tədqiqatları ilə füzulışünaslıqda yeni mərhələ yaratmış, bu istiqamətdə sonrakı araşdırmalara əsaslı örnək olmuşdur. Məhz Mir Cəlal Paşayevdən sonra sovet dönəmi ədəbiyyatşünaslığımızda Füzuli irsinə daha artıq diqqət yetirilmiş, yaradıcılığının müxtəlif yönərdən öyrənilməsinə səy göstərilmişdir.

Elmi yaradıcılığının digər bir istiqaməti XX əsr ədəbiyyatı üzərində qurulmuşdur. «Azərbaycanda ədəbi məktəblər» əsəri bu baxımdan mühüm və maraqlıdır. Monoqrafik araşdırma olduğu qədər də,

konkret dövrü əhatə edən ədəbiyyat tarixi, bir ensiklopediyadır ki, burada məktəblər, müəlliflər haqqında bütün vacib məlumatları alırıq. Bu əsər «bədi təfəkkürlə elmi təfəkkürün sintezi» (T.Mütəllimov) sayılır. İctimai-siyasi həyatı mədəni hərəkət, mətbuat, maarif, teatr, musiqi, rəssamlıq və memarlıq, ədəbi mübarizələr çevrəsində tədqiq edən alimin bunların hər birindən geniş biliyi, məlumatı olduğu görünür. O, ədəbi məktəbləri realizm, romantizm, maarifçi-didaktik yazıçılar, xırda məişət dramları yazanlar kimi qruplaşdırmışdır. Realizm ədəbi məktəbi rakursunda Cəlil Məmmədquluzadə, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Mirzə Ələkbər Sabir, Əli Nəzmi, Məmməd Səid Ordubadi, Əliqulu Qəmküsar, Firudin bəy Köçərli, Mirzə Fətəli Axundovun farsca yazan şagirdləri olmaqla tədqiq edir. Realizm ədəbi məktəbinə nəzər salarkən ilk öncə xalq yumoru və mübariz satiradan söz açır. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ictimai həyatında olduğu kimi, ədəbiyyatda da həm şəkil, üslub, həm də məzmun və keyfiyyətə böyük dəyişiklik əmələ gəldiyini yazır, realizmi Azərbaycan ədəbiyyatında tarixi bir dönüş və irəliyə doğru yeni bir addım sayır.

Romantizm ədəbi məktəbi Məhəmməd Hadi, Abbas Səhhət, Əbdülxəliq Cənnəti, Abdulla bəy Divanbəyoglu, Səməd Mənsur Kazımov irsi əsasında

araşdırılmışdır. Azərbaycan romantizminin Avropada - Fransada, İngiltərədə olduğu kimi, müəyyən bir dövrdə ədəbi həyatda, ədəbi prosesdə üstünlük təşkil edən güclü məktəb olmadığı, realizm ilə müvazi yarandığı qənaətinədir.

Maarifçi-didaktik yazıçılar Süleyman Sani Axundov, Abdulla Şaiq Talıbzadə, İbrahim bəy Musabəyov, Məhəmməd Qarayevin yaradıcılığı əsasında tədqiq edilib. Xırda məişət dramları yazanlar sırasında Mirzə Məhəmməd Axundov (Hatif), Rəşid bəy Əfəndiyev, Mir Mahmud Kazımovski, Əhməd Qəmərlı Məlikov irsinə diqqət yetirməyi vacib bilmişdir. Maraqlı bir cəhət alimin tədqiqata cəlb etdiyi hər bir söz ustası haqqında tərcümeyi-hal verməsi, sonralar bu tərcümeyi-hallardan mütəxəssislərin faydalanmasıdır.

Mirzə Fətəli Axundovun farsca yazan şagirdləri sırasında Hacı Əbdürrəhim Talıbovun, «İbrahim bəyin səyahətnaməsi» ilə məşhur olan Marağalı Zeynalabdinin həyat yolu, ədəbi fəaliyyəti açıqlanmışdır: a. 1905-1917-ci illərdə Azərbaycan yazıçıları mətbuat, nəşriyyat ətrafında toplanmışlar; b. daha çox səhnə, teatr sahəsində çalışanlar; c. məktəb ətrafında toplanmış maarif, təlim-tərbiyə mövzuları üzrə, uşaq ədəbiyyatı sahəsində çalışanlar olmaqla qruplaşdırır. Sonuncuları müəllim-yazıçılar adlandırır və onların

qələmləri ilə məktəbdəki əməli fəaliyyətlərini tamamladıqlarını düşünür. M.Cəlalin faktlar əsasında üzə çıxardığı qənaət belədir ki, xırda məişət dramları zamanın tələbi ilə yaranırdı və bunları yalnız yazıçılar deyil, aktyorlar, hüquqşünaslar, mühərrirlər, idarə məmurları, tacirlər və başqaları yazırdı. Bu səbəbdən də müəlliflərin yazılarını əsas ədəbi məktəblərin heç birinə aid etmir. Sözü gedən əsərlərdə «həyat və məişət ənənələri olsa da, realizm yoxdur. Şeirdə kitabnamə və xəyaldan istifadə olsa da, romantika yoxdur. Əsas xüsusiyyətlərinə görə bunlar naturalizmə yaxın idilər. Ancaq bunlar haqqında naturalizm istilahını ehtiyatla demək lazımdır» (M.Cəlal). Sonrakı dövrdə tamaşaçılarını və oxucularını itirmiş bu yazıçılardan xarakterik saydığı, məsələn, Mirzə Məhəmməd Axundov, Rəşid bəy Əfəndiyev, Mir Mahmud Kazımovski, Əhməd Qəmərli Məlikov və onların ayrı-ayrı əsərləri haqqında yazmağı lazım bilmişdir. "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" əsərində M.Cəlal müəllim Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatının Mirzə Əli Möcüz Şəbüstəri, Əbdürrəhman Talıbov Təbrizi, Marağalı Zeynalabdin, Səid Səlmasi kimi nümayəndələrindən söz açmışdır ki, bu da zamanı üçün cəsarətli, yerinə düşən, vacib və ümumilikdə təqdirəlayiqdir.

Alimin tədqiqatlarının nəticələri günümüzədək öz mötəbərliyini itirməmiş üçcildlik «Azərbaycan

ədəbiyyatı tarixi»nin müvafiq cildlərinə salınmışdır. İkinci cildə «Cəlil Məmmədquluzadə» və «Nəriman Nərimanov» adlı iri həcmli elmi oçerkləri yer almışdır. Ədəbiyyatşünaslığımızın C.Xəndan, M.Cəfər, M.Arif, Ə.Sultanlı kimi korifeylərinin tədqiqatları ilə yanaşı, Mir Cəlalin da «Səməd Vurğun»a və «Süleyman Rüstəm»ə həsr olunmuş, sanbalı ilə seçilən yaradıcı oçerkləri sözü gedən kitabın üçüncü cildində nəşr olunmuşdur.

İlk dəfə 1974-cü ildə çap olunan «XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı» 1900-1920-ci illəri əhatə etsə də, kitab bu dövrün zəngin və rəngarəng irsi, bu irsin yaradıcıları haqqında dəyərli araşdırmalar nəticəsində yaranmışdır. Əsərin «Giriş»i, «Cəlil Məmmədquluzadə», «M.Ə.Sabir», «N.Nərimanov», «Ə.B.Haqverdiyev», «M.S.Ordubadi», «Əliqulu Qəmküsar», «Mirzə Əli Möcüz», «Abdulla Şaiq», «İbrahim bəy Musabəyov», «Marağalı Zeynalabdin», «Məhəmməd Hadi», «Abbas Səhhət», «Abdulla bəy Divanbəyoğlu» bölmələri professor Mir Cəlalin yetkin qələminin bəhrəsidir. «Hüseyn Cavid» oçerki isə kitabın həmmüəllifi, özünün yetirməsi prof. F.Hüseynovla birgə işlənmişdir.

Mir Cəlalin çoxşaxəli elmi yaradıcılığının bir qolunu da ədəbiyyatşünaslığın elmi şəkildə tədqiqi təşkil edir. İlk dəfə 1972-ci ildə nəşr olunmuş «Ədəbiyyat-

şünaslığın əsasları» dörd fəsildən ibarətdir ki, bir, iki və üçüncü fəsillərini əməkdar elm xadimi, professor Mir Cəlal Paşayev yazmışdır. «Ədəbiyyat haqqında ümumi məlumat» adlandırdığı birinci fəsildə «Surət varlığın bədii inikasıdır», «Sənət və ədəbiyyatda tipiklik», «Bədii ədəbiyyatın tərbiyəvi əhəmiyyəti», «Klassik ədəbi irsə münasibət», «Sənətkarın şəxsiyyəti və yaradıcılığı» kimi problematik məsələlər əhatəli şərhləndirilmişdir. «Ədəbi əsərlər haqqında» olan bölümdə bədii əsərin məzmun və forma vəhdəti, kompozisiyası, dili elmi şəkildə açılır. «Ədəbi növlər və janrlar»la bağlı lirik növ, şeir vəzləri (heca, əruz, sərbəst), lirik növün janrları, epik növ və janrları, dramatik növ və janrları, ayrıca ədəbiyyatda gülüş, satira və yumorun açıqlamaları verilir. Təqdim olunan bu mövzular elmiliyi, məntiqi əsaslandırılmaları ilə seçilir.

Mir Cəlalin elmi araşdırmaları ilkin mənbələrə müraciəti ilə mühümdür. Onun həmçinin araşdırdığı mövzuların ilkin, özündən əvvəlki tədqiqatçılarına münasibət bildirmək ənənəsinə sadıqlığı daima qalmaqdadır. Mir Cəlal Paşayevin dövrü mətbuatda, sanballı məcmuələrdə uzun illər ardıcıl dərc edilən, daima təqdirlə qarşılanan çoxlu sayda elmi məqalələri vardır ki, onlardan burada söz açmaq imkansızdır. Əlavə edim ki, Mir Cəlal müəllimin özü və yaradıcılığı haqqında onlarla məqalə, kitab və xatirələr nəşr olu-

nub. Bu ənənənin son illərdə daha böyük vüsət alması klassik irsə münasibəti açıqlayır, elmimizin uğurlu inkişafını təsdiqləyir və məni də onun bir tələbəsi, bir mütəxəssis kimi qürurlandırır.

M.Cəlal ədəbiyyat tariximizə yazıçı-nasir kimi daxil olmuşdur. Azərbaycanın sayılıb-seçilən məşhur pedaqoqlarındandır. Həm də tədqiqatlarını ilkin qaynaqlar əsasında quran görkəmli bir alimdir. Elmi tədqiqatları göstərir ki, Mir Cəlal müəllim fars dilini, hətta ərəb dilini mükəmməl bilməmişdir. Orta çağlarda yaranmış ilkin qaynaqlar- əlyazmalar (hətta türk abidələri olsa belə) sözügedən dilləri bilmədən tədqiq və təqdim edilə bilməz. Çünki bu əsərlərdə hər üç dilin çulğışdığı bir reallıqdır. Mir Cəlalin tələbəsi, ilkin qaynaqlar üzərində uzun illərdən bəri çalışan bir mütəxəssis kimi, biz də məhz bu işıqlı şəxsiyyətin elmi irsinə diqqət yetirməyi məqsədəuyğun saydıq. Mir Cəlalin Azərbaycanda ədəbi məktəbləri tədqiq etdiyi tək, özü də elmi-ədəbi-pedaqoji məktəb yaratmağı bacara bilməmişdir. Hələ də həmin məktəbin yetirmələri yaranmaqdadır. Azərbaycanda elm tarixinin, xüsusilə yaxın dövrlərin hələ də gərəyincə öyrənilmədiyini, biriki şəxsiyyət istisna olmaqla alimlərimizin yaradıcılığının tədqiqat obyektinə çevrilmədiyini təəssüflə etiraf etmək məcburiyyətindəyik. Bu baxımdan Mir Cəlal Paşayevin də elmi irsinin layiqincə araşdırılmasına

ehtiyac duyulur, hərçənd ki, özü səviyyəsində tədqiqat aparmaq heç də asan iş deyil.

Mir Cəlal Füzulini həm də məhz zamanının kontekstində işləməyi tövsiyə edirdi. Ustadın bu fikrini onun özünün yazdıqlarına şamil edərək, ədəbi və elmi irsini zamanı kontekstində, ideoloji amilləri nəzərə alaraq qəbul və təhlil etmək gərəkdir. Yalnız bu zaman bizlər də Mir Cəlal kimi obyektiv düşünüb, obyektiv yazma bilərik.

**Bağır Bağırov,
Professor
(Gəncə Dövlət Universiteti)**

GÖRKƏMLİ YAZIÇI – ALİM, NURLU İNSAN

Dahi söz sərrafı Nizami Gəncəvi yurdu Gəncə üç gün sözün həqiqi mənasında bayram əhvali – ruhiyyəsi ilə yaşadı. Burada gözəl insan, yazıçı-alim, əvəzsiz şəxsiyyət kimi xalqın sevimlisinə çevrilən Mir Cəlalin anadan olmasının 100 illiyi həqiqi xalq bayramına çevrildi. İstər yazıçının xatirəsinə həsr olunmuş elminəzəri konfrans, istərsə də yazıçının adına layiq düzəldilmiş muzey öz yüksək səviyyəsi, məzmunu ilə minlərin qəlbinə əbədi bir xatirə kimi həkk olunur. İstər yazıçı-vətəndaş barəsindəki məruzələr, istərsə də rəngarəng bədii çıxışlar bura gələn hər kəsdə xoş ovqat doğurdu, sənətkarın varlığı və amal ideali barədə hamıda aydın təsəvvür yaratdı. Məni ən çox razı salan cəhət Mir Cəlal barədə, onun nurlu insan olması haqqındakı çıxışlar oldu. Çünki çox zaman sənətkarın əsərlərindən, onun xalq və Vətən qarşısındakı xidmətlərindən bol-bol danışılır, amma onun bir insan olaraq, keyfiyyətlərindən ya danışılmaz, danışılsa da bu mühüm amil üzərindən çox səthi keçirilir.

1980-cı ildə Cənubi Azərbaycanın Ərdəbil şəhərində yoxsul kəndli ailəsində dünyaya göz açan, 1918-ci ildə ailəsi ilə birlikdə qədim Gəncəyə pənah gətirən, atasını erkən itirən, böyük qardaşının himayəsində böyüyən Mir Cəlal ağır, ağır olduğu qədər də keşmə-keşli bir ömür sürmüş, burada xeyriyyə cəmiyyətinin köməyi ilə ibtidai təhsil almış, Azərbaycan qırmızı imperiya tərəfindən zəbt olunandan sonra Gəncə Darülmüəllimində tam dörd il 1924-1928-ci illərdə təhsil almışdır. Həyatın bütün ağrı-acılarına dözən Mir Cəlal həmin illərdə, xüsusən iyirminci illərin ikinci yarısında Gəncə ədəbi mühitində fəal iştirak etmiş, ictimai işlərdə var qüvvəsi ilə çalışmış, birinci dərəcəli Gəncə şəhər məktəbində müəllim olaraq fəaliyyətə başlamışdır. Gədəbəydə bir il işlədikdən sonra yenidən doğma Gəncəyə qayıtmış, burada yeddiillik məktəbin müdiri işləmişdir. Beləliklə, Gəncə üçün təkmilləşmə, bir fəal insan olaraq formalaşma məktəbi olmuşdur...

Bütün bunları sadalamaqda məqsədim odur ki, müasir oxucu bu yazıçının ömür yolunun nə qədər mənalı və məzmunlu olduğu barədə aydın təsəvvürə malik olsun.

Yetmiş il ömür sürən Mir Cəlal həyatının tam yarım əsrini Azərbaycan maarifinin, mədəniyyət və ədəbiyyatının yaranmasına, təşəkkül və inkişafına

həsr etmişdir. Azərbaycan maarifinin, kadr hazırlığının, ədəbiyyatının, ədəbiyyatşünaslıq və tənqidinin, elmi kadrlar hazırlığının hansı sahəsinə nəzər salsaq, orada bu dahi insan və şəxsiyyətin izinə rast gələrik. Mən əvvəldə şəxsiyyət probleminin bəzən unudulduğunu nahaqdan qeyd etməmişəm. Mir Cəlal alimliyindən, müəllimliyindən ziyadə, bir şəxsiyyət olaraq Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə daxil olmuşdur. Bu o deməkdir ki, görkəmli ədib elmi-tədqiqat işi aparmaqla, mühazirə oxumaqla, kafedraya rəhbərlik etməklə öz vəzifəsini bitmiş hesab etməmişdir. O, həm də bir insan olaraq elmi kadrların hazırlanmasına bir ata kimi yanaşmış, tələbə gənclərin simasında ədəbiyyatımızın, mədəniyyət və maarifimizin gələcəyini görmüşdür.

Yaxşı yadımdadır, düz otuz il bundan qabaq 1977-ci ildə İstisuda dincələrkən gözəl alim-vətəndaş Firidun Hüseynovla görüşdüm. O, söhbətlərimizin birində dedi:

-Mir Cəlal müəllim bizim adicə müdirimiz deyildir, həm də necə işləmək, necə elmi-tədqiqat işləri aparmaq, tələbə və aspirantlarla necə rəftar etmək sahəsində bizim yol göstərənimizdir. O, adicə müdir deyildir, Mir Cəlal müəllim bütün sahələrdə bizim işiqforumuzdur...

Mən Mir Cəlal müəllimin bir şəxsiyyət olaraq hamıya nümunə olduğunu öz həyatımda da müşahidə etmişəm. Doktorluq dissertasiyası üzərində işləyəndə də, dörd aylığa universitetə ixtisasartırma kursuna gedəndə də bir gün olsun belə, mənə əməli köməkliyi unutmamış, dərd–sərimlə maraqlanmış, mənim günlərimin səmərəli keçməsinə ötrü bütün şəraiti yaratmışdır.

Mən Mir Cəlal müəllimin bir keyfiyyəti üzərində də ayrıca dayanmaq istərdim. O da bu yazıçı–alim–vətəndaşın sözü ilə əməlinin üst–üstə düşməsidir. Xeyrixahlıq, kimsəsizlərə yardım etmək, ona müraciət edənləri dinləmək, dərd–sərinə dəf etməkdən ötrü əlindəki bütün imkanlardan istifadəyə çalışmaq onun qanında–canında idi. Məhz bunun üçündür ki, onun qələminə məxsus əsərlər qəlblərə hakim kəsilir, maraqla oxunur. Mir Cəlalin əsərlərini oxuyarkən adam mənən dincəlir, lazım gəldikdə təəssüflənir, lazım gəldikdə göz yaşları axıdır. Uzunçuluq, boğazdan yuxarı deyim tərzini onun yaradıcılığına yaddır.

Əgər mən desəm ki, hazırda doğma Azərbaycanımızda ən çox oxunan sənətkarlardan biri Mir Cəlaldir, buna zərrə qədər də şübhə etməyin. Nədir onu geniş oxucu kütləsinə bu qədər sevdiren?

Bu sualın cavabı birdir: yazıçı şəxsiyyətinin geniş kütlə tərəfindən sevilməsi!

Mir Cəlal xalq tərəfindən sözü ilə əməli bir olan insan-vətəndaş-yazıçı kimi tanınır. Gəncədəki 39 sayılı məktəb ölməz ədibin adını daşıyır. Burada sənətkarın adına layiq səliqə –səhman, uşaqların davranışı, Mir Cəlala layiq kitab sərgisi, şagirdlərin hazırladıqları kompozisiyalar-bütün bunlar böyüməkdə olan gənc nəslin vətəndaş ədibə-Mir Cəlala rəğbətini əyani sübutudur.

Mir Cəlalin indiyədək 60-dan artıq kitabının işıq üzü görməsi də görkəmli yazıçının yaradıcılığına oxucu tələbatı barədə çox şey deyən əsərlər sırasına «Bir gəncin manifesti», «İnsanlığ fəlsəfəsi», «Dirilən adam», «Silah qardaşları» və digər əsərləri çox vaxt növbə ilə oxuculara verilir. Elə şahidi olduğum bu fakt da sənətkar yaradıcılığına oxucu marağının ən bariz nümunəsidir.

Sənətkar o zaman sevilir və geniş oxucu kütləsi tərəfindən qəbul olunur ki, o, yazıçının şəxsində özünün ağıllı yol göstərənini görür. Bu baxımdan Mir Cəlal xoşbəxt sənətkarlardandır.

Bir cəhəti də qeyd etməyi vacib və zəruri sayıram: Nə gizlədim, dahi söz sərrafı Məhəmməd Füzulini mən Mir Cəlalin «Füzulinin poetikası» əsərini oxuyandan sonra daha da dərindən sevməyə başlamışam...

Mir Cəlal kimi sənətkarlar heç bir zaman ölmürlər, onlar ağır yolları keçəndən sonra döyüşlərdən çıxmış sərkərdələr kimi torpağın qoynuna köçür, öz gedişləri ilə Ana torpağı daha da şöhrətləndirirlər. Bu gün böyük hörmət və ehtiramla xatirəsini qeyd etdiyimiz Mir Cəlal da belə xoşbəxt sənətkarlardan biridir.

**Telman Cəfərov,
Professor
(Bakı Slavyan Universiteti)**

RUS BÖLMƏSİNDƏ MİR CƏLAL YARADICILIĞININ TƏDRİSİ

Məlumdur ki, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən rusdilli məktəblər və bölmələr üçün tədris standartları, proqram və dərsliklərinin yaradılması ciddi münasibət tələb edir. Xüsusən də humanitar, dil və ədəbiyyat fənləri üzrə tədris materiallarının Azərbaycan reallıqlarını əks etdirməsi, milli-mənəvi dəyərlərimizə söykənməsi, övladlarımızın əsl vətənpərvər kimi, Vətəninə və xalqına hörmət və məhəbbətlə tərbiyə olunması nöqtəyi-nəzərindən bu, olduqca vacib məsələdir. Eyni zamanda, ümumbəşəri dəyərlər, dünya dilləri və sivilizasiyaları ilə tanışlıq, özgə mədəniyyətlərə və dünyagörüşlərə sayğı hissənin formalaşması, bu müstəvidə özümüzü görmək və hiss etmək qabiliyyətinin aşılması orta məktəb müəllimlərinin ən ümdə vəzifəsi olaraq qalmalıdır. Təhsil aldığı dildə sərbəst danışmaq və səliss yazı mədəniyyətinə malik olmaq, həmən ölkənin realiləri: tarix və mədəniyyəti, xalqın məişəti, adət və ənənələri ilə bağlı bilgilər əldə etmək

nə qədər vacibdirsə, doğma torpağa, xalqa və Vətənə məhəbbət və hörmət hissi aşılamaq məqsədilə bədii və ideya-mövzu cəhətdən dəyərli ədəbiyyat nümunələri seçmək, klassik ədəbiyyatımızla yanaşı, Y.V. Çəmən-zəminli, Mir Cəlal, İ.Şıxlı, M.Araz, B.Vahabzadə və başqaları kimi müasir ədiblərimizin milli ruhlu əsərlərinə müraciət etmək də o qədər gərəklidir.

Üzvü olduğum müəllif kollektivi rusdilli Azərbaycan məktəbləri üçün yeni «Ədəbiyyat» dərsliklərini yaradarkən bir sıra meyarları rəhbər tutmuşdu:

1) yeni dərsliklər müasir təhsil standartları və paralel olaraq yaradılan fənn üzrə milli kurikulumun tələblərinə cavab verməlidir, ədəbiyyatın tədrisinə yeni yanaşmanın, interaktiv və integrativ metod və üsulların təmin olunmasına şərait yaratmalı, diskussiyalara, əyləncəli, düşündürücü və yaradıcı işə meydan açmalıdır;

2) Azərbaycan və rus bölmələrində tədris olunan «Ədəbiyyat» fənləri arasındakı fərqləri minimuma endirməli, rus, Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının bir dərslik çərçivəsində uyğun proporsiyalarla təmsil olunmasına çalışmalı;

3) istər orta, istərsə də yuxarı təhsil pillələrində şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinə cavab verən, onların yeniyetmə və sonradan şəxsiyyət kimi formalaşmasına kömək edən ədəbiyyat nümunələrinin seçilməsi və

onların müvafiq qaydada təhlili üçün lazımi nəzəri materialları, sual, tapşırıq və tövsiyələri təklif etməli;

4) ədəbi növ və janrlar, mövzu-ideya, şeir vəznləri və s. kimi ədəbiyyat nəzəriyyəsinə aid məsələlərlə tanışlıq vasitəsilə bədii ədəbiyyatı daha dərinləndirən, anlamı, yenilik və gənclərdə bədii zövqü tərbiyə etmək və formalaşdırmaq, onlarda sərbəst təhlil etmək və seçim aparmaq vərdisləri oymalı və s.

5) IX-XI siniflərin proqram və dərslərinə rus və Azərbaycan ədəbiyyatlarının ta qədim dövrlərdən bu günədək xronoloji ardıcılıqla əhatə olunması, Şərqi və Qərbi ədəbiyyatları nəzərə alınmaqla, şagirdlərdə dünya ədəbiyyatının ən tanınmış nümayəndələri və inciləri haqda müəyyən təsəvvürün oymasına nail olmalı;

6) məktəblilərin yaş xüsusiyyətlərinə və mövzu prinsipinə uyğun olaraq, sinifdənkənar oxu materiallarının düzgün seçilməsi və bu işin səmərəli təşkili məqsədilə proqramda müvafiq dərslər saatları nəzərdə tutulmalı, rus və dünya ədəbiyyatına müraciət edərkən ənənəvi mövzularla yanaşı, Azərbaycanı təsvir edən müəlliflərə və əsərlərə geniş yer ayrılmalıdır. Məs., A.Dümanın «Qafqaz səyahəti» və Y.Polonskinin «Əkbər» əsərləri kimi nümunələr;

Əsərləri şagirdlərin milli özünüdərkinə, onlarda vətənpərvərlik ruhunun tərbiyə olunmasına xidmət

edən böyük yazıçı, filoloq və pedaqoq Mir Cəlal Paşayev yaradıcılığına VIII və XI sinif proqramlarında yer ayrılmışdır. VIII sinif üçün «Ədəbiyyat» dərsliyi üzərində iş tamamlanmağında, VIII sinif dərsliyində təmsil olunmuş «Bir gəncin manifesti» romanının tərbiyəvi əhəmiyyətindən bəhs etmək istərdim. Qeyd edək ki, proqram tələblərinə uyğun olaraq, ədibin yaradıcılığının XI sinif dərsliyində daha geniş və hərtərəfli şəkildə səciyyələndirilməsi nəzərdə tutulur.

VIII sinfin «Ədəbiyyat» dərsliyində yazıçının həyat və yaradıcılığının mühüm faktları, o cümlədən ali, orta ixtisas və orta məktəblərdə pedaqoji fəaliyyəti ön plana çəkilir, müxtəlif illərdə və ayrı-ayrı janrlarda yazdığı əsərlər barədə qısa məlumat verilir. «Bir gəncin manifesti» əsərini buraya daxil etməkdə məqsəd şagirdlərdə dövrün real tarixi mənzərəsi barədə təsəvvür yaratmaqdan, yaşıdları yazıq Baharın düçar olduğu faciəni onlara göstərməkdən və ən əsası da uşaqların fikrini ən çətin anlarda belə, əyilmək bilməyən, öz şərəf və ləyaqətini hər şeydən uca tutan, evinin ən əziz əşyası – «Yusif və Züleyxa» xalçasını ingilisə satmaqdan imtina edib, «İtə ataram, yada satmaram» deyən Azərbaycan qadınının qeyrətli hərəkətinə yönəltməkdən ibarət idi. Romandan seçdiyimiz iki parça – Sonanın ingilisə cavabı və onun kiçik oğlu Baharın bəxtsiz qismətindən bəhs edən fəsillər

mühüm tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyır. Buradakı bədii təsvir, emosional fon, peyzaj lövhələri, sadə və təsirli dil oxucu, xüsusən də uşaq hafizəsində dərin iz buraxır. Seçilmiş mətn parçaları o qədər təsirli və ifadəlidir ki, burada uşaqların iştirakı ilə geniş müzakirə və diskussiyadan, onların hadisələrin axarına və mənfi obrazlara açıq və kəskin münasibətindən qaçmaq mümkün deyil.

Əsərdən götürülmüş parçaların təhlili üçün uyğun sual və tapşırıqlar seçilmiş, əsərdəki Azərbaycan realilərinin rus dilinə ustalıqla tərcüməsinə diqqət yetirilmişdir. Şagirdlərə «İtə ataram, yada satmaram» mövzusunda inşa yazısının təklif olunması onlara öz fikirlərini daha geniş səpkidə ifadə etməyə və mövzunu tariximizin bugünkü reallıqları ilə əlaqələndirməyə şərait yaradır.

Fikrimizcə, rus dilinə uğurla tərcümə edilmiş, milli və tarixi koloriti özündə ehtiva edən Mir Cəlalin «Bir gəncin manifesti», Y.V.Çəmənşeminlinin «Qan içində», İ.Şıxlının «Dəli Kür» kimi əsərlərinin mətnindən həm də rus bölmələrinin rus və Azərbaycan dili dərslərində də bəhrələnmək vacibdir. Bu cəhətdən Mir Cəlalin dadlı-duzlu satirik və yumoristik hekayələrinə də diqqət yetirməyə dəyər.

Rafiq Yusifoğlu,
F.e.n.
(Sumqayıt Dövlət Universiteti)

MİR CƏLAL ƏDƏBİYYATŞÜNAS ALİM KİMİ

Ədəbiyyatşünaslıq elmimizin formalaşmasında, inkişafında, bədii əsərlərin tədqiqat metodologiyasının hazırlanmasında, istər klassiklərimizin, istər müasirlərimizin, istərsə də dünya ədəbiyyatının tədqiqində Mir Cəlal Paşayevin əvəzsiz xidmətləri vardır.

Bədii ədəbiyyatın nəzəri problemləri ilə ciddi şəkildə məşğul olması Mir Cəlalin öz yaradıcılıq nümunələrinə də təsirsiz qalmamışdır. Onun qələmindən çıxan nəsr əsərlərini müxtəlif nəzəri problemlər istiqamətində araşdırmaya cəlb edəndə aydın şəkildə görünür ki, bu əsərlər təkcə yazıçı təxəyyülünün yox, həm də ona gizli şəkildə, daim nəzarət edən bir tədqiqatçı alim təfəkkürünün məhsuludur.

Mir Cəlalin sovetlər birliyi dövründə, sosioloji təhlillərə üstünlük verildiyi, sosialist realizminin bədii ədəbiyyatı qiymətləndirmək meyarına çevrildiyi bir

məqamda M.Füzulinin yaradıcılıq nümunələrini poetik xüsusiyyətlər, bədii sənətkarlıq problemləri işığında tədqiqata cəlb etməsi ədəbiyyatşünaslıq elmimizin yeni istiqamətdə inkişafına təkan verən amillərdən olmuşdur.

Hələ 1940-cı ildə "Füzulinin poetikası" mövzusunda namizədlik dissertasiyası yazıb uğurla müdafiə edən Mir Cəlal Paşayevin tədqiqatı təkcə ustad şairimiz Füzuli yaradıcılığının sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi baxımından maraqlı deyildi. Bu əsər həm də qiymətli bir elmi mənbə, qaynaq kimi tədqiqatçılarımızı həmin istiqamətdə araşdırmalar aparmağa həvəsləndirirdi. Bu elə bir zaman idi ki, həmin dövrdə hətta klassiklərimizin əsərləri folklor nümunələrimiz belə, sosialist realizmi prinsipləri ilə qiymətləndirilməli, saf-çürük edilməli idi.

Mir Cəlalin doktorluq dissertasiyasının da nəzəri problemlərə həsr edilməsi təsadüfi deyildi. Elə bil ki, bu istedadlı alim təkcə sözləri ilə deyil, həm də elmi fəaliyyəti ilə ədəbiyyatşünaslıq elmində tədqiqat istiqamətini müəyyənləşdirirdi. Ədəbi məktəblərin tədqiqinə həsr edilən "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" adlı doktorluq dissertasiyasının fundamental bir tədqiqat əsəri kimi ədəbiyyatşünaslıq elmində inciləri sırasına daxil edilməsi heç də təsadüfi deyildir.

Ən maraqlı cəhətlərdən biri isə ondan ibarətdir ki, Mir Cəlal müəllimin bütün ədəbi fəaliyyəti, hekayələri, povestləri, romanları, tədqiqat əsərləri, ədəbiyyatımızın müxtəlif problemlərinə həsr olunan məqalələri, müəllimlik fəaliyyəti bir amala, bir məqsədə – gənclərimizin və yeniyetmələrimizin tərbiyəsi kimi mühüm bir məsələyə xidmət edirdi. Mir Cəlal müəllim təkcə bədii əsərlər, tədqiqat əsərləri yazmaqla kifayətlənmir, yeni nəslə kömək məqsədilə öz tədqiqatlarından bəhrələnməklə dərsliklər yazmağa da üstünlük verirdi. Məhz onun yazdığı, bir neçə dəfə nəşr olunub tələbələrin istifadəsinə verilən "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları" dərsliyi neçə-neçə nəslin ədəbi təfəkkürünün, bədii zövqünün, nəzəri fikrinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

Bu gün ədəbiyyatşünaslıq elmimizin sayılıb seçilən nümayəndələrinin demək olar ki, hamısı ədəbiyyatın nəzəri əsaslarını Mir Cəlal Paşayevin məhz həmin əsərindən öyrənmişlər. Başqa sözlə desək, "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları" kitabı uzun illər ölkəmizdə ədəbiyyatşünaslıq elminin əlifbası rolunu oynamış və bu missiyanı indi də ləyaqətlə davam etdirməkdədir. Bu mövzuda yazılan monoqrafiyaların, dərsliklərin hamısı həmin fundamental tədqiqat əsərindən qaynaqlanmışdır.

Mir Cəlal Paşayevin ədəbi-tənqidi məqalələrinin əksəriyyətində dil, üslub, bədii ifadənin imkanları kimi mühüm sənətkarlıq məsələləri həmişə ön planda dayanmışdır. Görkəmli ədib, tədqiqatçı "bədii dilimizi yad sözlərdən qurtarmağa, onu təmizləməyə, saflaşdırmağa" çox böyük əhəmiyyət vermiş, M.F. Axundov, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqqverdiyev kimi sənətkarların əsərlərini tədqiqata cəlb edərkən əsas diqqəti bu məsələyə yönəltmişdir. İnandırıcı bədii təhlillərdən sonra onun gəldiyi elmi qənaətlər heç zaman şübhə doğurmamışdır.

Mir Cəlal "Nəsrimizin baniləri" adlı məqaləsində bədii nəsrə iyirminci əsrin onuncu illərinə qədər üç əsas üslubun olmasını elmi şəkildə əsaslandırmışdır: "Bunlardan biri tənqidi realizm üslubu, ikincisi, fanatik Şərq üslubunda yazan, Kərbəla hadisələrini, mərsiyə ənənələrini bütün konservativliyi ilə davam etdirmək istəyənlərin üslubu, üçüncüsü, guya sevgi azadlığını təbliğ edən romantik yazıçıların üslubu idi."

Ən yaxşı cəhət ondan ibarətdir ki, Mir Cəlalin tezləri heç zaman əsassız qalmır. Əksinə, təhlillərin məntiqi nəticəsi kimi meydana çıxır. Tədqiqatçı fikrini əsaslandırmaq üçün bəzən nəsr nümunələrinin xarakterik parçalarından uzun-uzadı sitatlar gətirməkdən belə çəkinmir. Bir nəzəriyyəçi alim kimi bədii əsərin strukturundakı ən aparıcı elementləri seçib ön

plana gətirmək bacarığı, müqayisələr aparıb fikrini əsaslandırmaq metodu Mir Cəlalin üslubunun ən aparıcı elementlərindəndir. O, M.Füzulinin "Hədiqətüs-süəda" əsərini nəsrimizdə birinci tarixi po-vest adlandırır. O dövrdə məzmununa və ideyasına görə sosialist ideologiyasına qətiyyənlə uyğun gəlməyən həmin tipli əsərlərin təhlili də böyük cəsarət tələb edirdi. Burada da Mir Cəlal müəllimin bədii sənətkarlıq məsələlərindən bir qalxan kimi istifadə etməsi hiss olunmaqdadır. O yazır: "Mövzusunun dini mahiyyəti, qəhrəmanların çoxunun dini-tarixi simalar olması, heç vaxt bizə, əsərin gözəl sənətkarlıq xüsusiyyətlərini, tərənnüm üsullarını diqqətdən qaçıрмаğa haqq vermir." (Bax: Mir Cəlal. Klassiklər və müasirlər. Bakı,1973, s.12).

Ədəbi prosesdə varislik prinsipinə çox böyük önəm verməsi də Mir Cəlal müəllimin elmi təhlilləri üçün xarakterikdir. "Biz klassiklərimizdən öyrənməliyik, özü də dərinədən öyrənməliyik" qənaətinə gələn yazıçı həm özü bədii, elmi yaradıcılığında bu məsələyə xüsusi diqqət yetirir, həm də qələm dostlarını, xüsusən ədəbiyyata yeni gələn gəncləri bu istiqamətdə axtarışlar aparmağa səs-ləyirdi.

Öz dövrünün üzdə olan bir nasiri kimi tanınan, seçilən Mir Cəlal o zaman yaranan heç bir nəsr əsərini diqqətdən qaçırmır, yeni yaranan bədii əsərlərin mə-

ziyyət və nöqsanlarını yüksək peşəkarlıqla təhlil edir, ümumiləşmələr aparır, qələm dostlarına, xüsusən gənc yazıçılara ağıllı məsləhətlər verirdi. M.F.Axundov, C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqverdiyev, N.Nərimanov kimi ədiblərin əsərlərini yüksək peşəkarlıqla təhlil və tədqiq edən ədib öz qələm dostlarından M.İbrahimov, Əbülhəsən, S.Rəhimov, Ə.Vəliyev, M.Hüseyn, İ.Əfəndiyev və başqalarının yaradıcılığına da biganə qalmırdı. Mir Cəlalin xüsusən gənclərin yaradıcılığını diqqətlə izləməsi, onların yazıları haqqında mətbuatda çıxışı həm onun zəhmətsevərliyindən, həm də qayğıkeşliyindən, həssaslığından xəbər verən önəmli faktlardır.

Ədəbiyyata o zaman yeni gələn gənclərdən İ.Şıxlının, B.Bayramovun, İ.Hüseynovun, H.Abbaszaadənin, H.Seyidbəylinin, S.Qədirzaadənin, Y.Əzimzaadənin və başqalarının nəsr əsərlərini böyük ürəklə təhlil edən Mir Cəlal gənc şairlərdən H.Arif, B.Vahabzaadə, Qabil, Q.Qasımsaadə, N.Gəncəli, İ.Səfərli, Ə. Kürçaylı və başqalarının yaradıcılıq nümunələri haqqında da ustad sözü söyləməkdən çəkinmir, yeni ədəbi qüvvələrdən öz xeyir-duasını əsirgəməirdi.

Mir Cəlal təkcə nəsrin deyil, poetik əsərlərin də səriştəli tədqiqatçısı idi. Onun Səməd Vurğunun yaradıcılığı haqqında yazdığı "Yeni şeirin manifesti"

məqaləsi tədqiqatçının poeziya nümunələrinə də necə həssaslıqla yanaşma qabiliyyətindən, poetik duyumundan xəbər verir. Bu görkəmli ədəbiyyatşünasın təkcə Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı məqalələri deyil, ədəbi əlaqələrin tədqiqi sahəsindəki xidmətləri də çox böyükdür.

Mir Cəlalin "Ədəbi söhbətlər" adlı məqaləsində belə bir cümlə var: "Tənqidin və tənqidçinin sözü kəsərli, nüfuzu böyük olmalıdır." Cəsarətlə demək olar ki, Mir Cəlal müəllimin özü də məhz belə bir qələm sahibi olmuşdur.

Şamil Vəliyev,
F.e.d.
(Bakı Dövlət Universiteti)

MİR CƏLALIN ƏDƏBİ-ELMİ AXTARIŞLARIN- DA MÜASİRLİK MEYARI

Zəngin ədəbi-nəzəri ənənələri olan Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı tarixində Mir Cəlalin özünəməxsus yeri var. Onun Azərbaycan folkloru, qədim və orta əsrlər ədəbiyyatı, klassik Şərq və Qərb ədəbiyyatı, rus ədəbiyyatı, habelə realizm, romantizm, sentimentalizm və s. haqqında söylədiyi sərrast mülahizələr bu gün də öz əhəmiyyətini saxlamaqdadır.

Görkəmli nasir Mir Cəlalin ədəbiyyatşünas-alim və nəzəriyyəçi kimi tanınması XX əsr ədəbi prosesinə və onun ziddiyyətləri dövrünə təsadüf edir. Elə bir dövrə ki, bir tərəfdən, xalis sovet ədəbiyyatı yaranır, sosialist realizmi metodunun tələbi ilə mətin kommunist obrazlarının yaradılması prioritet sayılırdı. Digər tərəfdən, sovet dövrünün milli Azərbaycan ədəbiyyatı öz milli-mənəvi və əxlaqi ənənələrini yeni zaman kontekstində davam etdirirdi.

Sovet dövründə milli Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələri yaradanların sırasında Mir Cəlalin yeri aydın görünməkdədir. Bunu ədibin nəsrı və elmi-nəzəri axtarışları təsdiqləməkdədir. Yazıçının «Bir gəncin manifesti», «Dirilən adam», «Yolumuz hayadır?» kimi roman və povestləri, lirik-yumoristik hekayələri ilə yanaşı, «Azərbaycanda ədəbi məktəblər», «Füzulinin sənətkarlığı», «Klassiklər və müasirlər» kimi elmi əsərlərinin bu gün oxucu marağını ödəməsi, «Ədəbiyyatşünaslığın əsasları» dərslisinin tədris prosesində istifadə olunması məhz müasirlik mövqeyindən yazılması ilə bağlıdır. Bədii əsərlərində olduğu kimi, elmi-nəzəri yaradıcılığında da müasirlik meyarına əsaslanan ədib klassik sənətkarın əbədiyaşar olmasını nəzərə çatdırarkən, tip, xarakter və şəxsiyyətin daxili-mənəvi aləminin zənginliyini ön plana çəkərkən, ictimai-siyasi ideyaları bədii məzmun və mənaya tabe tutarkən həmin mövqeyinə sadıq qalırdı.

Ədibin 1930-cu illərdə ədəbi proses, II dünya müharibəsi illərində ədəbiyyat, müharibədən sonrakı dövrdə, xüsusilə 1960-cı illərin lirik-psixoloji nəsrı və şeiri haqqında dəqiq elmi mülahizələri bu gün də aktuallığını saxlamaqdadır. Yazıçının sovet dövründə milli ədəbi prosesin inkişafını təmin edən S.Vurğun, S.Rüstəm, S.Rəhimov, R.Rza, İ.Əfəndiyev, G.Hüseynoğlu, habelə Anarın, Elçinin nəsrı, onların

ədəbi-estetik qənaətləri haqqında, K.Talıbzadə, C.Abdullayev, T.Mütəllimov, A.Axundov, B.Nəbiyev və başqalarının ədəbi-elmi yaradıcılığı barədə söylədiyi ədəbiyyatşünaslıq mülahizələri çağdaş ədəbi-estetik axtarışların istiqamətini müəyyənləşdirmək baxımından əhəmiyyətlidir.

Ədəbiyyatşünas-alimin sənətin tarixi, ayrı-ayrı bədii-estetik cərəyanların prinsipləri, təcrübəsi, nəzəri anlayış və kateqoriyaların izahı ilə bağlı fikirləri, milli realizm və romantizmi dünya ədəbi-nəzəri fikri kontekstində təhlil etməsi müasir postmodernist axtarışlar dövrü üçün meyar sayıla bilər.

Mir Cəlalin milli mətbuat tarixi və onun iş təcrübəsi ilə bağlı fikirləri də çağdaş demokratik axtarışlar üçün örnək ola bilər. Ədibin «Molla Nəsrəddin»çilər, «Füyuzat»çılar, liberal və sosial-demokrat, habelə konservativ mətbuat nümunələrinə elmi-tənqidi münasibəti müasir və şəffaf informasiya axtarışları, milli ideoloji fikir mühitinin və demokratik düşüncə, sivil vətəndaş cəmiyyətinin yaradılması üçün son dərəcədə gərəklidir.

**Cahangir Məmmədli,
Dosent
(Bakı Dövlət Universiteti)**

SƏNƏTKARIN ESTETİK İDEALLAR SİSTEMİ

Azərbaycan ədəbi-bədii fikir tarixində, milli maarifçilik xəttində, nəsr və publisistikamızın inkişafında, yeni müəllimlik məktəbinin klassik müəllim obrazı ilə uyuşmasında çox böyük xidmətləri olan Mir Cəlal Paşayev oxucularının və tələbələrinin yaddaşında böyük vətəndaş, böyük insan və böyük ustad kimi qalmışdır. Mir Cəlal müəllim Azərbaycan ədəbi-bədii mühitində nəsr ustası kimi, elmdə ünlü bir ədəbiyyatşünas alim kimi, maarifçilik işində unudulmaz müəllim kimi, jurnalistikamızda peşəkar publisist kimi tarixə qovuşmuşdur. Onun nəsr əsərlərinin hər biri çap olunduğu zamanın ədəbi hadisəsi səviyyəsində qəbul edilmişdir. Həm də bu əsərlər zamanın səddini aşaraq, çağdaş günlərimiz üçün də aktual səsəlməkdədir. Ədibin «Dirilən adam» romanı öz dövrünün ədəbi hadisəsi idi. Müasir günlərimizdə isə romanın tamaşa variantı eyni səviyyədə – ədəbi hadisə səviyyəsində qarşılanmışdır. Bu əsər XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan kəndinin faciəli güzəranını lirik-psixoloji

planda, xalqın öz hüquqları uğrunda mübarizəyə aparan yollarının inkişaf qanunauyğunluğunu inandırıcı sözün gücü ilə oxucuya çatdırır.

Yazıçı «Dirilən adam»dan dərhal sonra xalqın keçdiyi eyni tarixi mübarizə dövrünə, kəndin, təxminən, eyni faciəli məqamlarına «Bir gəncin manifesti» romanı ilə yenidən qayıtmışdır. Arxada roman təcrübəsi, həyata tam bələdliyi bu əsəri daha mükəmməl, daha sənətkarcasına ortaya qoymuşdur. Bu əsər yarandığı gündən klassik nümunəyə çevrilib. Mir Cəlal müəllim özü klassikanı izah edərkən deyirdi: əsər zaman tanımayanda, problemlərə əbədilik rakursundan baxanda, bu problemlərin ustadcasına bədii həllini verəndə klassikaya çevrilir. «Bir gəncin manifesti» bir xalqın azadlığı uğrunda mübarizəsinin iki ciddi qütbünü bədii söz sənətinə gətirib. Birincisi budur ki, xalq onu saya salmayan, şəxsi mənafeyi üçün Vətəni hər cür «misterlərə» satan, varlanmaq və piylənməkdən başqa bir idealı olmayan «özünükülərə» qarşı ayağa qalxıb, ikincisi odur ki, xalq onun mədəniyyət nişanələrindən tutmuş çöllərindəki, ceyranarınadək hər şeyə sahib çıxmaq iddialarında olan yadellilərə, ögeylərə qarşı vuruşur. Bu vuruşda müəllifin inandığı bircə qüvvə var: xalq iradəsi, xalq səfərbərliyi. Bu gün Azərbaycan xalqına romanda qoyulan bu iradə, bu birlik çox vacibdir.

Ədibin «Açıq kitab» romanı da xalq iradəsini, xalq ləyaqətini önə çəkir. «Açıq kitab» yazıçı Mir Cəlalin həm də müəllim kimi ömrünü həsr etdiyi tələbə həyatı ilə bağlıdır.

Mir Cəlal altı romanın müəllifidir. Ancaq o heç vaxt böyük imkanları olan kiçik janrdan – hekayədən uzaq düşməyib. Onun hekayələrinin hamısında cəmiyyət həyatının sənətkarı narahat edən məqamları qələmə alınır. Qeyd edək ki, Mir Cəlal hekayələrində daha müasir və daha aktualdır. Bu hekayələrin böyük əksəriyyətində köhnəlik və yeniliyin əbədi mübarizəsi görünür. Bizim bugünkü bir çox problemlərimiz Mir Cəlalin uzun illər bundan əvvəlki hekayələrinin əsas mövzularıdır. Məsələn, biz artıq iclasların, artıq protokolların, artıq rəsmiyyətçiliyin əleyhinə indi-indi mübarizəyə başlamışıq. Bunun necə bir bəla olduğunu indi anlamışıq. Mir Cəlal hələ uzun illər öncə «İclas qurusu» kimi kiçik bir hekayədə bu bəlanın satirik, sarkastik təsvirini vermişdir.

Mir Cəlal nəsrinin böyük bədii estetik ideallar sistemi var. Bu ideallar xalqı, milləti kamil və ayıq görmək, insanı kamilləşdirmək missiyası daşıyır. Onun bütün bədii və publisistik sözü gənclərə ünvanlanır. Çünki cəmiyyət insanın gənclikdən gələn kamilliyi ilə sağlam mühitə çevrilir. Sözü həmişə gənclərə olan bu böyük yazıçıdan, müəllimdən və

“Yazıçı və zaman”. Mir Cəlal Paşayev – 100. I cild. 1 e-kitab

alimdən öyrənmişik, öyrənirik və öyrənəcəyik.
Onun estetik idealları hələ çox-çox yeni nəsillər
tərbiyə edəcək.

**Nizami Xəlilov,
Dosent
(Bakı Dövlət Universiteti)**

HƏYAT HƏQIQƏTLƏRİ, ÜSLUB AXINLIĞI

(Mir Cəlal və Ə.Haqverdiyev)

Görkəmli yazıçı, böyük alim, professor Mir Cəlal Paşayev bir sıra görkəmli sənətkarlar – M.Füzuli, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqverdiyev, Ə.Nəzmi, M.Hadi, M.Ə.Möcüz və digərləri haqqında qiymətli tədqiqatlar aparmış, sanballı, dəyərli, bu gün də çəkisini saxlayan monoqrafiya və oçerklər yazmışdır. Əlbəttə, kiçik bir yazıda bunların hamısı haqqında danışmaq imkan xaricindədir. Burada biz ədibin Ə.Haqverdiyevin yaradıcılığı haqqında olan bir neçə mülahizəsinə münasibət bildirməyə çalışacağıq.

Bədii dil, üslub və onun məna gözəllikləri xalq həyatı ilə bağlı sənətkarları həmişə narahat edən, düşündürən vacib məsələlərdən olmuşdur.

XIX əsrin sonları, XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq, Azərbaycan ədəbiyyatında canlı danışıq dilinə, xalqın folkloruna maraq daha da güclənir. Bu dövrdə yaşamış görkəmli yazıçılar ana dilinə, onun

bitib tükənməyən, zəngin xəzinəsi olan folkloruna xüsusi diqqət və maraq yetirirdilər. Beləliklə, ədəbi dil get-gedə daha da xəlqiləşməyə doğru yönəlir. N.Vəzirov, N.Nərimanov, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqverdiyev, S.S.Axundov, S.M.Qənizadə, F.Köçərli, A.Şaiq, A.Səhhət və başqaları ana dilinin təmizliyi və əcnəbi sözlərdən uzaqlaşma uğrunda gərgin mübarizə aparır, xalq dilinin sadəlik və gözəlliyini sənətə gətirməklə, özləri də dəyərli əsərlər yaradırdılar. Xüsusilə «Molla Nəsrəddin» jurnalı ətrafında toplaşan sənətkarlar xalq danışığının zəngin xəzinəsinə əsaslanaraq, yeni əsərlər yaradaraq, «onu daim daramış, işləmiş və gözəlləşdirmişlər» (M.Arif).

Dil sadəliyi, dil gözəlliyi, təmizliyi həmişə onları düşündürmüş və onlar əsl sənət hikmətini xalq dilinin incəliklərində, şirinliyində, ümumiyyətlə, canlı danışıq dilində axtarmışlar. Bunu təkcə öz yaradıcılıqları üçün kifayət saymamış, həm də təbliğ etmişlər.

Dramaturgiyada M.F.Axundov ədəbi məktəbinin layiqli davamçılarından olan Ə.Haqverdiyev də bu ənənəyə sadıq qalaraq, xalq yaradıcılığının zənginliklərindən, dil və üslub xüsusiyyətlərindən, canlı danışıq dilindən çox bacarıq və ustalıqla istifadə etmişdir. Bunu duyan yazıçı-alim professor Mir Cəlal çox doğru olaraq yazırdı: «Canlı danışıq dilimizi, onun

gözəl xüsusiyyətlərini, zəngin, əlvan söz ehtiyatını, xalq məsələlərini, həkimanə sözlərini bu qədər cəsarətlə yazıya, bədii ədəbiyyata gətirən iki ədibimiz varsa, biri Haqverdiyevdir. Ona görə də ədibin dili əlvan, söyləmə üsulu şirin, ədası xoş, təsvirləri səlisdir».

Ə.Haqverdiyevin bədii dil və üslubu xalqda olduğu kimi çox sadə və cazibədardır. Lakin bu sadəlikdə böyük hikmət və müdriklik var, fikir genişliyi və dolğunluq var. Yazıçının əsərləri oxucunu yormur, onun zövqünü oxşayır, Əbdürrəhim bəy əsərlərində xalq ədəbiyyatından sadəcə olaraq köçürmə yolu ilə istifadə etməmiş, xalq ədəbiyyatının zəngin qatlarından məharətlə istifadə etməklə, həm də onu yeni notlarla, yeni naxışlarla bəzəməyi və zənginləşdirməyi bacarmışdır. Yazıçı bu vaxt fikrini obrazlı demək üçün təsvir və ifadə vasitələrindən də bacarıqla, həm də bol-bol istifadə etmişdir.

Ə.Haqverdiyev ən adi, ən kiçik əhvalatda belə, böyük ictimai-siyasi məsələlərə toxunan və böyük məna yaratmağı bacaran yazıçılardandır. Onun yaradıcılığında çox ciddi məsələlər, böyük hadisələr bir detal, təfərrüat, kiçik bir əhvalat çərçivəsində yüksək sənətkarlıqla ümumiləşdirilmişdir. Bu cəhət Mir Cəlalin yaradıcılığı üçün də xarakterikdir. O, Ə.Haqverdiyev və C.Məmmədquluzadəni dil və üslub gözəlliyinə görə Azərbaycan bədii nəsrinin böyük baniləri hesab edir

və yazır: «Əbdürrəhim bəyi, müəyyən mənada, yeriyən Azərbaycan adlandırmaq olar». Mir Cəlal Ə.Haqqverdiyevi yaradıcılığının bir sıra keyfiyyətlərinə görə, «dünyanın böyük ədiblərə: Çexovlar, Mopassanlar, Cek Londonlar, Mark Tvenlərlə yanaşı dura bilən» bir sənətkar kimi də qiymətləndirmişdir.

Ədibin Ə.Haqqverdiyevin «Pəri cadu» əsəri barədə dediyi sözlər də maraqlıdır. Vaxtilə «Pəri cadu» əsərinin mövzu və ideyası haqqında bir sıra yanlış mülahizələr səslənmişdir. Məsələn, professor A.Zamanov hələ 1953-cü ildə «Realist sənətkar» adlı məqaləsində yazırdı: «Pəri cadu» pyesində Haqqverdiyev ilk və son dəfə ideya cəhətdən dolaşığa düşmüşdür». Ədəbiyyatşünaslarımızın çoxu «Pəri cadu» pyesinin ideyasının zərərli olduğunu görmək istəmir, ona müsbət qiymət verməyə çalışırlar. Məsələn, Ə.Haqqverdiyev haqqında monoqrafiya yazan filologiya elmləri namizədi Kamran Məmmədov belə bir hökm irəli sürür: «Pəri cadu» müəllifinin əsas qayəsi budur ki, səadət insanın öz əməyində, öz işində, öz bacarığındadır. Bu, həqiqətən, belədirmi? Çox təəssüf ki, yox».

«Pəri cadu»dan bəhs edərkən, bir sıra ədəbiyyatşünaslar kimi, professor Mir Cəlal da pyesin dramaturji cəhətdən yazıcının başqa pyesləri ilə müqayisədə

daha qüvvətli olduğunu, ədibin mövzu etibarilə mülkədarlıq çərçivəsindən çıxıb, ümumbəşəri hislərlə bağlı münaqişələrə toxunduğunu söyləyir. Professorun fikrinə görə, əgər Ə.Haqqverdiyevin ilk dramlarında təlim-tərbiyə üsulu, əxlaqi məqsəd üstünlük təşkil edirsə, «Pəri cadu»da rəmzlər, rənz vasitəsilə ictimai tənqid əsas yer tutur. «Əgər əvvəlki əsərlərdə üz-üzə dayanan düşmənlər vuruşursa, burada insanın əhval-ruhiyyəsinə girən mənəvi düşmən ilə, şeytani duyğularla mübarizə aparılır. Ona görə də iş daha da mürəkkəbləşir və çətinləşir».

Mir Cəlal Paşayev də bir sıra ədəbiyyatşünaslar kimi, Ə.Haqqverdiyevin «Pəri cadu» pyesini, həmçinin «Aydın şahidliyi» hekayəsini keçən əsrin 90-cı illərində və XX əsrin əvvəllərində Rusiyada yayılan simvolizm cərəyanı altında yazdığını iqrar edir. Bununla belə, o göstərir ki, ancaq Ə.Haqqverdiyev simvolizm tərəfdarlarının ideoloji istiqamətinə şərik olmamış, sənətin ictimai-siyasi əhəmiyyətini azaltmaq, «sənət sənət üçündür» meylinə uymaq kimi istiqamətə öz yaradıcılığında imkan verməmişdir.

Ədib simvoldan bir ədəbi məcaz, bir işarə, vasitə kimi istifadə etmək istəmişdir. Professor fikirlərini bu cür ümumiləşdirir: «Bu əsər diqqəti adamların vətəndaşlıq cəhətinə, vəzifələrinə, mənsub olduğu ictimai qruplara yox, onların təbiətinə, xasiyyətinə, onların

fitrətində qoyulan fəlakət və səadət imkanlarına cəlb edən fəlsəfi məzmunlu bir əsərdir. 80 ildən çoxdur ki, bu əsər haqqında mübahisəli, münaqişəli və bəzən lap kəskin təzadlı fikirlər söylənmiş, yazılmışdır. Bütün bunlara baxmayaraq, «Pəri cadu» Haqverdiyevin və o dövr dramaturgiyamızın qüvvətli və yaşamağa qadir əsərlərindən biri olaraq qalır».

Göründüyü kimi, professor Mir Cəlal «Pəri cadu» pyesinin ideya istiqamətini çox yüksək qiymətləndirirdi. Əslində, onun fikirlərində həqiqət çoxdur.

Bu deyilənlər də onu göstərir ki, görkəmli yazıçı, alim Mir Cəlal hər hansı bir məsələyə münasibət bildirdikdə, onu dövrün, zamanın ictimai-siyasi, mənəvi-əxlaqi hadisələri ilə ustalıqla bağlamağı bacarırdı. Digər tərəfdən, ədibin Ə.Haqverdiyevin yaradıcılığı haqqında söylədiyi mülahizələr elə onun özü üçün də xarakterikdir. Çünki yaradıcılıq baxımından onlar birbirinə çox yaxın idilər.

**Məhərrəm Vəliyev,
Dösent
(Bakı Dövlət Universiteti)**

MİR CƏLAL NİZAMININ «YEDDİ GÖZƏL» POEMASI HAQQINDA

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Mir Cəlal əvəzsiz ədəbiyyatşünas alim, gözəl tədqiqatçı, mahir pedaqoq kimi, əsrlər keçsə də, daim xatırlanacaq, gələcək nəsil bu müdrik sənətkarın sanbalı araşdırmalarına, müxtəlif mövzulu bədii əsərlərinə müraciət edəcəkdir. Çünki Mir Cəlal sözün əsl mənasında böyük alim-müəllimlər ordusunun ön sıralarında dayanan qüdrətli və məğrur şəxsiyyətlərdən biridir.

Professor Mir Cəlalin ədəbiyyat tariximizə tədqiqatçı baxışının coğrafiyası geniş və çoxmiqyaslıdır. O, Nizami, Nəsimi, Füzuli, Mirzə Cəlil, Sabir və başqaları haqqında ciddi elmi araşdırmaların müəllifidir.

Onun Azərbaycanın böyük mütəfəkkir şairi Nizami Gəncəvi yaradıcılığından bəhs edən elmi məqalələri bu gün də dəyərli mənbələrdən sayılır. Bu elmi məqalələrə müasir dövrün tələbələrinə uyğun müraciət əhəmiyyətli və məqsədəuyğundur.

Nizaminin «Yedii gözəl» poemasının təhlilinə aid olan «Nizaminin müsbət surətləri haqqında» (1937), «Əsrlərdən gələn dostluq səsi» (1949) adlı məqalələrdə Mir Cəlal şairin dünyagörüşünü, həyata, cəmiyyətdə, insanlığa münasibətini izah etmiş, onun intibah şairi, böyük filosof olduğunu göstərmişdir.

Mir Cəlal poemada müsbət obrazları qruplaşdıraraq, onların cəmiyyətdə mövqeyini, haqqa, ədalətə münasibətlərini yığcam xarakterizə etmişdir. Poemanın yazılmasında Nizaminin müstəqil yol tutduğunu və Firdovsinin «Şahnamə»sindən «yalnız bədii forması ilə deyil, ideya-məzmun cəhətcə də» fərqləndiyini söyləyən Mir Cəlal təhlil etdiyi Bəhram şah obrazını bütün aspektlərdən araşdırmış və haqlı olaraq Nizaminin yaratdığı bu obrazı tarixi şəxsiyyət kimi deyil, ümumiləşdirilmiş bədii obraz kimi təhlil etmişdir.

Mir Cəlal poemanın hər bir nağılını ideya-məzmun xüsusiyyətlərinə görə araşdırmış, onların əsərin ümumi məzmunu ilə əlaqəsini, bağlılığını qeyd etmişdir. Hər bir hekayədə şairin hakimlərə, sadə insanlara söyləyəcəyi əsas fəlsəfi fikir və düşüncələri qabarıq şəkildə təqdim etmişdir. Mir Cəlal Nizami üslubunu dərindən duymuş, onun müsbət ideal naminə təsvir etdiyi hadisələri real həyat cığırından çıxarmadığını, qəhrəmanı görünməz yollardan

keçirməyə ehtiyac duymadığını yüksək qiymətləndirmişdir.

Memar-rəssam Simnar obrazının təhlilinə xüsusi diqqət yetirən ədəbiyyatşünas alim sanki yaşadığı dövrün, zamanın ədalətsizliyini, eybəcərliyini açıb göstərmək üçün fürsət və məqam gözləyirmiş. Simnarın haqsız öldürülməsi Mir Cəlalı bir yazıçı kimi düşündürmüşdür. O, Azərbaycanda baş verən haqsız həbslərə, repressiyalara sanki işarə vurmuş, daxili narahatlığını, etiraz səsini ustalıqla ifadə etməyi bacarmışdır. Xalqa, millətə, vətənə sədaqətlə qulluq edən Mir Cəlal haqlı olaraq belə yazmışdır: «Şair (Nizami-M.V), Simnarın taleyini, faciəsini dərin bir ümumiləşdirmə ilə nəticələndirir, göstərmək istəyir ki, insan taleyinin bir adamdan - hakimi-mütləqdən asılı olması nə böyük fəlakətlərə səbəb ola bilər».

Məqalədə Nizaminin yaratdığı digər müsbət obrazlar təhlil edilmiş, bu surətlərin bədii ədəbiyyata Nizami tərəfindən ilk dəfə gətirilməsi dəyərləndirilmişdir. Mir Cəlal «Yeddi gözəl» poemasında slavyan qızı Nəsrinnuşun hekayəsinin məzmunu, mənası və məfkurə tərəfini araşdırmışdır.

O, bu hekayənin qələmə alınmasının tarixi hadisələrlə, mənbələrlə heç bir əlaqəsi olmadığını, onun Azərbaycan xalq nağılı əsasında yazıldığını bildirmişdir.

Nizaminin dünya xalqlarına məhəbbətini, hörmət və sayğısını xüsusi qeyd edən Mir Cəlal rus şahzadəsi obrazında bunun parlaq ifadə olduğunu qeyd etmişdir. Tədqiqatçı burada, eyni zamanda, Azərbaycan xalqının qədimliyini, yüksək mədəniyyətə malik olduğunu nəzərə çatdırmışdır: «Çox maraqlıdır ki, səkkiz əsr bundan əvvəl böyük rus xalqı öz gələcək paytaxtına bünövrə qoyduğu zaman azərbaycanlılar «gözəl və abad rus şəhəri haqqında nağıllar yaratmışdır».

Bu, Mir Cəlalin bir ədəbiyyatşünas alim və yazıçı kimi orijinal fikir yekunu idi.

**Zahirə Salmanova,
Dösent
(Bakı Dövlət Universiteti)**

KİÇİK JANRIN BÖYÜK USTASI

Mir Cəlal aktual mövzulu, rəngarəng janrlı, dərin ictimai məzmunlu kiçik hekayələr ustasıdır. Onun hekayələrindəki gərginlik, mürəkkəbliyə sadə, şirin yumorla açılır. Ədibin yumoru bəzən satirasından qüvvətli səslənir, ona görə ki, burada qüsurlu insan, səhv edən adam öz nöqsanını başa düşüb düz yola çıxır, eybəcər keçmişindən xəcalət çəkir, bəzən özü-özünə nifrət edir. Beləliklə, gülüşün kəsəri yazıçının təmizlənmə manerasında zühur edib qüvvətlənir, tərbiyəedici gülüş ədibin bütün yumoristik əsərlərinin, eləcə də “Qaymaq”, “Özündən naxoş”, “Kəmtərovlar ailəsi”, “Şapalaq” və s. hekayələrinin həyatı və bədii təsirini artırır.

Mir Cəlal bu hekayələrdə tənbellik edib işdən yayınana da, sərvət xatirinə istirahətsiz işləyəne də, avamlığından özü təamsız qalıb, azuqəsini başqasına yedirdənə də, savadsız ustalara və başqalarına da müasirlik işığı altında baxır. “Özündən naxoş” hekayəsində həmişə can ağrısından şikayət edən Mirzə Əsg-

erlə tanış oluruq. Mirzə Əsgərin daim xəstə olmasına səbəb nədir? O, sağalmaz xəstədirmi? Yox. Dərdinə həkimlərin gücü çatdırmı? Yox. Biz təfərrüatdan öyrənirik ki, o, vasvasıdır.

Həmişə özünü isti-soyuqdan gözləyən, yanında daim termometr, qrelka, termos gəzdiren, qrip xəstəliyinin adından diksinən, özünü gücsüz-qüvvəsiz təsəvvür edən hesabdar Mirzə Əsgəri dostları iməciliyə cəlb etmək istəyirlər. Mirzə Əsgər bu çağırışdan çox vahimələnir, getsə, “xəstələnməyindən”, getməsə, “ümumi iclasa qoyulacağından” qorxur.

Mirzə Əsgərin “xəstəlik” sərgüzəştləri süjetin mərhələlərində gülüslə sağalır, o, səhvini dərk edir, sağlam qüvvələrə qoşulur.

“Kəmtərovlar ailəsi”ndə isə, Mirzə Əsgərin əksinə olaraq, öz səhhətini pul, dövlət xatirinə korlayan gənclər gülüş hədəfidirlər. Böyük məhəbbətlə ailə quraraq Qulamla Leyla az müddətdə çox qazanmaq, böyük dövlət sahibi olmaq niyyətinə düşürlər. Buna görə də hər üç, arvad iki növbədə istirahətsiz işləyir, evdə həftələrlə rastlaşmırlar. Onlar ancaq məktubla danışırlar, məktubla xəbərləşirlər. Mir Cəlal Kəmtərovların cəmiyyətimizə yaraşmayan pula hərisliyini hekayədəki gülüş doğuran məktublarla tənqid edir, əsər ibrətli “artıq tikə baş yarar” məsələsinə oxşar bir yekunla nəticələnir. Yekunda yuxusuz gecələr, narahat

gündüzlər xatirinə toplanan pullar da, gəlinlik cehizlər də evin kimsəsizliyindən oğurlanır.

Mir Cəlal realist yazıçıdır. O, çox zaman gördüklərini və şahidi olduqlarını yazırdı. “Şapalaq” hekayəsində olduğu kimi. Öz evində baş verən hadisədən və müəllifin öz dili ilə nəql etdiyi əhvalatdan məlum olur ki, çoxdan bəri xarab olmuş, susmuş televizoru dəfələrlə çağırılmış ustaların təmiri yox, ədibin əsəbiləşmiş şapalağı dilləndirir. Yazıçı bu hekayədə obyektiv həqiqəti bədii şəkildə elə təsvir edir ki, oxucu bunu uzun müddət yaddan çıxarmır, savadsız, məsuliyyətsiz ustalara gülür.

“Şapalaq” hekayəsi Mir Cəlalin yaradıcılığında “Poçt qutusu”nun Mirzə Cəlilin yaradıcılığında tutduğu yeri tutur. Həqiqətən, Mir Cəlal Mirzə Cəlil ənənələrinin layiqli davamçısıdır desək, səhv etmərik. Fikrimizi Mir Cəlalin “Qaymaq” hekayəsi daha da dürüştləşdirir. Hekayədəki Mehbali kişi Novruzəlinin orijinal formasıdır. O da Novruzəli kimi avamlığı ucundan böyük əziyyətlə əldə etdiyi, heç kəsə qıymadığı qaymağı Məşədi Möhsünə vermək üçün dəridən-qabıqdan çıxır, gülməli vəziyyətlərə düşür. Hekayədən öyrənirik ki, “xalqın malına tamah salmasaydın, ölərdin”, “kişinin qaymağını qaytarıb gətirmişəm” – deyən Mehbali sovet dövründə yaşayır. Onu başa salmaq, oyatmaq Novruzəliyə nisbətən asandır. Odur ki,

arvadının “qaymaq kişinin niyə olur?” sözlərindən Mehbali tez alınır, duruxur. Bu vaxta qədər ona qarənliq olan bəzi şeyləri dərk etməyə başlayır, avam keçmişinə gülür, öz-özünə “əlinə dönüm Sovet hökumətinin, onun sayəsində gözümüz açıldı” deyərək süfrəyə qoyulmuş qaymağı iştaha ilə yeməyə başlayır.

Keçmişdən çox, bu günün tələblərindən yazan, qurub-yaradan insanları alqışlayan yazıçı inkişafa mane olanlara gülürdü. Bu mənada da Mir Cəlil Mirzə Cəlil ənənələrindən qidalanmışdır. Professor F. Hüseynovun dediyi kimi, Mirzə Cəlil də mövzularını “məhz bugünkü həyatdan – xalqının, vətəninin, vətəndaşlarının güzəran və məişətindən götürürdü”. Mir Cəlilin hekayələrinin bəzilərində ədəbi qəhrəmanın, tipin taleyi ilə bağlı olan məzmun əsərin adına xilaf çıxır. Yəni yazıçı qəsdən sərlövhədəki mətləbi təsvirdə dəyişir. Belə olduqda, hekayədə dramatism qüvvətlənir, gərginlik artır, hadisə gözlənilməz şəkildə həll olunur. “Xəzinədar”, “Xarici naxoşluq”, “Badamın ləzzəti”, “Nanənin hünəri”, “Dostumun qonaqlığı” və s. hekayələr bu silsilədənədir. Bu əsərlərdə oxucu var-dövlət, sərvət toplayan xəzinədardan, ölkəmizə xaricdən keçirilmiş xəstəlikdən, ləzzətli badamdan, Nanə xalanın göstərdiyi qəhrəmanlıqdan, dost xatirinə keçirilən ziyafətdən söhbət gedəcəyini güman etdiyi halda, kitab vurğundan (“Xəzinədar”), incəlik xa-

tirinə yeməkdən imtina edib özünü üzən, xarici musiqiyə aludə olan gənc qızlardan (“Xarici naxoşluq”), dərnəyə yazılan avam Badam xalanın savadlanmasından (“Badamın ləzzəti”), fırıldaqçı Mirzə Qulamın şəhərdən gələn cavan oğlandan pul alıb qaçmasından (“Dostumun qonaqlığı”), Nanə arvadın oğlu Hünərdən savad öyrənməsindən (“Nanənin hünəri”) söhbət açılır. Mir Cəlal bu əsərlərdə həm dövrümüze yaraşmayan meşşanlara, qarınqululara gülüşü, həm də avam qadınların savadlanmasını maraqlı mənşələrə canlandıra bilmişdir.

Rəsmiyyətçilik, iclasbazlıq, insanlarla, onların talelərilə deyil, kağızlarla məşğul olmaq azarına qarşı çıxış etmək, onları kəskin gülüşlə saflaşdırıb insanlara, həyata, işə qaytarmaq məsələləri bu günümüzlə, həlli üzərində çalışdığımız problemlərlə səsleşməkdədir. “İclas qurusu”nda Quru, “Anket Anketov” hekayəsindəki Anketov bu baxımdan çox ibrətlidir, gülüncüdür. Kağızlar aləmindən gəlmiş Anketov hamamlar trestinə rəis təyin olunan gündən işçilərlə deyil, kağızlarla, “delo”larla işə başlayır, onun təsəvvüründə işə qəbul olunan, işdən qovulan, əsgər gedən, xəstə yatan ancaq anketlərdir. O, iclası da şəxsi vərəqlərlə aparır, işi də kağızlardan tələb edir. Qovluqdakı tərcümeyi-hal xoşuna gəldimi, “mənə belə təmiz kadrlar lazımdır” deyərək, kişini arvad hama-

mına kisəçi, savadsız arvadı hesabdar vəzifəsinə təyin etməkdə özünü haqlı bilir. Təki kadrların keçmişini qaranlıq olmasın. Mir Cəlal Anketovun rəsmiyyətçiliyini gülüşə tutarkən zəruri məqamlar seçir və bu məqamlar təsirli, bədii detallarla açılır. Onun şəxsi vərəqəyə aludəçiliyini ilk iclasdan öyrənirik: “Liçni delasız nə iclas, balam? Mən bilməliyəm kimlər ilə iclas eləyirəm, ya yox?”. Sonralar “Liçni delo” sözü bədii detal kimi mətnarası çox işlənir və diqqəti əsas məsələyə cəlb edir. “Ay küt, niyə başa düşmürsən, “liçni delası” odur ey, göz qabağında, “liçni delasız” hara gedə bilər? Getmiş olsaydı, “liçni delo” çoxdan ordan çıxıb, lazımı yerinə getmişdi”. Bununla da insanların təmizliyini, düzlüyünü təcrübədə, əməkdə, fəaliyyətdə deyil, kağızlarda axtaran Anketovlara yazıçının gülüşü pillə-pillə dəyişir.

Tipin dilindəki bədii detal da (liçni delo), istiarə də (liçni delanın getməsi) gülüşün pillələrinə xidmət edir, onun məzmunuz təkəbbürünü açır. Əsərin əsas ideyası isə xalq gücü, xalq rəyi, onun qalib hökmü ilə bağlıdır ki, bu da əsərdə bir ittiham kimi səslənir; şikayət dəftərçələrinə etiraz sözlərini yazanlardan anket tələb edən Anketov birdəfəlik susdurulur: “Yum, yoldaş Anketov, ağıllı söz danışmadın. Sən, görünür, kütlənin səsini eşitmək, rəyini öyrənməyin nə olduğunu başa düşməkdə çətinlik çəkirsən. Bu sözü bir də

ağzına alma! Onu bil ki, həmin şikayət dəftəri xalqın səsi, müştərilərin söylədiyi rəylərdir. Onlar həmişə qalacaqdır”.

Bəzən Mir Cəlalin əsas ideyanın açılmasına xidmət edən bədii detalları tənqidi gülüslə yox, sözlən, fikrin təbii, real mənasında işlənir. Məsələn, “Ayaz”, “İlk günlər” hekayələrində gülüş yaradan vasitələrdən ürək ağrısından, qəlb kövrəldən əhvalatlar daha çoxdur. Hər iki əsərin qəhrəmanı inqilabın tüğyan etdiyi vaxtda dünyaya göz açmış, ağırlı, acılı günlərin şahidi olmuş, müsibətlə böyümüşlər. Bu kiçik hekayədə bütöv bir nəslin keçdiyi yol bir xarakterin simasında inandırıcılıqla dəyişə-dəyişə təsvir olunur.

“Ayaz” hekayəsini yazıçı mükəllimə ilə başlayır. Əvvəlcə Əkbərin uşaqlıq, sonra gənclik illəri barədə çox qərribə bir izahat verir. Bu müqəddimədən məlum olur ki, Əkbər əvvəllər, nə gənc oxucunu, nə də yaşlı adamları maraqlandıran heç bir fəvqəladəlik etməmişdir. Ədib demişkən: “Mübarizə görməyən, səyahətə getməyən, biliksiz, təcrübəsiz adamdan nə ibrət almaq olar?”. Lakin bu maraqlı priyom əslində hekayənin dramatik konfliktinə, gərgin süjet xəttinə təkan verir. Hekayənin məzmunundan məlum olur ki, bu təcrübəsiz, ağalara müti olan yeniyetmə inqilabın təsiri ilə oyanır, ağalar ilə üz-üzə gəlir. Həyatın qaynar

qoynunda yetişir, çox sevdiyi qulluqçu Ayazla evlə-nir, zavodda fəhləlik edir, mükafat alır.

Mir Cəlalin rəngarəng mövzulu, çoxjanrlı yara-dıcılığında hekayələri tükənməz fikir xəzinəsi, elm aləmində araşdırıla biləcək zəngin suallar mənbəyidir. Bu zəngin suallarla sağlığında xalqımıza xidmət edən sənətkarın həmişəyaşar əsərləri insanlara həmişə la-zımdır.

Jalə Hüseynova,
F.e.n.
(Bakı Dövlət Universiteti)

**«XX ƏSR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI»
QIYMƏTLİ DƏRSLİK KİMİ**

Professor Mir Cəlal Paşayev və prof. Firidun Hüseynovun müəllifi olduqları «XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı» dərsliyi doğma xalqımızın tarixində qısa (1900-1920-ci illər), lakin mürəkkəb, ziddiyyətli, eyni zamanda siyasi və ədəbi mübarizələr dövrünün ədəbiyyatını əhatə edir. Kitab elmi-pedaqoji və metodik səviyyəsi ilə oxucuların rəğbətini qazanmış, üç dəfə – 1969, 1974, 1982-ci illərdə çap olunaraq ali məktəb müəllim və tələbələrinin, aspirantların, orta məktəb müəllimlərinin istifadəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Dərslik hər dəfə təkrar nəşr olunduqca fakt və mülahizələr dəqiqləşdirilmiş, məzmunu daha da əhatəli şəkildə işlənmişdir.

«XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı» dərsliyi beş fəsildən ibarətdir: Mətbuat; İnqilabi – demokratik ədəbiyyat; Realist – maarifpərvər ədəbiyyat; Romantik ədəbiyyat; Ədəbiyyatşünaslıq. Bu fəsillər 22 portret oçerk əsasında qələmə alınmışdır.

Dərsləyin «Giriş», «Cəlil Məmmədquluzadə», «Mirzə Ələkbər Sabir», «Nəriman Nərimanov», «Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev», «Məmməd Səid Ordubadi», «Əliqulu Qəmküsar», «Mirzə Əli Möcüz», «Abdulla Şaiq», «İbrahim bəy Musabəyov», «Marağalı Zeynalabdin», «Məhəmməd Hadi», «Abbas Səhhət», «Abdulla bəy Divanbəy-oğlu» oçerklərini görkəmli ədib, filologiya elmləri doktoru, professor Mir Cəlal Paşayev yazmışdır. «H.Cavid» oçerki isə f.e.d., professor Firidun Hüseynovla birgə işlənmişdir. Oçerklərin sonunda mənbələr və əlavə ədəbiyyat göstərilmişdir. Bu oçerklər geniş yaradıcılıq imkanlarına, dərin alim zəkasına malik ədəbiyyatşünas alim zəhmətinin nəticəsi kimi bu gün də müasir və dəyərlidir.

Dərslək yazıb çap etdirmək müəllifdən xüsusi bacarıq, səriştə və dəqiqlik tələb edir. Belə ki, dərslək müəllifi pədaqoji təcübəyə malik olmalı, auditoriyanın tələbləri ilə uyğunlaşmağı bacarmalıdır. Kitabın sevimli tələbəsi prof. F.Hüseynovla yazılması Mir Cəlalin humanist və uzaqgörən pədaqoq olduğunu bir daha sübut edir.

«XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı» dərsləyi xalqımızın klassik ədəbiyyata, zəngin ədəbi irsə olan məhəbbətinin təzahürü kimi dəyərlı və qiymətli dir. Bu dərslək uzun illərdir ki, gənc nəslin təhsilində, təlim və

tərbiyəsində böyük rol oynamış və bu ənənə indi də davam etməkdədir.

Dərsliyin «Giriş» hissəsində keçən əsrin əvvəllərində Azərbaycanın siyasi-ictimai vəziyyəti geniş şəkildə işıqlandırılmış, maarif, elm, incəsənətin bir çox növləri haqqında geniş məlumat verilmişdir. Müəllif qeyd edirdi ki, bu dövrün ədəbiyyatı xalqın həyatı, mübarizəsi, arzu və idealları ilə bağlı, oxucunu ayıldan, intibaha çağıran yeni ruhlu, yeni məzmunlu ədəbiyyat idi.

«Mətbuat» adlanan I fəsildə ayrı-ayrı qəzet və jurnalların nəşr tarixi, inkişaf mərhələləri araşdırılmış, o dövrün ictimai-siyasi mübarizəsini dolğun əks etdirən «Molla Nəsrəddin» jurnalı və onun mətbuata təsiri geniş şəkildə şərh olunmuşdur. Burada jurnalın XX əsrin əvvəllərində Rusiya və Azərbaycanda mövcud olan ictimai-siyasi şəraitdə meydana gəldiyi, az müddətdə böyük şöhrət qazandığı, xalq həyatının güzgüsünə sevrildiyi qeyd olunur, «Molla Nəsrəddin»i xalqa sevirən səbəblər açıqlanır.

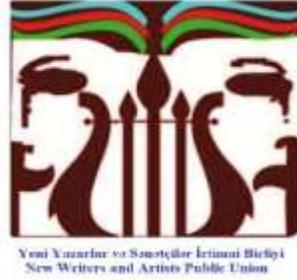
«XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı» dərsliyində Mirzə Cəlilin, Sabirin, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin yaradıcılığının geniş və əhatəli təhlili diqqəti daha çox cəlb edir. Tələbə bu dövrün klassikləri, onların yaşadıkları mühit, əsərləri barədə aydın təsəvvür əldə edir.

Haqqında portret oçerklər yazılan C.Məmmədqu-Luzadə, M.Ə.Sabir, Ə.Haqverdiyev, H.Cavid və başqaları yorulmaz fəaliyyətləri ilə xalqa, ədəbiyyata xidmət edən, azadlıq hərəkatına yardımçı olan, əsərləri bu gün də müasirliyini və aktuallığını qoruyub saxlayan klassik sənətkarlardır. Az tədqiq olunmuş yazıçı və şairlərin də həyatının, yaşayıb-yaratdığı mühit, əsərlərinin mövzu və ideya cəhətdən təhlili kitabın fundamental dərslilər sırasına qatılmasına səbəb olmuşdur.

«XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı» dərsliyi faktların dəqiqliyi, elmiliyi, ədəbi təhlillərin dolğunluğu, üslubunun sadə və aydınlığı ilə seçilir. Təsadüfi deyildir ki, dərslilik uzun illərdir ki, respublikamızın ali məktəblərində istifadə olunur və hal-hazırda yenidən müasir tələblərə uyğun olaraq çapa hazırlanır.

Kitab türk alimlərindən prof. Dr.Kamal Yavuz və Dr.Erol Ülgen tərəfindən işlənərək 2000-ci ildə İstanbulda nəşr olunmuş, ora yazıçı və şairlərin əsərlərindən nümunələr, müəlliflərin həyat və yaradıcılığı barədə məlumat əlavə edilmişdir.

“Yazıcı və zaman”. Mir Cəlal Paşayev – 100. I cild. 1 e-kitab

“Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti". YYSİB-nin kulturoloji layihəsi

Azərbaycan Respublikası Gənclər Fondunun grant müsabiqəsi çərçivəsində maliyyələşdirdiyi, Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyi oktyabrın ortalarından “Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" adlı növbəti maraqlı kulturoloji layhəsini həyata keçirir.

Layihə gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsi işinin gücləndirilməsi, Azərbaycan dilinin, tarixinin, mədəniyyət və incəsənətinin təbliğinə xidmət edən

**www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri**

intellektual oyunların, müsabiqələrin, olimpiadaların, festivalların keçirilməsi və animasiya və bədii filmlərin (sosial çarxların) hazırlanması mövzusunda. Layihə görkəmli yazıçı, dəyərli alim və pedaqoq Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri vasitəsilə dünyanın müxtəlif ölkələrinə səpələnmiş 55 milyonluq azərbaycanlılar, xüsusən uşaq, yeniyetmə və gənc soydaşlarımız - kreativ-intellektual düşüncə sahibləri arasında tarixi vətənləri olan Azərbaycana sevgi və saygını artırmaq məqsədilə innovativ-vətənpərvərlik aksiyaları özündə cəmləyir. İnternet resurslarından - sosial şəbəkələr, yeni media orqanları, videopaylaşım platformalarının imkanlarından yararlanaraq, elektron-virtual formada Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri ilə motivasiya formasında yeni nəsil arasında vətənpərvərlik tərbiyəsi işi gücləndirilməsinə yönəldilir. Bunun üçün respublikamızın bir sıra yerlərində, eləcə də xaricdə yaşayan diasporumuzun görkəmli simaları, gənc bloqqlər, şəbəkə istifadəçiləri, tanınmışlar və sadə oxucular tərəfindən əsərin audio-vizual formatda, oxucular tərəfindən səsləndirməklə, video çəkiliş aparmağı,

film formasında hazırlanması və İnternetdə yayımının təşkili, kitabın bir sıra dillərdə tərcümə variantının elektron formada şəbəkə resursları və e-kitabxanaya hazırlanması, həmçinin, yayımı, o əsər haqqında yazılan filoloji materiallardan ibarət e-almanax hazırlayıb e-kitabxanada yerləşdimək, müəllifin aforizmlərindən ibarət kitabın çapı, yayımı, təqdimatı, sosial şəbəkələrdə təbliğatı nəzərdə tutulur. Kitabdən parçalar oxuyanlarda Azərbaycançılıq, vətənpərvərlik, milli-mənəvi dəyərlərimizə maraq artacaq.

Görkəmli yazıçı, dəyərli alim və pedaqoq Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərinin elektron variantda hazırlanaraq gənclərə çatdırılması, həm də yeni media və sosial şəbəkələrdə layihəyə İKT dəstəyi verilməsi üçün kreativ innovasiyalar yaratmaq.

Əsas məqsəd Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindəki vətənpərvərlik intonasiyanı gənclərimizi innovativ-kreativ birləşdirən bütöv milli-mənəvi kitab kimi motivasiya formasında təbliğ etməkdir. Gənclərin yeni İKT texnologiyaları, Feysbuk, Youtube, Instagram, Tvitter, TikTok, həmçinin, Vatsap kimi platformalarından yararlandığını nəzərə alaraq bu

əsrin səsli və görüntülü formasını (audio-video format), eləcə də elektron variantda yayıma hazırlamaqla İnternetdə trend yaratmaq mümkündür.

Layihə icraçıları aşağıdakı vəzifələri qarşılıma məqsəd kimi qoyublar:

Azərbaycan ədəbiyyatını vətənpərvərlik nümunəsi olaraq gənclərə sevdirmək.

Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindəki vətənpərvərlik ruhunu yeni formalarla 55 milyonluq diasporumuzun yeni nəsil nümayəndələrinə çatırmaq.

İnternetdə Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindən vətənpərvərlik trendi kimi istifadə edərək motivasiya kim yeni nəsilə aşılamaq. Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərini müxtəlif şəxslər tərəfindən səsli - audio kitab formasında hazırlamaq və bu yönə gəncləri həvəsləndirmək.

Müxtəlif insanlar tərəfindən Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərinin parça-parça mütaliəsini təşkil etməklə vizual kitab - video film

formasında hazırlamaq və bu yönə gənclərin imkanlarından bəhrələnmək.

Yazıçı-alimin "Bir gəncin manifesti" əsəri haqqında yazılan filoloji materiallardan ibarət e-almanax hazırlayıb e-kitabxanada yerləşdirmək, yaymaq.

Ədibin həyat və yaradıcılığı, "Bir gəncin manifesti" əsərinin gənclərin vətənpərvərlik ruhda böyüməsindəki rolu haqqında tədbir təşkil etmək. Müəllifin aforizmlərindən ibarət kitabçanın çapı, yayımı, təqdimatı, sosial şəbəkələrdə təbliğatı nəzərdə tutulur.

Layihənin fəaliyyət mərhələləri:

1. Azərbaycan ədəbiyyatını vətənpərvərlik nümunəsi olaraq gənclərə sevdirmək məqsədilə Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərin vətənpərvərlik ruhunu yeni formatlarda 55 milyonluq dünya azərbaycanlılarına, xüsusən də yeni nəsil nümayəndələrinə çatırmaq üçün aşağıdakı formalarda nəşrə / yayıma hazırlamaq:
 - Səsli - audio kitab formasında: "Bir gəncin manifesti" əsərin maraqlı hissələri müxtəlif şəxslər

tərəfindən parçalarla ifası hazırlamaq və geniş ictimaiyyətə, eləcə də əngəlli gənclərə çatdırmaq.

- Görüntülü - vizual kitab formasında: "Bir gəncin manifesti" əsərinin maraqlı hissələri müxtəlif şəxslər tərəfindən parçalarla ifası videoya almaq, yayıma hazırlamaq, İnternetdə və sosial şəbəkələrdə, videopaylaşım portallarında yerləşdirmək, Ümumazərbaycan milli-mənəvi dəyər kimi dünyada yaşayan 55 milyonluq soydaşlarımıza, geniş ictimaiyyətə, eləcə də əngəlli gənclərə çatdırmaq.

2. Elektron kitab: imkan daxilində müxtəlif dillərdə "Bir gəncin manifesti" əsərinin elektron formatda hazırlamaq, e-kitabxanalarda, İnternet resurslarında yerləşdirməklə Mir Cəlal Paşayev yaradıcılığını və Azərbaycan ədəbiyyatını populyarlaşdırmaq.

3. Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri haqqında yazılan filoloji materiallardan ibarət e-almanax hazırlayıb e-kitabxanada yerləşdirmək, yaymaq, sosial şəbəkələrdə təbliğatı.

5. İnternetdə Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindən vətənpərvərlik trendi kimi tanıtmqla bu istiqamətdə motivasiya məhsulu kim

yeni nəslə aşılamaq, bu yöndə gəncləri həvəsləndirmək.

6. Sosial şəbəkələrdə - İnternetdə yeni müaliə və virtual-kreativ aksiyaya başlanılacaq, müxtəlif gənc insanlar tərəfindən Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri parça-parça müaliəsini təşkil etməklə vizual kitab - videofilm formasında hazırlan məhsul vasitəsilə sosial şəbəkələrdə vətənpərvərlik hərəkəti kimi gənclərin imkanları səfərbər ediləcək.

7. Mir Cəlal Paşayevin həyat və yaradıcılığı, "Bir gəncin manifesti" əsərinin gənclərin vətənpərvərlik ruhda böyüməsindəki rolu haqqında real/virtual tədbir həyata keçirmək.

8. İnternet, Feysbuk, Tvviter və Youtube və b. şəbəkələrdə bu istiqamətdə fəaliyyətlərin dəstəklənmək, ayrıca sosial şəbəkə resursunun yaradılması, gənclərin, yeniyetmələrin, məktəblilərin intellektual səviyyəsini yüksəltmək üçün fəaliyyətlərin qurulması.

Layihənin yetərinə təbiği və ictimaiyyətə çatdırılması işi düzgün işlənmiş media-plan vasitəsilə gerçəkləşdiriləcəkdir. Virtual aksiyaların təşkili, İnternet, Feysbuk, Tvviter və Youtube və

b. şəbəkələrdə bu istiqamətdə fəaliyyətlərin dəstəklənmək, ayrıca sosial şəbəkə resursunun yaradılması, gənclərin, yeniyetmələrin, məktəblilərin intellektual səviyyəsini yüksəltmək üçün fəaliyyətlərin qurulmasına xüsusi diqqət ayrılacaqdır. Fəaliyyətlər zamanı layihənin təqdimatına və təbliğinə xüsusi önəm veriləcəkdir: istər ölkə daxilində, istərsə də dünyada əngəlli gənclərin kreativ-kulturoloji potensialının, ədəbi resurslarının geniş yayılmasına səbəb olacaq. Televiziyada və mətbuatda («525-ci qəzet», “Təzadlar”, “Bakı-xəbər” kimi ölkənin nüfuzlu mətbu orqanlarında, Space TV, “Dünya” TV, İNK TV kimi televiziya kanallarında və digər KİV-də, İnternet saytlarında), müxtəlif sosial şəbəkə və foto-videoideo paylaşım platformalarında layihə, virtual mərkəz, e-kitab və rəqəmsal nəşrlər, elektron kitabxanadakı ayrıca bölüm haqqında rəylər, fikirlər, məqalələr çap olunacaq, müzakirə xarakterli reportaj və süjetlər hazırlanacaqdır.

Layihənin nəticələri:

1. Vətənpərvərlik nümunəsi olaraq Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri fərqli, İKT texnologiyalarına uyğun olaraq yeni formatlarda 55 milyonluq dünya azərbaycanlılarına, xüsusən də yeni nəsil nümayəndələrinə, gənclərə çatırmaq üçün aşağıdakı formalarda nəşri və yayımı təşkil olunacaq.
2. "Bir gəncin manifesti" əsərinin bəzi hissələri müxtəlif şəxslər tərəfindən parçalarla ifası hazırlamaq və geniş ictimaiyyətə, eləcə də əngəlli gənclərə çatdırmaq üçün yeni səsli - audio kitab hazırlanacaq.
3. "Bir gəncin manifesti" əsərinin maraqlı hissələri müxtəlif şəxslər tərəfindən parçalarla ifası videoya alınacaq, yayıma hazırlanaraq İnternetdə və sosial şəbəkələrdə, videopaylaşım portallarında yerləşdiriləcək, ümumazərbaycan milli-mənəvi dəyər kimi dünyada yaşayan 55 milyonluq soydaşlarımıza, geniş ictimaiyyətə, eləcə də əngəlli gənclərə çatdırılacaq görüntülü - vizual kitab, bədii-sənədli videofilm hazırlanacaq.
4. Müxtəlif dillərdə "Bir gəncin manifesti" əsərinin elektron kitab formasında hazırlanacaq, e-kitabxanalarda, İnternet resurslarında

yerləşdiriləcək, Mir Cəlal Paşayevin yaradıcılığı və Azərbaycan ədəbiyyatı gənclər arasında populyarlaşdırılacaq.

5. Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri haqqında yazılan filoloji materiallardan ibarət e-almanax hazırlanacaq, e-kitabxanada yerləşdirilərək, gənclərin azad istifadəsi üçün yayılacaq.

6. Müəllifin aforizmlərindən ibarət cib kitabı formasında toplunun çap ediləcək, gənclərə, tələbələrə paylanacaq, e-variantı İnternetdə və e-kitabxanada sərbəst yayım üçün yerləşdiriləcək, geniş ictimaiyyət üçün təqdimatı, sosial şəbəkələrdə güclü təbliğatı aparılacaq.

8. İnternetdə Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsərindən vətənpərvərlik trendi kimi tanıtmmaq və bu istiqamətdə motivasiya modeli kimi yeni nəslə aşılacaq, bu yöndə gəncləri həvəsləndiriləcək.

9. Sosial şəbəkələrdə - İnternetdə yeni mütalifə və virtual-kreativ aksiyaya başlanılacaq, müxtəlif gənc insanlar tərəfindən Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti" əsəri parça-parça mütaliəsini təşkil etməklə vizual kitab - videofilm formasında

hazırlan məhsul vasitəsilə sosial şəbəkələrdə vətənpərvərlik hərəkatı kimi gənclərin imkanları səfərbər ediləcək.

10. Mir Cəlal Paşayevin həyat və yaradıcılığı, "Bir gəncin manifesti" əsərinin gənclərin vətənpərvərlik ruhda böyüməsindəki rolu haqqında real tədbir təşkil olunacaq.

11. İnternet, Feysbuk, Tvviter və Youtube və b. şəbəkələrdə bu istiqamətdə fəaliyyətlərin dəstəklənmək, ayrıca sosial şəbəkə resursunun yaradılması, gənclərin, yeniyetmələrin, məktəblilərin intellektual səviyyəsini yüksəltmək üçün fəaliyyətlər qurulacaq.

Layihənin qiymətləndirilməsi:

Müvafiq qanunvericilik aktları, qanunlar, normativ sənədlər, eyni zamanda Azərbaycan Gənclər Fondunun tələblərinə uyğun olaraq qiymətləndirmə indikatorları müəyyənləşdiriləcək və ona uyğun olaraq qiymətləndirmə aparılacaq.

Xüsusən də aşağıdakı cəhətlərə əhəmiyyət veriləcək:

- tərəfdaş və əlavə donorlar haqqında məlumat;
- layihə çərçivəsində fəaliyyət haqqında Fondun əvvəlcədən məlumatlandırılması;
- layihə çərçivəsində fəaliyyət zamanı Fondun adının və loqosunun nümayiş olunması;
- layihə sənədlərinin uyğun strukturu; layihə üzrə əmrlər;
- layihədə çalışan işçilərin sayı, işçilərlə bağlanmış əmək, mülki-hüquqi xarakterli və könüllü müqavilə;
- layihənin iştirakçılarının sayı;
- layihə çərçivəsində tədbirə dəvət olunmuş şəxslərin sayı və tərkibi;
- layihə ilə bağlı ictimaiyyətin məlumatlandırılması;
- layihə çərçivəsində tanıtım materialları, gündəlik və proqramlar;
- nəşr – paylama materiallarının (e-kitab, vizual məhsullar, sosial media və İnternet TV proqramları və s.) iştirakçılara verilməsi;

- layihə çərçivəsində xidmətlər; layihə fəaliyyətinin icra planına uyğunluğu, işlərin yerinə yetirilib-yetirilməməsinin müəyyən edilməsi;
- tədbir zamanı qoyulan mövzunun layihə mövzusunə uyğunluğu;
- layihə çərçivəsində iştirakçılarla qiymətləndirmə işinin aparılması.
- mütəxəssislər tərəfindən bu layihənin həm peşəkar dairələri, həm geniş ictimaiyyət tərəfdən müzakirəsi, mətbuatda işıqlandırılmasına şərait yaradılacaq;
- layihənin iştirakçılarının sayı;
- layihə çərçivəsində tədbirə dəvət olunmuş şəxslərin sayı və tərkibi;
- layihə ilə bağlı ictimaiyyətin məlumatlandırılması;
- layihə çərçivəsində tanıtım materialları, gündəlik və proqramlar;
- nəşr – paylama materiallarının (e-kitab, vizual məhsullar, sosial media və İnternet TV proqramları və s.) iştirakçılara verilməsi;

- layihə çərçivəsində xidmətlər; layihə fəaliyyətinin icra planına uyğunluğu, işlərin yerinə yetirilib-yetirilməməsinin müəyyən edilməsi;
- tədbir zamanı qoyulan mövzunun layihə mövzusunə uyğunluğu;
- layihə çərçivəsində iştirakçılarla qiymətləndirmə işinin aparılması.

Layihənin davamlılığının təmin edilməsi istiqamətində nəzərdə tutulan fəaliyyətlər:

Layihə uğurla yekunlaşdırıldıqdan sonra da fəaliyyətlər davam etdirilərək aşağıdakı istiqamətdə işlər həyata keçiriləcək:

- Davamlı olaraq o istiqamətdə İnternetüstü fəaliyyətlər daha da genişləndiriləcək və ardıcıl işlər görülməlidir;
- Yaradılacaq sosial şəbəkə resurslarında yenə də bu mövzuda müxtəlif materiallar paylaşılacaq;
- İnternetdə, elektron kitabxanada, sosial mediada yeni formatlarda, vətənpərvərlik mövzusunda elektron kitablar, rəqəmsal nəşrlər, eləcə də yeni kreativ materiallar sosial şəbəkələrdə onlayn-

oflayn yayımlanacaq, daimi fəaliyyət göstərəcəkdir;

- Elektron kitablardan ibarət virtual sərgi ardıcıl təşkil olunacaqdır.

- Mütəxəssislər tərəfindən bu layihənin həm peşəkar dairələri, həm geniş ictimaiyyət tərəfdən müzakirəsi, mətbuatda işıqlandırılmasına şərait yaradılacaq;

- Gələcəkdə Mircəlalşünaslıq və vətənpərvərlik ədəbiyyatının müxtəlif qollarına aid sahə elektron kitabxanaları, eləcə də şəbəkə nəşrlərini özündə birləşdirəcək resurslar yaradılacaq;

- Milli Virtual-Elektron Kitabxana daha da genişləndiriləcək, eyni zamanda ölkəmizin daxilində və xaricdəki anoloji İnternet kitabxanaların şəbəkəsinə qoşulması, qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlığa xüsusi əhəmiyyət veriləcəkdir;

- Layihənin növbəti mərhələsi hazırlanaraq donör təşkilatlara təqdim olunacaq və s.

Xatırlatmaq yerinə düşər ki, YYSİB milli və dünya mədəniyyəti, elm və ədəbiyyati hadisələrinin təbliği, real, eyni zamanda məsafəli - elektron

təlim və kursların təşkili, Azərbaycan intellektual sərvətlərini, ədəbiyyatını, mədəniyyətini inkişaf etdirmək, zənginləşdirmək, xaricdə tanıtmaq, İnternet resursları, elektron kitabxana istiqamətində yeni nəsil yaradıcı insanları səfərbər etmək və s. sahələrdə fəaliyyətini qurub.

Təşkilat 22 ildir respublika əhəmiyyətli və beynəlxalq səviyyəli mədəniyyət, elm, ədəbiyyat, sənət, kitab nəşri və təbliği, qəzetçilik, yeni mass-media, bloqqlar, e-kitabxana və İnternet resurslarının zənginləşdirilməsi kimi sahələrdə fəaliyyəti ilə məşğul olur. 13 dəfə Bakı Kitab Bayramı – illik Milli Kulturoloji layihə həyata keçirib, 12 kitab nəşr etmiş, çoxsaylı mətbuat-ədəbiyyat layihələri həyata keçirmişdir. Hazırda İnternetdə və ictimai düşüncədə “Virtual Azərbaycan” layihəsini gerçəkləşdirir. Qurumun dəyərli layihəsi əsasında www.kitabxana.net ünvanlı Milli Virtual-Elektron Kitabxana - İnternet portalı yaradılıb və fəaliyyət göstərir. İnternetdə və sosial şəbəkələrdə 20-yə yaxın resursları fəaliyyət göstərir. İndiyəcən bir neçə virtual e-kurs yaradıb və 3000-dən artıq elektron kitabı hazırlayaraq İnternet istifadəçilərinin azad istifadəsinə təqdim edilib. Təşkilatın fəaliyyəti milli, eləcə də dünya

mədəniyyətini və ədəbiyyatını həm ölkə daxilində, həm də xaricdə təbliğ etmək, yeni nəsil yaradıcı insanların əqli-intellektual, sosial və müəlliflik hüquqlarının qorunması istiqamətində fəaliyyət göstərmək, sənət adamlarının yaradıcılığını cəmiyyətə tanıtmaq, çağdaş mədəniyyəti və ədəbiyyatı inkişaf etdirməklə milli kulturoloji-intellektual düşüncənin zənginləşməsinə yardımçı olmaq, mədəniyyətlərarası dialoqu, sivilizasiyaların inteqrasiyanı gücləndirməklə qloballaşan dünyada Azərbaycanın inkişafına, estetik-bədii irsini yüksək səviyyəyə çatdırmaqdır. QHT fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq ədəbi-mədəni, kulturoloji hadisələr gerçəkləşdirir, hüquqi-mədəni məarıçilik, gənc yaradıcı insanların ictimai maraqlarını ifadə edir, mədəniyyətlə, ədəbiyyat, İnternet, sosial şəbəkələr, virtual resurslar, elektron kitabxanalar, kreativ innovasiyalarla bağlı kulturoloji layihələri hazırlayır və uğurla həyata keçirir, qarşısına qoyduğu məqsədlərə çatmağa çalışır.

“Yazıçı və zaman”. Mir Cəlal Paşayev – 100. I cild. 1 e-kitab

www.kitabxana.net

Milli Virtual-Elektron Kitabxananın təqdimatında

“Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti” adlı kulturoloji layihə. Elektron kitablar

Bu rəqəmsal nəşr və elektron kitablar Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fondunun maliyyə dəstəyi ilə (2020-ci il maliyyə yardımı müsabiqəsi), Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyi tərəfindən həyata keçirilən, www.kitabxana.net - Milli Virtual-Elektron Kitabxananın “Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti” adlı kulturoloji layihəsi çərçivəsində çapa hazırlanıb və yayımlanır.

Kreativ-bədii layihənin bu hissəsini maliyyələşdirən qurumlar:

Azərbaycan Respublikasının Gənclər Fondu

<http://youthfoundation.az>

Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyi:

**www.kitabxana.net və YYSİB-nin
müştərək nəşri**

193

“Yazıçı və zaman”. Mir Cəlal Paşayev – 100. I cild. 1 e-kitab

www.yysq.kitabxana.net

**Bu silsilədən olan digər e-kitablarını buradan
oxuyun:**

http://kitabxana.net/?oper=e_kitabxana&cat=192

**“Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal
Paşayevin "Bir gəncin manifesti” adlı kulturoloji
layihə çərçivəsində hazırlanan Feysbukda səhifəmizi
və virtual kursu buradan izləyin:**

<https://www.facebook.com/YeniYazarlar>

Aydın Xan Əbilov,

Yeni Yazarlar və Sənətçilər İctimai Birliyinin sədri,

Prezident təqaüdüçüsü, yazıçı-kulturoloq

MÜNDƏRİCAT

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ – 1

- Nərgiz Paşayeva.** Yazıçı və zaman
- Bəkir Nəbiyev.** Fədakar alim.....
- İsa Həbibbəyli.** «Molla Nəsrəddin» ədəbi məktəbinin tədqiqində Mir Cəlal mərhələsi.....
- Azad Nəbiyev.** Mir Cəlal və Füzuli sənətkarlığı.....
- Rafael Hüseynov.** Məhəmməd Füzuli dünyasına Mir Cəlal yolu.....
- Ədibə Paşayeva.** Mir Cəlal rus ədəbiyyatı haqqında

Pənah Xəlilov. Dərs deyib, qələm tutmağı öyrədən müəllimimiz..... .

Təhsin Mütəllibov. Görkəmli nəzəriyyəçi alim..... .

Aqil Hacıyev. Dünya ədəbiyyatı Mir Cəlalin mənimsəməsində..... .

Xalid Əlimrzəyev. Monumental tədqiqat əsəri..... .

Qara Namazov. Mir Cəlal məktəbi..... .

Cəlal Abdullayev. Mir Cəlalin ədəbi-tənqidi görüşlərində müasir poeziya məsələləri..... .

Tofiq Hüseynoğlu. Səviyyə axtarışında.....

İfrat Əliyeva. «Yolumuz hayanadır» romanında tarixilik problemi..... .

Abdulla Abbasov. Böyük ədəbiyyatşünas alim..... .

Himalay Qasimov. Ustad sənətkar, qüdrətli ədəbiyyatşünas, böyük pedaqoq.... .

Hüseyn İsmayılov. Mir Cəlal və folklor..... .

Almaz Əliqızı. Mir Cəlalin hekayələrində Cənubi Azərbaycan həyatının təsviri..... .

Akif Bayramov. Mir Cəlal yaradıcılığı barəsində düşüncələr..... .

Tərlan Novruzov. Mir Cəlal Paşayev Sabir irsinin görkəmli tədqiqatçısı kimi..... .

Alxan Bayramoğlu. Mir Cəlal XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqatçısı kimi..... .

Azadə Musayeva. Mir Cəlal Paşayevin elmi irsi

Bağır Bağırov. Görkəmli yazıçı, alim, nurlu insan..... .

Telman Cəfərov. Rus bölməsində Mir Cəlal yaradıcılığının tədrisi..... .

Rafiq Yusifovlu . Mir Cəlal ədəbiyyatşünas alim kimi..... .

Şamil Vəliyev. Mir Cəlalin ədəbi-elmi axtarışlarında müasirlik meyarı.....

Cahangir Məmmədli. Sənətkarın estetik ideallar sistemi.....

Nizami Xəlilov. Həyat həqiqətləri, üslub yaxınlığı (Mir Cəlal və Ə.Haqverdiyev).....

Məhərrəm Vəliyev. Mir Cəlal Nizaminin «Yeddi gözəl» poeması haqqında.....

Zahirə Salmanova. Kiçik janrın böyük ustası.....

Elmira Fərəcullayeva. Cəmiyyətin qloballaşma dövründə Azərbaycan-fransız ədəbi əlaqələri.....

Jalə Hüseynova. «XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı» qiymətli dərslik kimi.....

“Yazıçı və zaman”. Mir Cəlal Paşayev – 100. I cild. 1 e-kitab

Aydın Xan Əbilov. “Bizi innovativ-kreativ birləşdirən kitab: Mir Cəlal Paşayevin "Bir gəncin manifesti” adlı kulturoloji layihə.....